

1849.

Első fejezet.

Menekvés Budapestről. A kormány távozása. Csányi, Hajnik, Görgei, Perczel, Mack Pesten. Windischgrätz s az országgyűlés küldöttei. Windischgrätz bevonulása Pestre. Görgei Váczon. Batthyány elfogatik. Szala-Egerszeg eleste. Szikszói és bárczai csaták. Götz Zsolnán. Suplikác. Kiss Ernő Krepajig vonul. A parlament megnyitása Debreczenben jan. 9-én. Kossuth beszéde. Bem Erdélyben. Áron Gábor.

I.

Január első napján megkezdett a nagyszerű népvándorlás. 20 foknyi hideg vala. Hogy ez a folszereletlen sereg kedélyére épen olly hatással vala, mint magára a bujdokló tömegre, gondolhatni.

E hó 5 első napján Pest utcáin csak utazókkal vagy utra készülőkkal, s egy szétvert sereg kószáló maradványaival lehet találkozni.

A lánczhid álladalmi szolgálatra foglaltaték le, s nehéz ágyuk, lovasok; gyalogok egymást követék azon.

Kétségbeesésnél egyebet látni sem lehet. Mindenki összenézett, de a kapott felelet a kedélyeket még komorabbakká tette.

Hiu törekvés vala Csányi Pesten maradt kormánybiztostól biztató plakátokat adni ki. Kolosvár visszafoglalásának hire olly hidegen hagyta a kebleket, mint Macknak azon biztatása, hogy a főváros védeni fog.

S maga a vándorlás... istenem, millyen vala az! Legnagyobb sietséggel csak a legszükségeseket vive magával, tolongott a nép a vaspályaudvarba, hogy onnan tovább szállittassék.

S kit a körülmény helyt maradni kénytete agálylyal nézett elébe a jövőnek.

A bujdosó, a földönfutó tarka tömeget a roppant hidegben, gyalog, szekeren, nőt, gyermeket, férfit vegyesen a fagyos kigyozó uton haladni látni borzasztó látvány!...

II.

A honvédelmi bizottmány elnöke távozása előtt következő két rendeletet adott ki :

„Magyarország kormánya kimozdul Budapestről, mert az országgyűlés nemes kötelességének hitte, még a zavar s megakadás lehetőségétől is megóvni azon férfiakat, kiket parancsa a kormány élére állított, s kiknek zavartalan egységben s hordva sziveikben a drága hont, működni, gondolni, tenni és rendelni kell mind azt, mit a haza java és szabadsága kíván. Egyetlen megakadása a kormánygépnak veszélybe döntheti a hazát : megakadás pedig nemcsak veszély által okoztathatik, hanem azon sürgés által is, melyet egy közeli, bár legszerencsésebb csatázás is, okozhat.

Magyarország kormánya Debreczenbe vette állomását, onnan fog épen úgy mint eddig Budapestről mindent a haza javára elintézni. Bárhol legyen e hazában, mindenütt Magyarországbán van, mindenhol Magyarország népe és érdekei közepett.

A kormány szeretetében és buzgóságában Magyarország minden városa egyenlően osztozik.

Azért, polgárai, hű fiai széles Magyarországnak, midőn innen a kormány kimozdul, azt a hon érdekében teszi.

Azért éledjen föl sziveitekben a haza szeretete : azért szenvedett-e szegény haza annyit, hogy most, midőn lelke egész erejében fölébredett, azon ellenség martaléka legyen, ki a legistentelenebb ármányt idézte föl, a polgárháborút, s kivel annyszor érezttette már fegyvere súlyát. — Nem — nem ! ezt Magyarország tenni nem fogja !

Ne rémittessétek el magatokat azon hírek által, melyeket ármány és gyávaság részint koholnak a nép lehangozására, részint annyira nagyitnak, mekkora saját gyávaságuk és rossz akaratjuk.

Seregünk buzgón kívánja a haza megmentését : nem igazat szól, ki mondja, hogy le van hangolva, s ha vesztett itt vagy amott, négyszeres erővel volt dolga. Seregünk Budapest közelében olly erős állásban van, s olly bizodalommal saját erejében, hogy isten után győzni fog.

Nem fél e sereg : csak azok, kik egy vagy más csatában elsők voltak a futásban, rémitenek el másokat, s festik a veszélyt olly nagynak saját gyávaságuk mentségére.

Erdélyben egy győzelem éri a másikat ; az aldunai tábor nagyobb részben már nyakára hágott a lázadásnak. Derék tábornokunk Mészáros Schlicknek sarkában van : szóval csak a gyávák tartatják veszettnek ügyünket.

Ezt akartuk nektek megmondani Magyarország népe : Legyetek bátrak és kitűrők ; mert ha maga Budapest kevés időre az ellen-

ség kezébe jőne, mit nem hiszünk, ez is előnyére és hasznára fordulhat isten után hadi működéseinknek.

Eddig 9—10 táborban kisebb de véres és fárasztó csatákban kellett seregeinknek szétदारabolva működni: most már mindinkább összegyűlnek seregeink, pedig sokan vannak, kik e honért fegyvert fogtak; erőnk egyesül s így összes seregünkkel támadjuk meg az ellenséget.

Él még a magyarok istene, s a kormány reméli, hogy a tért, melyet az ellenség eddig nyert, nem sokára visszaszerzi a hazának.

Legyetek kitűrők, isten sok bajból kivezette azerencsésen e hazát, nem fog elhagyni bennünket.“

„Nyílt rendelet minden törvényhatóságoknak, tisztviselőknek, sereg- és várparancsnokoknak s az ország bármély részeiben működő kormánybiztosoknak.

Hazánk jogszerű szabadságát védő vitéz seregeink a fővárosnál állanak.

Isten igaz ügyünkben győzelemmel áldandja meg vitéz fegyvereiket.

De ha még úgy akarná is a gondviselés, hogy még több küzelemmel és hosszasabb kitűréssel lehessen csak biztosítható hazánk szent szabadsága; e nemzet nem lesz, nem lehet olly gyáva, hogy egykét vesztett csata miatt ezeréves élet, s háromszáz esztendőös szenvedés után feladja hazánk szabad önálló jövődjét, s gyermekeinek örökségül szolgásgot hagyjon.

Ha tehát a főváros közelében vivandó csata kedvezőtlenül találna is kiütni, s ennek következtében a főváros pillanatnyira a hazánkat jogtalanul megtámadott ellenség kezébe kerülne is, azért még az ország nem veszne, nem veszhetne el.

Budát másfél századon túl bírta a török, s azért Magyarország volt s Magyarország lesz, ha mindjárt az önkény zsoldosai néhány napra bitorolnák is hazánk fővárosa birtokát.

Az országgyűlés tehát érezvén azon kötelességet, hogy egy csatavesztés lehetsége által az ország szabadságának védelmét nemcsak feladnia nem szabad, sőt inkább férfias kitartását meg kell kettőztetnie: mulhatlanul szükségesnek tartá akként intézkedni, hogy ha kedvetlenül ütne is ki a főváros közelébeni csata; ez által a nemzet képviselte, s az ország kormányzata legkisebb felakadást vagy zavart ne szenvedjen.

Es azért az országgyűlés tegnapi napon tartott ülésében elhatározá az országgyűlésnek, s az ország kormányának székhelyét ideiglenesen Pestről Debreczenbe általtetni.

Ezzel tartozott a hazának, a nemzet szabadságának, tartozott e szabadság védelmében kiomlott hazafivérnek; tartozott vitéz hadseregeinknek, melynek ellátásáról, fizetéséről, ruházatáról, fegyverzetéről gondoskodni a legszentebb kötelesség, s melly gondoskodás

egy időre valószínűleg zavarba jöhetett s felakadást szenvedett volna, ha a kormány s országgyűlés a maga működésének szakadatlan folyamát Pesten egy csatavesztés általi megakadás veszélyének kitette volna.

Annálfogva, midőn a honvédelmi bizottmány az országgyűlés ezen intézkedését az ország hatóságainak, hadvezéreinek s várpáncsnokainak, s minden katonai és polgári tisztviselőinek ezennel tudtul adja; egyszersmind megvárja a nemzet nevében mindenkitől, hogy hazafiui kötelességét tovább is hiven teljesítendi.

Minden jelentések, felterjesztések s hivatalos levelezések ezentúl az ország kormányához Debreczenbe intézendők s utasítandók.

A sereg pedig ekközben mindig közelebb jött. Csátát nem fogadott el, s csak ha néha az elő- és utócsapatok összetalálkoztak, váltának pár ágyusztót.

Görgei Perczelt Czeglédre rendelé, ő maga pedig Vác felé folytató utát.

Következő plakátot adott ki :

„Szózat a magyar hadsereghez! Bécs falai alól, hol az ellenség erőt nem vehetett a magyar vitézségen, a körülmények hatalma Budapest alá sodort benneteket.

A haza szívében dulti törekvő ellenség nyomotokban van, visszavonultatok előtte, nem gyáva félelemből, hanem hogy a főváros, a haza szíve előtt az élethalálharczban a messze haladt ellenség sirját találja.

Erdélyben a magyar seregek győzelmes karai Kolozsvárt visszafoglalták, néhány hét alatt a Királyhágon túl ellenség nem leend, és Erdély, a kedves testvérhon, a diadalnak ülendő örömnépét.

Mészáros, a hadügyminister-vezér a Kassát rabló Schlicket megverte, ágyuit elfoglalta, és felső Magyarország kevés napok mulva ismét a magyar korona gyöngyei közt fog ragyogni.

Ime mindenfelé győz a magyar vitézség, csak ti, kiknek apáitok s testvéreitek imái kísérik harczait, s áldásaik győzelmeiket, csak ti lennétek-e azon szerencsétlenek, kik felett a hitszegett osztrák ellenség diadalt vivhatna ki?

Nem! ti nem engedhetitek elfoglalni Budavárát, mellynek ormairól annyi hőstettek emléke néz le reátok, hol Mátyás az igazságos lakott! és Rákosnak apáink nyomairól szentelt téreit, mellynek minden csepp vize magyar csontokat áztat.

Nem! istenemre, ti győzni fogtok, lelkes magyar seregek, bizom karaitok ismert hatalmában, bizom szent ügyünkben, melly az ármánynak áldozatul nem eshetik.

Fel tehát ujult erővel, magyarok! lelkesített benneteket őseink dicső szelleme, lelkesítsen elárult szegény hazátok esdő szózata, és

ti győzni fogtok, mert velünk az igazság, velünk az isten! Görgei Arthur s. k., tábornok.“

Másfelől Csányi (erélyes segéde Hajnik Pál vala) a törvényhatóságokhoz köv. körrendeletet küldte:

„Az országgyűlés sem magát, sem az ország kormányát ki nem tehetvén annak, hogy a főváros közelében történendő csatának netalán szerencsétlen kimenetele a lakosságot alaptalan rémülésbe ejtven, a kormányt is legerélyesebb intézkedésében és működésében gátolja, székhelyét f. hó és év elsején Debreczenbe tette át.

Tanúsította ezáltal, hogy nem Budapestet tekinti egyedül a magyar hazának, hanem minden talpalatnyi földet, hol magyar él.

Tanúsította, hogy habár az isteni gondviselés úgy akarja is, hogy a fővárost szállja meg az ellenség dúló csordája: a hazát még elvesztettnek nem hiszi, hanem szent földjének minden léptét utolsó hantjáig védeni, mi eddig elveszett, újított erővel visszavenni, vagy ha isten úgy akarja, sirján veszni, eltökélt komoly szándoka.

Tanúsította végre épen e rögtöni átköltözés által, hogy hazánk megmentését biztosan reményli, mert csak így érhetette el, hogy a netalán bekövetkezendő vész percében szabadon tanácskozhatván, megmentette hazánk törvényes kormányát, megmentette ezt a fejtelenség iszonyatos következményeitől.

A törvényes kormány tehát a fővárosból elköltöztván, engem rendelt budapesti képviselőjének.

Midőn önöket ezekről értesitem s a netalán aggódó hazafiui keblek megnyugtatóására hivatalosan tudósítom: miszerint daczára a félelmet gerjesztő híreknek a főváros nyugott, az ellenség vitéz seregünk által a fővároszhozi közeledésében mindeddig akadályoztatik s hogy van még annyi erőnk, hogy visszaverhetjük az ellenséget, felszólítom önöket, hogy a mennyiben velem értekezni kívánnának, jelenleg itten Pesten tartózkodom. Pest, január 3-dikán 1849. Csányi László, főkormánybiztos.“

Jan. 4-én volt a ludoviceumba fölveendő vizsgálat. Ez éjjel utazék el Görgei is tábornokarával az angolkirálynéból, hol szállva volt.

Ekközben Perczel is átvette e budapesti főparancsnokságot.

„Értesítés. A folyó hó 2-kán tartatott haditanács következtében alulírt, miúta a központi mozgó magyar hadsereg fővezére, Budapest városában hadi főparancsnoknak nevezetett ki.

Nem is kételkedve, hogy Budapest polgárai ismert hazafiui buzgósággal teljesítendik seregem elszállásolására és tartására szolgáló intézkedéseimet, elvárom, hogy minden, az ellenség mozgulataira vonuló ismereteiket nálam tüstint bejelentendik.

Egyébkint a haza veszélyes perczeiben, hol ármány és árulás az, mitől főképp kell óvakodni, mind a haza, mind különösen hadseregem érdekében szükségesnek látom kijelenteni, miként min-

den alkudozás és érintkezés az ellenséggel hirem és tudtom nélkül, mint amugy is becsstelen árulás, rögtön halállal fog büntettetni.

Budapest, január 3-kán 1849. Perczel Mór, tábornok és a képviselőház teljeshatalmu biztosa.

Öt nap mulva azonban január 5-én reggel mindnyájan elhagyták a fővárost.

Maga a városi hatóság e rendeletet bocsátá közre :

„Miután az ország fegyveres csapatai e városból kivonultak s annak a császári seregek általi megszállása perczenként várható, e város lakosai, hivatkozással a folyó hó 3-kán kelt hatósági fölhevítésre, intetnek : mikép minden ellenállástól vagy bosszantástól leg-súlyosabb felelet és büntetés terhe alatt tartózkodjanak, sőt azokat a hatóságok e részben hozandó rendeleteihez képest fogadják be és kellőképp lássák el, így lehetővé csak a várost különben netán bekövetkező veszélytől megmenteni. Pest város hatósága által.“

III.

Az országgyűlés küldöttei a bicskei főhadiszállásán találták a tábornagyot. Batthyányin kívül a herczeg elébe bocsáttatának. Egyezményről azonban szó sem lehet, miután a herczeg föltétlen feladást kívánt.

Pénteken déltől késő estig tartott a császári seregek bevonulása Budapestre.

Fényes, nagyszerű vala e bevonulás. Magát a serget mindenki bámulta s az optimisták is hinni kezdék, hogy e rendezett, minden-nel ellátott, a rendezetlent bizonnal legyőzendí.

Töméntelen álladalmi vagyont találtak ottan, mit a magyaroknak elvinni idejük nem vala.

Ekközben Görgei Vácra ért, hol egy proclamatiót adott ki, mellyben kimondá, hogy ő a marcziusi nyerevények mellett küzd.

E proclamatiónak következő négy pontja volt :

„1. A felsődunai hadsereg esküjéhez hiv marad : a magyar királyság V. Ferdinánd király által szentesített alkotmányának fentartását minden külellenség ellen védeni.

2. A felsődunai hadtest épen olly határozottan álland ellen azoknak is, kik kora republicai mozgalmak által az ország belsejében az alkotmányos királyságot meg akarják buktatni.

3. Az alkotmányos monarchia értelméből, melly mellett marad a felsődunai hadsereg utolsó emberig, magából következő, hogy egyedül és azon rendeletnek engedelmeskedik, mellyeket a felelős magyar kir. hadügyminister vagy annak helyettese (most tábornok Vetter) törvényes módo i kiad.

4. A felsődunai hadsereg megemlékezve Magyarország alkotmányára tett hitére, s megemlékezve becsületére, arra, hogy mit

akar és mit kell tennie, végül kinyilatkoztatja, hogy valamely az ellenséggel szőtt egyezmény eredményét csak akkor ismeri el, ha az részint Magyarhon alkotmányos formáit, melyre a hadsereg megesküdütt, részint a hadsereg hadi becsületét garantirozza.

A felsődunai hadsereg e nyilatkozatot azért adja, hogy a politikai ármányok közepett, melyeknek a közelebbi időben szegény hazánk tán kitéve leend, állását a szoros törvényes uton megtarthassa. Vác, jan. 2-án 1849. A felsődunai hadsereg nevében Görgei m. k. tábornok.

Herczeg Windisgrätz pedig intézkedék, hogy Vác és Szolnok elfoglalása által biztosítsa eddig nyert terrenumát.

Az országgyűlés követei közül gróf Batthyány Lajos letartóztatott.

IV.

Lássuk az ország többi részeiben hadjáratokat.

Gr. Nugent Dahlen tábornokkal Szala-Egerszegig nyomult, mindenfelé kellő őrizeteket hagyva.

Gr. Schlick dec. 28-án Miskolczig nyomult. A Perger-dandár Szikszó felől hátban, a Deym brigade frontban operáltak. A szikszói erős posztót keményen tartá a gyöngye, gyakorlatlan magyar sereg, de megveretett.

Jan. 4-én Mészáros vezette ellen a seregeket. Kassa s a bárczai magasak közt volt az ütközet. De Mészáros mesterétől, (ő hajdan adjutánsa volt Schlicknek) kemény leczkét kapott. 10 ágyut, 500 foglyot s 1 zászlót, 10,000 db aranyat s irományai nagy részét elveszté. Buzgalom, kitartás, ügyesség, minden megvala Mészárosnál, csak szerencse nem. Tetézte ezt a nemzetőrség s népfölkelés gyávasága is. Mészáros a parancsnokságot Klapkának adta át, ő maga Debreczenbe ment.

A Kárpátok közt kis erejük volt a magyaroknak, mellyel tábornok Göcz előhaladását gátolni tudták volna. Jan. 2-kán foglalta el Zsolnát. A magyarok Turócba vonultak vissza.

Perczre bár, de az alvidékeken is elhagyá a szerencse a forradalmi seregeket. Suplikác, vajda dec. 27-én meghalt s a rácok Knicaninnal Pancsovára vonultak. Kiss Ernő megtámadta őket január 2-kán. Pancsován néhány ház fölégettették. De Knicanin visszanyomta a magyarokat egész Jabuka és Krepajig. Ez volt Kiss Ernőnek utolsó hadi tette. Ékközben a rácok is seregeik mellé tetemes erősítést kaptak.

Január első napjai ennyi vést hozának a forradalmi pártra!

V.

Az országgyűlés Debreczenbe érkezvén, üléseit január 9-kén kezdte meg.

Pázmándy nem jelenvén meg Debreczenben, mint korelnök Palóczy foglalta el a széket. Az ülések a ref. tanodában tartattak.

Ez ülést Kossuth köv. beszéddel s indítványokkal nyitá meg :

„Tisztelt ház! a honvédelmi bizottmány kötelességének ismeri a tisztelt házat azon eseményekről, melyek jó és balszerencse irányzatában az országgyűlésnek utolsó ülése óta közbejöttek, annyiban értesíteni, mennyiben azon értesítés részleteit a körülmények megengedik, mert a mint mi tudjuk a hadi munkálatokra nézve a még munkában levő hadi terveknek előleges kitálalása és előterjesztése nem célra vezető. Az országgyűlés kimondá azon meggyőződését, miszerint a nemzet képviselőinek folytatását és a kormányzatot nem lehet kitenni a főváros falai alatt netalán vívandó egyetlenegy harcz kétes kimenetelének. Azt gondolom, az országgyűlés ezen határozatát helyeselni fogja a kérlelhetlen bíró a historia és már is igazolták az eddigi körülmények, mert én megvallom, nem számítottam arra, hogy seregünk olly hamar el fogja hagyni a fővárost, mint elhagyta. Január 5-kén vonultak ki seregeink a fővárosból a nélkül, hogy a főváros falai alatt valamely eldöntő ütközet megkísértetett volna. Erről lehetnek különbözők a vélemények, de mindenesetre a dolog megtörtént, a dolog tény. És mi alkalmasint olly időket élünk, hogy jelenleg nem annyira a multak bírálata, hanem a jövő iránti gondoskodás tartozik kötelességünkhöz. Akárhová forduljanak is az események, méltányolni fogja a főváros lakossága hadseregünknek azon magaviseletét, hogy egy kétes harcz kimenetele által, melly a fővárosban lett volna vívandó, nem kívánta kockáztatni a főváros vagyoni állapotát, nem kívánta kitenni azon dúlásnak, mellynek jeleit Bécs városa, ostrommal lett bevétele alkalmával ugyanazon ellenséges tábortól tapasztalta. Lehet, hogy seregeink kivonulása pillanatnyi kárt okozhat a hazának, de ha valaki tartozik iránta köszönettel, tartozni fog mindig épen a főváros lakossága, ezt megjegyezni szükségesnek tartottam. Seregeink kivonulása akként történt, hogy az egyik igen tetemes rész, a másik által kellőleg fedezve, már az új hadi munkálatoknak irányában igen sikeres előhaladást tőn akkorra, midőn az ellenség észrevette, hogy a főváros kiűritetett. Hogy merre ment seregünknek azon része, arról nem szólhatok bővebben, hanem ez alkalommal arra kell kérnem a tisztelt házat az egyik vezérnek jelentése folytán, méltóztassék megengedni, hogy Frideczky képviselő úr néhány napig ne legyen kénytelen megjelenni a ház előtt, mert ott ő reá valami teendő vár. Seregünk kivonulván a fővárosból, haditanács tartatott, mellyben jelen voltak a táborvezérkari főnök Vetter tábornok, nem különben Görgei, Perczel,

Répásy és Lázár tábornok urak és a táborvezéri karnak több tisztjei, ennek következtében állapítottatott meg egy hadi munkálati terv, mellynek végrehajtása körül a lehetőségig intézkedni a bizottmány kötelességének ismeri. Seregeinknek több részeiről, mert úgy kívánván a sors, hogy eddig sokfelőli vidékeket valánk kénytelenek őrizni, részint örvendetes, részint nem örvendetes híreket kell mondanom. Örvendetesek az erdélyi események, hol Bem tábornok mindeddig a legfényesebben igazolta a kormánynak és nemzetnek benne vetett bizodalját. A ki általvett mondhatom egy deorganisált és a balesemények által hangulatában megcsökkent csekély sereget és azon sereg a küzdelmek által a bátorság ösvényén mindinkább erősödve, most már a legbátrabb és legharczszomjazóbb seregeink közé tartozik anynyira, hogy mint Bem tábornok hivatalos jelentésében írja, csaknem kétségbe esnek azok, kiket a hadi munkálatoknál fogva egyik vagy másik pont őrzésére hátrahagyni kénytelen. Írja egyszersmind, hogy ő nem kíván a törvényhozó testnek és kormánynak alkalmatlankodni ezuttal segítségkéréssel, sem ember, sem fegyver, sem pénz, sem ruházat, sem élelem, sem ló tekintetében. A sereg, melyet meglehetős elmállott állapotban és számban adtunk kezébe, egyénekben jelenleg 20,000 körül áll, és azt gondolja, hogy Erdélynek számba vevén kútforrásait, azon sereget lépései közben mindinkább szaporitandja. Ámbár én részemről kijelentem a háznak, hogy Bem tábornok hadimunkálatai mindezen szép ajánlatai mellett is különös fontosságot nyernek azáltal, hogy az országgyűlés itt van, de a kormány nem fog csupán arra támaszkodni, és mindenestre intézkedni fog, ha a körülmények úgy kívánandják, segéderőről az ő táborának szaporítására és általában azon vidéknek fedezésére. Utolsó levele, melyet vettem, Beszterczéről szól, melyet Naszóddal az oláhlázadás fészkeivel együtt január 2-án foglalt el és különös méltánylattal kell említenem, hogy eddig még mindig meg szokta mondani előre, mellyik nap, mellyik órában mit fog elfoglalni, eddig még minden előremondásai teljesültek. Megirta dec. 20-kán, hogy 25-én Kolozsvárt el fogja foglalni, 29-én megirta, hogy január 2-án el fogja foglalni Beszterczét és Naszódot, szóval minden tervei eddig pontról pontra teljesültek. Miskolcz tájékán, úgy hiszem értesítve van már a ház, nem olly örvendezettő volt azon harc, melyet Mézsáros hadügyminister intézett, egyébiránt jelenthetem, hogy egy pár harczedzett zászlóaljnak oda rendelését tartván szükségesnek, a kormány intézkedett, hogy a hadvezér azt megkapja, mi már eddig táborával egyesült is, mondhatom, hogy legjobb zászlóaljaink egyike van a küldött segítség közt. Történtek lemondások a tábornál egyes tisztek részéről, történtek egyes átmenetek is, mi illy körülmények között a historiában meg szokott történni. Egyébiránt seregeink megvannak és nem kívántatik semmi egyéb, mint hogy a népnek lelkesedése által támogatva, a tisztelt képviselő ház maga férfias

kitartásával vezérelje az igazságos diadal felé, mert vezéreink akként vannak meggyőződve, többektől kaptam már e részben tudósítást s kevesen vannak már hátra, hogy ha veszített ütközetek baleseményei nehézkednének is a hazára, valameddig a nemzetnek képvisellete, kormánya és hadserege van, a végdiadal felett kétségbeesni nem kell. Azon vidéken vagyunk, mely vidék valahányszor Magyarország szabadságáért küzdeni kell, legkitünőbb volt a szabadság harczában és a mely vidék sohasem tette le fegyverét, melyet Magyarország oltalmára emelt fel, valameddig fegyvere győzedelmével vagy becsületes békekötéssel nem volt a nemzetnek szabadsága biztosítva és kivíva. Azon szellem most is meg fogja hatni ezen vidéknek népét, miként érzi azon kötelességet, hogy a nemzetnek azon szabadságát, melyet ősei vérökkel szerzettek, az ivadéknak meg kell tartani, ha a maradéknak átkát nem akarja magára vonni azon szabadság oda engedéseért, melyet ezer év óta meg tudott védeni a magyar. Jónak vélném, ha egy rövid határozattal vagy felszólítással a nép irányában méltóztatnék a képviselő ház a tiszavidéknek azon általam biztosan remélt jóhangulatát gyámolítani azon tekintéllyel, mely fekszik a nemzet képviselői felvidítésában. Egyébiránt örömmel mondhatom, merre jöttem utamban, a nép önként, felhívás nélkül tódult azon igénytelen férfiú körébe, kinek, ha van valamely fontossága a nemzet előtt, az csak egyenesen azon kötelességnél fogva van, melyet a tisztelt képviselők bizalma gyenge vállaira ruházott. A nép tódult körömbé, alkalmam volt több nagy közsgében a néppel egy pár szót váltani és találtam ezen tiszta tősgyökeres becsületes romlatlan szívű népet olyannak, minőnek találni ohajtottam és reméltem.

Jelentem a tisztelt háznak, hogy a honvédelmi bizottmány kötelességének fogja ismerni, azon esetre, ha az ellenséges seregek a tiszavidéknek szent földjét megszensteleníteni akarnák, a népet általános felkelésre hívni fel, azon népet, mely úgy nyilatkozott, hogy ohajtja az órát, midőn elbánhat az ellenséggel. De midőn általános népfelkelésről szólok, szükségesnek tartom megemlíteni, hogy ennek eszméivel nincs összekötve a nép részéről hadi sorban állani meg az ütközetet az ágyúk és rendes katonaság ellenében; a népnek más rendeltetése van, mely csak segédül tekinthető a rendes hadseregek mellett. Hogy az ellenségnek pillanatnyi tovább nyomulását hadseregünk akadályozza s a lehető legrövidebb idő alatt támadólag meghessen visszanyerésére azon térnek, melyet elvesztettünk, eziránt a kormány az intézkedéseket megtette s ígérhetem a tisztelt háznak, hogy ha váratlan körülmények nem jönnek közbe, seregeink offenzív állást veendének. Ez az, mitől a hazának megmentését várom, mert úgy ismerem a magyart, hogy bátorsága is inkább támadó, mint szenvedőlegesen természetű. A magyar, ha támadni kell, talán pusztá kézzel is hamarabb veszi el az ágyúkat, mintsem hogy fegyveresen a golyók előtt álljon. Ohajtom tehát, hogy a vezérek megértsék a

nemzetnek ezen geniúsát. Jelentem továbbá, hogy a kormányzat folytatásához szükséges eszközök leszállítása nagyrészen már megtörtént; azonban, midőn a legszivesebb köszönetet nyilatkoztatom magam és a kormány s ha szabad mondanom, a képviselőház nevében Debreczen város lelkes polgárságának vendégszerető magyar érzelmű fogadásaért s azon készségért, mellyel az országgyűlés kívánatainak teljesítése elébe ment, másrészről meg kell vallanom, hogy olly soknemű kiterjedt házakra van a kormánynak szüksége, miszerint nagy baj nélkül mindent itten elhelyeztetni nem lehetett és azért a kormányzati eszközöknek egy része Nagyváradra szállított, a hol némi erősség is van. Ezt ki kellett jelentenem, nehogy balmagyarázatokra adassék alkalom, nehogy valaki tudja isten mit gondoljon, hogy a lőszer s a fegyvergyár egy része tovább szállított; ez nem más okból történt, mint hogy itt nem tudunk azoknak biztos helyet adni. Nagyváradon vár is levén, több katonai készületek vannak, itt pedig lehetetlen összeszorulnunk mindennel, a mire a kormánynak szüksége van. Egyébiránt a nervus rerum gerendarum a pénz, erre nézve azon határozatok nyomán, miket az országgyűlés meghozott, történt gondoskodás, hogy fenakadás ne legyen, hanem már Pesten tapasztalható volt az aprópénznek nagy hiánya s ezen fogyatkozást különösen a nép az apró forgalomban nehezen érzi. Ki kell mondanom, hogy a nép, ha azt gondolná, miként ezen körülmény az ország állapotjának valamelly rossz állására mutat, vagy hogy a kormány nem tesz mindent, mit e részben tenni kell, nagyon tévedne. Ez a dolgok természetében fekszik. A historia mutatja, valahányszor az országban háboru van, az ércpénz a forgalomból eltűnik, legyen bár a háború győzedelmektől kísérve vagy veszteségektől követve, az mindegy, az ércpénzt az emberek el szokták tenni, s csak a békés nyugalmas korban szokott ez ismét megjelenni. Ez tehát sem rossz állapotra nem mutat, sem a kormány nem mulasztott el e részben semmit is, mert ha millio számra verethetnék is a huszasokat mindennap, az mind eltűnnék. Nem mondom, hogy magam is nem estem volna e gyarlóságba, hogy eltettem volna az ércpénzt és ha nem tettem el, csak azért nem tettem, mert valóban nincs mit eltenni; ebből nagy fogyatkozás van a mindennapi forgalomban. Tehát bátor volnék a háznak becses engedelmet kérni arra nézve, hogy 30 és 15 p. kros kincstári utalványokat legyen szabad készíttetnem, mellyek pótolják az aprópénz hiányát. Tudósítom egyszersmind a házat, miképen magyar feliratu rézpénz és kisebb 12 és 6 kros ezüst pénzeknek veretése iránt is intézkedett a kormány. E részben nem kértem előleges engedelmet, mert nem volt rá szükség, hanem mi a kincstári utalványokat illeti, erre nézve bátor vagyok engedelmet kérni. Ennyiből áll az, mit jelenleg mondani lehetett. Kétségtelenül legérdekesebb volna mindenkire nézve, ha elmondanám, hol állanak seregeink és micsoda tervök van, hanem méltóztat-

ának e részben e méltó kíváncsiságot a haza érdekének alá rendelni s nekem megengedni, hogy ne szóljak. A honvédelmi bizottmány részéről méltóztassék a ház elfogadni azon nyilatkozatot, hogy valameddig az országgyűlés bizalma kísérni fogja lépteit, valameddig csekély tehetségünket de becsületes akaratunkat a kormány vezetésében igénybe venni méltóztatnak, addig éjjelünk nappalunk minden fáradozásaira méltóztassanak számítani s arra, hogy mi kétségtelenül a vész perceiben sem fogunk lemondani. Valamint fentartjuk azon szabadságot magunknak, hogy midőn jó lelkiismerettel elmondhatjuk, talán már jó volna pihenni, kinyugodhassunk, de mig a veszély tart, addig bizonyosan nem.“

Ezen indítványok általános szavazattal elfogadtattak.

VI.

Bevonulván Bem Kolozsvárra, ott következő proclamatiót adott ki :

„A felső erdélyi hadsereg főparancsnokától Erdély lakosaihoz ! A magyar hadsereg jó, hogy kiszabadítson titeket a reactio rabigája s a katonai zsarnokság alól. A magyar álladalom alkotmánya által biztosított szabadság ismét életbe lép. Mindennemű politikai vétkeért általános bocsánat biztosittatik az egész országra nézve. Amde midőn a multakra fátýol vettetik, midőn az-eltévedt lakosoknak kegyelmes bűnbocsánat adatik, figyelmeztetnek egyszersmind az ország minden lakosai, hogy az alkotmányszerű kormány ellen elkövetendő minden politikai vétkek haditörvényileg fognak büntettetni. Azon lakosok, kik kezeikben fegyverrel fogatnak el, ugy szintén, kik magyar hadseregeink belépte után rögtön mindennemű hadi tűzfegyvereiket át nem adják, halállal büntettetnek. Felhivatnak azért e hon minden lakosai, hogy a náluk létező mindennemű hadi tűzfegyvereket a legközelebb eső katonai hatóságnak azonnal adják be. Minden a hadsereg élelmezésére tartozó kellékek és megrendelt szállítások a tisztek által nyugtatványoztatni s a kormánybiztosok által ki fognak fizettetni. Kelt Kolozsvárt, a főhadiszálláson dec. 27-én 1848. Bem, tábornok.“

E nyereseményének s ezutáni előnyomulásának köszönheté, hogy a székelyekkel egyesült.

E földön egyedül Háromszék tartá magát. Áron Gábor az egészen elzárt, bekerített vidék számára ágyukat öntött, löport, gyuta-
csot készített.

Sokat tett ez ember jellemzilárdsága, hogy annyi ideig tartatá magát.

Második fejezet.

Pest ostromállapotba tétele , a fegyverek beszedése iránti rendelet, Havas J. kir. biztos. A magyar kormány első működései Debreczenben, bankgyár, fegyverkészítés. Pártok Debreczenben , Nyáry, Hunfalvi, Kazinczy, Kovács, a jan. 18-iki országgyűlés, határozat a letartóztatott küldöttek ügyében. Hadjárat január végeig.

I.

Bevonulván Pestre Windischgrätz, Havas Józsefet e két város királyi biztosává nevezte ki , ki is e hivatalát erélyesen és pontosan folytatta.

Azután Ferdinánd királynak leléptét s Ferencz József trónra-leléptét sat. tárgyzó placatok ragasztattak ki.

Gr. Wrba altábornagy a városnak maga ahhoz alkalmazása végett következő placatot adott ki :

„Hirdetés. Ő hercegsége Windischgrätz Alfred cs. kir. tábornagy által, azon teljes hatalmánál fogva, mellyel ő felségétől felruházott, Pestmegyében bezárólag Buda és Pest városokat, a Jász-Kun kerületekben, továbbá Esztergom és Fehér megyékben katonai kerületi parancsnoknak neveztetvén ki, szükségesnek tartom az ő hercegsége által immár kibocsátott proclamatiókra vonatkozólag köztudomás és a legszorosabb hozzátartás végett következőket kihirdetni.

1) Buda és Pest városok és a fennevezett vármegyék s kerületek ostromállapotba helyeztetnek.

2) A békes polgár személye és vagyona védetik, ellenben összezsoportozások, lázadások, szóbeli vagy írásbeli felingerlések, és ő felsége első Ferencz-József császáruk és királyunk kormánya ellenei fellázítások rögtönítélet útján haditörvények szerint fognak büntettetni, hasonló fenyték érendvén azt, ki merészleni vagy kísérteni fogná a katonákat engedetlenségre vagy hitszegésre csábitani.

3) Mindenkinnek tilos, falragaszokat katonai hatóság engedelmével nélkül felragasztatni vagy közhirrre tenni , az ez ellen vétkezők rögtönítélet útján haditörvények szerint fognak büntettetni, valamint

az is, ki a katonai hatóság által felragasztott hirdetményeket leszakítja.

4) Minden polgári hatóság katonai parancs alá rendeltetik, melynek ótalma alatt hivatalos eljárását gyakorolni fogja. Azon polgári tisztviselő, ki ezen rendeletnek szóval, tettel, vagy mulasztással ellenszegül, nem különben az, ki a katonai hatalomnak nem engedelmeskedik; pártütők társának nyilváníttatván, katonai törvények szerinti rögtönítélet alá esik.

5) A nemzetőrség az ostromállapot alatt előlegesen feloszlattatik.

6) Buda-, és Pest város lakosai mindennemű fegyvert különbség nélkül, magán fegyvereket téritvény mellett, ezen hirdetéstől számítandó 36 óra alatt az illető kapitányi hivatalnál átadni tartoznak, melly azokat a katonai parancsnokságnak átadandja.

7) Kinél ezen határidő elmúltával fegyver találtatik, haditörvények szerinti rögtönítélet alá esik.

8) Minden közgyűlések, gyülekezetek és clubbok a városban úgy mint a fennevezett megyék és kerületek bármely helyén tilalmaztatnak, az ez ellen vétkezők rögtönítélet alá esnek.

9) Minden összeköttetés az ugynevezett honvédelmi bizottmánnyal, vagy annak elnökével, vagy pedig az immár feloszlott országgyűléssel ezennel legszigorubbán tiltatik. Kik azoknak parancsait nyilvánítják, velők hivatalos vagy bizalmas közlekedést üznek, a haditörvények teljes szigora alá esnek.

10) Minden külföldiek és jövevények haladék nélkül összeiratnak; azok, kik magukat elegendően nem igazolhatják, vagy különben gyanusak, a katonai hatóság rendelkezése alá adatnak, melly egyedül van jogositva tartózkodási jegyeket adni. Minden háztulajdonos lakosaiért felelős; ki idegennek tartózkodási engedelem nélkül szállást ad, haditörvények szerint fog büntettetni.

11) Utlevelek csak úgy érvényesek, ha azok az illető katonai parancsnokság által láttamoztatnak. Kelt Pesten, 1849. évi január 7-kén. Gróf Wróba Ladislaw m. k. altábornagy és a 2-dik hadsereg parancsnoka.

De a tábornagnak kiadott azon rendelete, hogy azon cs. kir. katonák, kik magyar kormány alatt szolgálnak, ha visszatérnek, kegyelmet nyernek, hatás nélkül hangzék el.

Ugyanez időben egy katonai politikai bizottmány ült össze, megvizsgálni a politikailag compromittáltakat.

Másfelől az ott maradt képviselők, köztök Pázmándy, tisztelkedtek a tábornagnál. Pázmándy befogatott, de nem sokára fölmenteték.

Nézzünk szét a tiszai vidékre menekült kormány tettei felett.

Alig volt egy pár mértföldnyi birtok tulajdona, sergei mindenütt verettek, vezérei mindenütt visszavonulásban, fegyvere kevés, katonája demoralizált a az is zúgolódó, pénze elfogyva sat.

Idő, körülmény, minden, minden ellenök esküdött.

S mintha a vész szerezte volna meg bátorságukat, mintha annak tornyosulása növelte volna erejüket, e percekben fejtették ki a legnagyobb erőt.

A fővárossal ügyes kémek fentarták a közlekedést.

N.-Váradon és Debreczenben bankgyárt állítottak.

A vezérekhez biztató rendeletek küldettek.

A katonák közt jutalmak, díjak osztattak ki.

Egymásután szerelték fel a zászlóaljokat, szereztek ujonczokat, gyártottak gyutacsot, löport, öntöttek ágyut, fegyvert.

Az el nem foglalt megyékben emissariusok működtek.

Külföldről megszerezték tábornok Dembinszkyt, ki Kassán át mint czukrászlegény jött be az országba.

II.

A zajosabb, nevezetesebb ülések egyike volt a jan. 13-iki.

Olvastatott ugyanis a kiküldött országos választmánynak Bicske jan. 4-ről küldött következő jelentése :

„Mult évi december 31-kén történt kiküldetésünk következtében folyó évi január 1-ső napján délután Promontoriumba mentünk a főhadiszállásra. Onnan két tisztnak kíséretében Hamzsabégre értünk, hol az ottani katonai parancsnok Géczy huszár-hadnagyot adta mellénk 12 legénynyel és egy trombitással katonai kíséretül, s a tisztnak meghagyta : hogy minket a császári tábor előőrségeig kísérjen. Mi Hamzsabégről megindultunk későn este, s mivel Martonvásáron sem tudták megmondani, hogy az érintett tábornok előőrsei mely tájon állanak, a kísérő tiszt nem tartotta czélszerűnek tovább menni, s a sötétben bizonytalanra tévelyegni. Ott késtünk tehát néhány óráig, s reggel megindultunk Vál felé, mert értésünkre esett, hogy herczeg Windischgrätz főtábornokot hihetőleg Csákvár vagy Bicske táján fogjuk találni. Válban megtudtuk, hogy azon éjjel Verebre érkezett egy tetemesebb hadcsapat, általmentünk tehát azonnal Verebre, de mire oda értünk, onnan az egész cs. katonaság előre nyomult Baracska felé. Verebről tehát elküldöttük a kísérő huszártisztet Baracska felé azon megbizással, hogy ott, hol az említett tábornak bármely részét találja, ittlétünket jelentse be, s a parancsnokot szólítsa fel, hogy minket a szokott módon Windischgrätz herczeg főtábornok urhoz kísértessen. A tiszt este visszaérkezett, s a Baracsán talált tábor főparancsnokától b. Jella-chichtől azon választ hozta, hogy mi a főtábornokot másnap délben már Bicskén találándjuk. Katonai kíséretet nem küldött, de kísérő huszártisztünknek adatott egy iratot, melyben Bicskéig háborítatlan utazása biztosított. Mi tehát másnap január 3-kán déltájban kíséretünkkel együtt háborítatlanul ide érkeztünk, s azonnal a kísérő

huszártisztet és gr. Majláth Antalt elküldöttük, hogy minket hg. Windischgrätz főtábornok urnál jelentsen.

Csakhamar értesítettünk arról, hogy a hg. főtábornok a küldöttségnek négy tagját elfogadja ugyan, de gf. Batthyány Lajost nem fogadhatja. Ezen izenetre, miután egyik társunk elfogadása megtagadtatott, mint országos küldöttség érdemileg ugyan nem működhetünk volna; nehogy azonban bármit elmulasszunk a célnak elérésére, s reményelve azt is, hogy ha a herczeg főtábornok bölcs kiegyenlítésre célzó küldetésünkről értesítve lesz, talán hajlandó leend, az összes küldöttséggel érintkezésbe bocsátkozni: mi négyen, ugymint Majláth György, Lonovics József, Majláth Antal és Deák Ferencz a herczeg főtábornok előtt megjelentünk. Majláth György ország bírása előadá, hogy mi a magyar országgyűlésnek küldöttjei vagyunk, s erre a hg főtábornok azonnal azt felelte, hogy ő a magyar országgyűlést el nem ismeri, minthogy azt ő felsége eloszlatta. Elmondá mégis az ország bírása békes kiegyenlítésre célzó küldetésünket, de a herczeg főtábornok határozottan azt válaszolá, hogy azok után, mik az országban történtek, sem fegyvernyugvásról, sem bármi egyéb egyezkedésekről szó sem lehet, hanem egyedül csak feltétlen alávetésről (unbedingte Unterwerfung). Ő az országot fegyverrel fogja elfoglalni, katonai kormányt hozand be, s majd akkor ő felsége fogja elhatározni a jövődőre teendőket. Most azonban ő felségéhez sem bocsát minket, mert ötet ő felsége teljhatalommal ruházta fel, s ő felsége sem adna egyéb feleletet. Ő tehát tanácsolja, hogy feltétlen alávetéssel igyekezzünk kegyelmet nyerni ő felségénél. A katonaság azonnal tegye le a fegyvert, s esküdjék hűséget ő felségének, az elfoglalt várak pedig haladéknélkül adassanak által.

Mi ezen válasz után, látván, hogy miután az országgyűlés sem iamertetnék el, s mi országos küldötteknek nem tekintetünk, s ő felségéhez sem bocsáttatunk, kérdést tevén az iránt, hogy mikor és mi módon mehetünk vissza? kérdésünkre az választatott, hogy mivel a hg főtábornoknak előrenyomuló seregei hadi munkálataikat már Buda közelében is megkezdették, visszamenetelünkre most intézkedések nem tétethetnek addig, míg azt a hadi munkálatok megengedik.

Eltávozván a herczeg főtábornoktól, azonnal szállás rendeltett számunkra, s gf Batthyány Lajos is velünk együtt van. Ellátásunkról rendelkezések tétettek s a legillendőbben bánnak velünk. Kíséretünk, a huszártiszt és legényei szintén nem levének visszabocsátva.

Ez volt küldetésünknek eddigi lefolyása, mellyről sietünk az országgyűlést előre tudósítani. A herczeg főtábornok ajánlotta, hogy tudósításunkat szokott katonai uton tovább juttatja.

Ez ülésen fejlődött ki a két párt.

Egyiknek, melly Austriával minden áron békülni akart, vezére Nyáry. Többi tagjai : Hunfalvi, Kazinczy, Kovács L. sat.

A másik e békülést minden áron ellenezte.

Hevesen, mondhatni, kiméletlenül kelt ki azon part Nyáry ellen, ki határozatukat ellenezte.

Milly határozottan, nyíltan kikelt ellene, mutatja köv. beszéde :

„Nagy figyelmetlenség volt az előttem szólott képviselőktől, midőn azt mondták, hogy én olly bolondot mondtam, miként, ha nyerünk is, készek vagyunk akárminő békére. Beszédem elején azt mondtam, hogy a nemzetek közötti háboruban s viszonyokban az igazság : a hatalom, s ez igen természetes; a mellyik győzedelmes lesz, az fog szabni a másiknak szabályokat és törvényeket. Ha Windischgrätz lesz győzedelmes, ő a maga státusdománya szerint fog intézkedni Magyarországra nézve, és ha Magyarország lesz győztes, nem marad az 1848-i törvényeknél és az eddigi biztosítékoknál, hanem többet kívánand. Megmondom terjedelmesebben, miért kívántam a békének a határozatba betételét. Magyarországon még senki nem tudja, mert nyíltan e ház sohasem nyilatkoztatta ki, mi téren állunk. Minket megtámadtak, a védelem terére állottunk s mégis mit mindent ösze nem beszéltek rólunk! Egy külföldi lapban azt irták, mikint a cél nem egyéb, mint hogy Kossuth Lajos meg akarja magát koronáztatni. Pedig így van, egyik ezt, másik republikát mond és a harmadik nem tudom mi képtelenséget. Nagyon szükséges, hogy ha valaki a szerencse idején nem volt határozott, legalább akkor legyen határozott, midőn a veszedelem szélén áll. Ne csináljunk illusiót, mondjuk ki tisztán, hogy ha a nemzet nem teszi azt, a mit Kossuth Lajos tisztelt barátunk mondott, el van veszve az ország; nem kell a vész elhárítását egyedül istentől várni. Adott az isten a magyarnak agyába velőt, használjuk fel azt okosan. Magunkra vagyunk hagyva, most Európa sympathiájára ne számítsunk, hanem legalább azon erőket, mellyek el vannak tőlünk bizonyos határvonal által zárva, ne hagyjuk ezen titubatioóban tovább is; mondjuk meg tisztelt ház, miért nem hagyjuk el a hazát? azért mert faladni a nemzet jogát nincs hatalmunkban, mi nemcsak egyesek, hanem mint tisztviselők, képviselők a nemzetnek nyilatkoztatjuk, hogy nincs hatalmunkban feladni a nemzet jogát és egyezkedni nincs hatalmunkban, meg kell azt védeni, mig lehet. De ha kimondjuk, hogy az 1848-diki törvényt, mert ez a status quo, ez a legkisebb, védjük, azon térre vagyunk szorítva, hogy azt oltalmaznunk kell fegyverrel is s folytatnunk a háborút és hogyha látjuk is, hogy nem győztünk, még akkor sem egyezkedhetünk, mert hatalmunkban nincs, a békét ez alapon soha ki nem zárjuk. Az szintolly kötelesség, hogy a statusquot oltalmazzuk, mint kötelességünk az, hogy tovább a dolgot ne vigyük, mint ezen statusquomeg tartásig, mielőtt a nemzet egy része elvérzenék, vagy az ország egy része elfoglaltatnék, ha lehet, békét eszközöljünk. Akkor, ha Win-

dischgrätz bennünket legyőz, nem kell béke, akkor békéről nincs szó, valamint akkor sincs, ha mi győzzük le Windischgrätzet, mert ekkor senki sem fogja mondhatni, hogy Magyarországnak visszaadatott a dynastia által előbbeni joga. Ha legyőzetünk, szabadon rendelkeznek velünk, ha mi győzünk, mi leszünk a szabadon rendelkezők. Egyébiránt fogadják el indítványomat, vagy nem, nem értem azon ellenvetéseket, melyek ellene tétettek, különösen legnevezetesebb volt ezek közt az, mit Kossuth Lajos tisztelt barátunk mondott, mit nem is gondoltam, hogy fel lehessen hozni. Én nem Windischgrätz irányában hoztam fel azt, mert vele tisztában van a dolog, midőn azt mondja: Unbedingte Unterwerfung, hanem felhoztam Magyarország irányában még akkor is, ha annak egy részében van is az ellenség, mert ha nem tudja az ellenség által megszállott rész, mi alapon vagyunk s ha egyedül a Tisza környékére, a hol most ellenség nincs, terjeszkedünk ki, ez a vidék soha Magyarországot megmenteni nem fogja; ha pedig az egész ország tudja, mi alapon vagyunk s részt vesz, hacsak morális segélylyel is a védelemben, akkor győzni fogunk. A szavazás a rendi országgyűléshez hozzáillet, mikor is minden harmadik negyedik szó az volt, hogy szavazzunk. Kállay Ödön következtelenséggel vádolt ezen szavaim miatt: „Nemzetnél a hatalom s erő az igazság, s azt mondja, hogy én szóban keresem az erőt. Ő talán azt gondolja, hogy csak vasból csinálják az erőt és morális erőt nem hiszen, holott a legnagyobb morális erőt is morális erők mozgatják. Ha akarjuk, hogy hassunk azon részére is az országnak, melly el van foglalva, mindent határozottan s tisztán kell kitenni, mert különben nem sokára azon idő fog bekövetkezni, mellyben ellenünk fognak nyilatkozni.“

Nem hallgattatának meg. Elvetették Nyárynak azon záradékát, hogy minden esetben készek a békére. Hozatott tehát ezen határozat:

„Olvasztatott az ellenséges császári hadsereg fővezére Windischgrätz herczeghez fegyvernyugvás s onnan Ferencz József austriai császárhoz a Magyarország ellen folytatott jogtalan háborúnak az ország jogainak integritása, nemzetisége és nemzeti becsületének sérelme nélkül leendő békés kiegyenlítés végett a törvényhozó testület m. évi december 31-én kelt határozata erejénél fogva utasított küldöttségnek Bicskén f. hó 4-én kelt s az országgyűléshez intézett levele, mellyben jelenti, mikép a nevezett herczeg Windischgrätz a küldöttség egyik tagját, gróf Batthyány Lajost épen nem, a többi négy tagot pedig, u. m. Majláth György országbíró, Lonovics József egri érseket, gróf Majláth Antalt és Deák Ferencz képviselőt pedig elfogadta ugyan, azonban nem mint az országgyűlés küldötteit, mivel azt a trónról lemondott V-dik Ferdinánd király által eloszlatottnak állította. A küldöttségnek a békés kiegyenlítésre célzó szavaikra pedig azt válaszolá: hogy azok után, mik az országban történtek, sem fegyvernyugvásról, sem bármi egyéb egyezkedésről

szó sem lehet, hanem egyedül csak föltétlen alávetésről (umbedingte Unterwerfung), hogy ő az országot fegyverrel fogja elfoglalni, katonai kormányt hozand be s majd akkor ő felsége (értsd a magyar trónra alkotmányellenesen lépni akaró s meg nem koronázott Ferencz József austriai császárt) fogja elhatározni a jövődre nézve teendőket. Most azonban Ferencz József császárhoz sem bocsátja a küldöttséget, mert ez őt teljhatalommal ruházta fel s az sem adna egyéb feleletet. Tanácsolja tehát hg Windischgrätz, hogy feltétlen alávetéssel igyekezzünk kegyelmet nyerni az austriai császárnál. A katonaság azonnal tegye le a fegyvert s esküdjék hűséget Ferencz Józsefnek, az elfoglalt várak pedig haladék nélkül adassanak által.

Melly válasz után látván a küldöttség, hogy miután az országgyűlés nem ismertetné el, s ők országos küldötteknek nem tekintetnek s Ferencz József austriai császárhoz sem bocsáttatnak, kérdést tőnek Windischgrätz herczeghez az iránt: mikor és mimódon mehetnek vissza? s kérdésükre az válaszoltatott, hogy mivel a herczeg tábornagnak előrenyomuló seregei hadimunkálataikat már Buda közelében is megkezdették, a küldöttség visszamenetelére most intézkedések nem tétethetnek addig, míg azt a hadimunkálatok meg nem engedik. Minek következtében a küldöttség tagjai, gr. Batthyány Lajost is ide érte, a kíséretökre rendelt tiszt- és többi katonákkal együtt ott tartóztatnak s tartóztatnak mai napig.

Melly jelentés nyomán, miután a magyar nemzet nem valami új jogok megnyerése, hanem csupán királyi esküvel is biztosított s most hűszegőleg fegyveresen megtámadott ezredéves országos létele, önállása és alkotmányossága megvédése végett kényszerült az önfentartás természeti törvényénél fogva szinte fegyveresen ellenállani; s miután, hogy a további vérontást megszüntesse, az alkotmány biztosítása feltétele alatt maga részéről békeajánlatot tőn s a helyett, hogy az elfogadtatott volna, az austriai császár teljhatalmú fővezére által a nemzet küldöttsége népjogellenesen letartóztatott s föltétlen alávetés követeltetvén, az alkotmány megsemmisítésével az ország elfoglaltatni s katonai kormány alá vettetni fenyegettetik: a képviselő ház ezen felelethől teljesen s a legméltóbb indignációval meggyőződén, mikép az austriai ház, melly eddigi fenállásáért is anynyi hálával tartozik ezen nemzetnek, olly fenhéjázó hangon s olly zsarnok feltételeket nem áll szabni, minőket még tökéletesen megvert nemzet irányában sem szabad tennie, holott a magyar nemzet eddig nemcsak hogy leverve nincs, sőt seregeink száma és vitézsége s a nép áldozatkészsége győzedelmet is ígér, egyakarattal elhatározta: miszerint országos lételet, függetlenségét, alkotmányát és nemzetiségét utolsó emberig, utolsó csep vérig tovább is védelmezni fogja.

Melly határozat sok ezer példányokban kinyomatni, a nép és hadsereg közt mielőbb kiosztatni rendeltetett,

Kossuth Lajos kormányelnök indítványára minden egyes képviselő ünnepélyes ígéretet tőn s illetőleg a képviselő ház elhatározta :

Hogy mindaddig egy sem fog eltávozni és a képviselőház együtt maradand, míg a haza megmentve nem leend.

Ugyancsak a kormány elnöke további indítványára még következő határozatokban történt megállapodás :

1. Miszerint ezen határozat kihirdetése napjától mindaz, ki a harcban gyáván megfutamlik, főkép a tisztek, mint hazaáruló halállal fog büntettetni.

2. Miszerint a kormány főbb gondjai közé számítsa, ügyelni, hogy a hadjáratok által a nép minél kevesebb terhet érezzen ; minden zsarolás, bár ki kövesse is el, szinte halálbüntetést huzandván magán. Végre

3. Hogy mindazt, mit a nép kiszolgált, a kormány vagy adóba elfogadja, vagy pedig készpénzben kifizesse s mennyiben az álladalom pénzereje a tüsténti kifizetést itt ott meg nem engedné : a képviselőház ezennel ünnepélyesen fogadja s ezen kötelezést a nemzeti becsület oltalma alá helyezi, hogy mihelyt a körülmények megengedik, az álladalom részére tüstént minden bármennemű kiszolgáltatás törvényes kamatokkal együtt fog megtérítettetni.“

III.

A Közlöny a hadjelentések sorát következővel nyitotta meg :

„Balassa-Gyarmat jan. 14-kén 1849. Miután az ellenség seregeinket folyó hó 11-kén Oroszi, Vadkert és Ipolyság környékén utólérte volna, Görgei táborvezér ugyanez nap utócsapatát Guyon ezredes vezérlete alatt az ipolysági szőlőkben és Tompa vidékén ágyukkal erősen ellátva olly szerencsésen helyezé el, hogy az ellenség előrenyomulván mitsem gyanított elrejtett katonáinkról ; 11 órájban minden gond nélkül be is vonult a nehéz lovasság Csőrics tábornok, Noszticz és Wallis parancsnokok vezérlete alatt a szőlőkertek mellett Ipolyságba, hol erős ágyutüzeléssel fogadtatott a mi részünkrol. Az ellenség rémületében annyira megzavarodott, hogy önvédelmére nem is gondolván, majdnem minden lövés nélkül megfutamodott, és a csatatért nagy számu holtakkal elboritva hagyta el. Ugyancsak Guyon ezredes parancsnoksága alatt történt folyó hó 12-én, miután az ellenség Ipolyság körül ismét összeszedte magát, egy másik, az előbbihez hasonló ütközet. Folyó hó 13-kán miután Görgei táborvezér utócsapatát tetemesen megerősítette, Varsánynál állította föl csatarendbe, és hasonló szerencsével működött az ellenség vesztére. Ugyanez nap történt egy kisebbszerű előcsatározás Verebélynél, hol Schwarzenberg előőrei kénytelenek voltak visszavonulni,

Seregeink igen lelkesültek, az ellenség emberei szembetűnőleg levertek; s a felvidék hegy völgyei közt mintegy bizonyos legyőzetésüket sejdítik.“

IV.

Az ezutáni ülésekben a nemzethez bocsátandó proclamatio felett vitáztak. Következő proclamatio hitelesítették:

„Az 1847⁸-dik évi országgyűlésen alkotott törvények a nemzetnek új chartája.

Háromszázévi küzdelmeinknek tizennégy király esküje és hitlevele által biztosított, de azok megszegése miatt soha valósággá nem válhatott függetlenségünknek biztos alapköve tétetett le e törvényekben.

Szétörtettek a hűbéri bilincsek, szabaddá lett a hazának minden fia, szabaddá a föld, a nemzet minden fiainak édes anyjává a haza.

Nem erőszak csikarta ki e törvényeket; a fejedelem eljőve önként és megerősíté, s ígéré királyi hitére, hogy megtartja s tartatja azokat.

És a nemzet nyugodtan néze jövőjébe, háromszázéves fáradalmainak s küzdésének sikerét látá; látá e hont, mellynek dús gazdagsága századokon át mesterséges utakon szivattyuztatott ki idegen testek gyarapítására, colónialis és alárendelt aljas állásából föl- és kiemelkedni, virágzani jóllétben és boldogságban.

Várva várta az alkalmat, hogy a képviselőlet alapján összehívandó nemzetgyűlés a letett alapokon megkezdhesse hajdani nemzeti nagyságunk s dicsőségünk nagyszerű épületének munkáját.

Azonban már május havában a rácز lázadás kitört. Első leplezett kísérlete a reactionnak az 1847⁸-dik évi törvények semmivétételére.

A király összehívá a nemzetgyűlést, hogy gondoskodjék módokról, mellyekkel a nyílt lázadást el lehessen nyomni, s a békét helyreállítani.

És a nemzetgyűlés teljesíté föladatát, köteleességét; de a fejedelem megtagadá megerősítését azoknak, mellyek előterjesztésére hívá föl a nemzetet.

A reactio, eleméből, a sötétségből kilépett, a szabadsággyilkolás leveté a képmutató álarczot, és nyíltan izent harcztot életre halálra nemzetünk ellen.

Az események a nemzet szemei előtt bonyolódtak le, nyílt könyv az, mellynek lapjain kiolthatlan betűkkel vannak följegyezve a történetek, a vád barbár népeknél is tiszteletben tartott eskü és hit megszegése, ártatlan emberek, nők, gyermekek legyilkoltatása, békés falvak fölgyújtása s kipredáltatása, dús boldog vidékek elpusztítása, a világban leghűbb nép, a magyar nép kiirtása eseményei

vannak följegyezve a történetek lapjain; vértől párolognak e lapok, s az utókor undorral fog eltelni az események olvasásakor, melyek meggyalázzák a legnemesebb teremtményt, az embert, meg magát az emberiséget. Ez események kiirthatatlanul vannak és legyenek bevésve a magyar nemzet szívébe.

És miért történt mind ez? Az 1847/8-diki törvények tán csorbiták a királyi jogokat, tán megingadoztatták a trónt? Épen nem; sőt ellenkezőleg: szilárdíták azt, mert a trón szűk alapra volt állítva az aristocratia kevés száma miatt, az 1848-diki törvények által 15 millió természetes védője lett a trónnak, 15 millió szabad ember szívében gyökerezett a trón és a király hatalma, tekiutélye neveltetett, mert szabad nép és föld felett uralkodandott a király, mert nem biztosabb-e Anglia koronája, mint a muszka autocrata vagy chinai császár koronája? nem fényesebb-e a magyar korona, melyet tizenöt millió szabad ember tesz föl a fejedelem fejére, mint a cseh, vagy vaskorona?

De történtek ezen undorító s kebellázító események, hitszegések, mert nem türheték azt, hogy az 1847/8-diki törvények által korlátoztatott s megakadályoztatott az osztrák ministerium, hogy fecsérrelje, mint eddig, a magyar vért és pazarolja a magyar kincseket az absolutismus támogatására s más népek leigázására.

Nyiltan kimondatott ez azon okiratban, melyet az osztrák a magyar ministeriumhoz intézett.

Miként intézkedett és milly utat követett a nemzetgyűlés hazáuknak e vészes napjaiban és körülményei közt; milly mérsékléssel járt el szabadság- és nemzetmentő tiszteben; mennyire óvakodott csak a tiszta igazság, a szerződések természetes postulatumainak is eleget tenni: tudva van a nemzet előtt. És midőn az ármány a magyar királyt megfosztá trónjától, milly loyálisan és ősi törvényeink s maga a már egyik rész által megszegett *pragmatica sanctio* szellemében és korlátai közt nyilatkozott, nem titok a nemzet előtt.

A magyar korona szent, s az örökösödés rende megállapítása óta nem vad erőszak s vérpatakok által lehet és kell ahhoz jutni; öröm, nem a keserűség, nem a kétségbeesés könnyűinek kell a nemzet szemében föltűnni, midőn a fejedelem Europa egyik legszebb koronájával fölékesítettik, áldás ohajtásának kell lebegni a nemzet ajkain és nem az elfojtott átok és boszú indulatának dulongani a keblekben. Reményt s jóllétet kell a fejedelemnek első felleptével terjesztetni, nem dúlással s rombolással kezdeni meg pályáját!

Olmützben a mult évi december 2-kán történt események következtében hazánk az osztrák seregek által megtámadtatott, a háboru eseményei s az elemek okozák, hogy az ellenség a főváros közelébe nyomult.

A nemzetgyűlés, mint egyedül constituált hatalom, mellynek vállaira nehezedett a nemzet és szabadság megmentésének magasz-

tos de vészes kötelessége, a körülmények megfontolása után a nemzet és szabadság érdekében elkerülhetetlennek tartá ülése helyét megváltoztatni, s nem tenni ki a nemzetgyűlést s a kormányzat szükséges eszközeit és segédforrásait egy a főváros közelében vivandó csata kétes kimenetelének, nem magát a fővárost s annak lakóit az illy harcz által csak felbőszíthető soldatesca rombolásainak s vad dúlásainak.

Budapest elesése fájdalmas mindenkinek, fővárosa hazánknak, de nem maga hazánk, szent a hazának földje a dús téreken, szent a hegyek és sziklák kopár ormain, egyaránt ad erőt az elszánt hazafinak küzdeni nemzetéért, szabadságáért, egyaránt érdemi meg, hogy kiontott vérével áztassa azt, mert egyaránt fogamszik meg benne a szabadság gyenge, de hihetetlen gyorsasággal erősödő csemetéje; nincs előnye a haza földje egy részének a másik felett, nincs több igénye Pest pompás csarnokainak, mint a földmives, a nap-számos egyszerű szegény gunyhójának; minden része szabad már a hazának, s így védeni kell; minden fia szabad már a hazának, s minden egyesnek számára biztosítani szent köteleességünk.

Illy nézetekből indulva ki, tevének át ülésünket hazánk szabadságharczaiban kitűnő szerepet vitt Tiszavölgye fővárosába Debreczenbe. Innét intéztetik szabadságharczunk nem védőleg már többé, hanem támadólag.

Es most kinyilatkoztatjuk a nemzetnek, mint annak bizodalma által hivatottak nemzetünk megmentésére s ősi szabadságunk kivívására, hogy mi feladatunknak megfelelni elszántak vagyunk.

Ezer évig tartá meg az aristocratia e nemzet életét, voltak dicső fénypontjai, voltak borús kétségbeejtő napjai e hazának. — Egyenetlenkedése a sir szélére vitte, de véráldozatokkal mosta el bűnét, s átadá nekünk a nemzet életét, át a szabadság szűzen megtartott anyagát, mellyből tétetett le uj chartánk alapja.

Kevés számú volt az aristocratia, természetesen nem kedvelt és támogatott a nép által, mint a polgárjogok kizárólagos birtokosa; gyűlölt és üldözött fölülről, mint az absolutismus ellensége, s megtörhetetlen gátja: és mégis megtartá a nemzetet.

Az 1848-dik évi országgyűlésen a haza független, fiai s földje szabadokká lettek; az ármány által a nemesség kezéből kivett fegyver a népnek visszaadott; a tulajdon varázs ereje köt mindenkit e földhöz; a hazának néhány százezer természetes védői milliókra szaporodtak, és most veszhetne el e nemzet, most veszhetnének el a szabadságot, most üthetné föl a zsarnokság az absolutismus uralmát e hazában? Nem, az nem lehet, vagy ha gyáván oda engedjük, mind ezt, akkor megérdemeltük, hogy szolgálak legyünk s a kérlelhetetlen bíró, a historia, üsse a gyávaság ezer halálnál becsstelenitőbb bélyegét e nemzetre.

Nemzetünk! mi érezzük hivatásunkat, látjuk a veszélyt, melly

minket fenyeget, ti a szabad Magyarország sorsát bizátok reánk, midőn képviselőül választottatok, mi visszaviasszük nektek, a szent hitbizományt, melyet kezeink közé tevétok le. Nemzetünk! csak egy czél lebegjen előttünk; ellenségeink megsemmisítése, erre egyetértés, áldozatkészség és elszánt akarat kell, és sirhantjainkon maradékaink áldása leng, tisztelt lesz emlékün, mint őseinké előttünk, kik küzdöttek s elvérezték a szabadságért, melyet hagyának reánk, s melyet megoltalmazni kötelességünk. Nehéz munkánkban számítunk a nemzetre, mi e véres harczot csak úgy vívhatjuk sikerrel, ha a nemzet el nem hagyja magát, ha erőt teremt és anyagot nyújt, mellynek kellő fölhasználása s rendezése a mi tisztünk.

E nemzet csak önmaga által veszhet el; ha egyesülünk, ha akarjuk: nincs hatalom, melly megsemmisítsen, ha gyávák leszünk, nincs hatalom, melly megmentsen.

Éljen a nemzet, éljen a szabadság! Asztalos Pál, választmányi előadó."

V.

Lássuk a hadi eseményeket.

A jan. 13-diki aszódi csatában a császáriak győztek. Alezredes Geramb elesett.

Tábornok Ottinger jan. 13-án Szolnokot elfoglalta. A vaspályát, melyet a menekvők elrontottak, helyreállíttatá.

A legjelentékenyebb csata Windschachtnál volt. A császáriakat Chorich, a magyarokat Görgei vezette. Az előbbi szuronycsatával foglalta el Windschachtot. Görgei Selmeczen túl vonult.

Bemet is elhagyá a szerencse.

Kinyomta ugyan Puchnert Kinpolungig, de ez a Bukovinából gyűjtött erővel Dornáig visszanyomta.

Innen Bem, egyesülve a székelyekkel, Medgyes ellen ment (jan. 17-én), hol Puchner állt.

Puchner innen Szebenbe vonult.

Jan. 21-én a Kis- és Nagy-Csűr s Vizakna előtti hegyen megjelen, s másnap megtámadja Szebent.

Szeben keményen megerősítve, redouteokkal ellátva volt. Még a gyermek is fegyvert fogott a magyarok ellen.

Mikes K. ezredes első a küzdő magyarok sorában elesett.

Bem keményen megveretett, 5 ágyut vesztett. A szelindeki tetőkön foglalt posztót.

VI.

Nevezetes, hogy a vésztörvényszéki rendszert a magyar kormány ez időben hozta be.

Szemere Bertalan kormánybiztos a felsővidéken e helyt publikáltatá azt.

Meg kell említenem, hogy azt a magyar kormány mind végig lanyhán használta.

Volt ugyan egy párt, a Madarászé, melly azt szeretne volna néha alkalmazni, de ez sokkal gyávább vala. S a naponként erősbuló, naponként fejlődő s később is csak cselfogás által legyőzött békepártiak nem tarthatának, hogy e szóval dühös jacobinusok valaha a girondisták sorsára juttatandják.

Harmadik fejezet.

Klapka Tarczalnál győz. Perczel szolnoki diadala. A követi lajstrom átvizsgálása. Enyed szomorú sorsa. Csatarajzok a branyicskói győzelemig. Aradi, szegedi csaták. Miskolcz visszafoglalása. Eszék capitulál. Simunich és Ordódy. Guyon. A febr. 10-iki ülés. Viták a Közlöny felett. Nyáry és Kossuth feleletei. Pest állapota január- és februárban.

I.

Január vége felé a hadi koczka megfordult.

Klapkának e hó 22-én Tarczalnál csatája volt tábornok Schlickkel, ki részint Tályán, részint Liszkánál tört át, de nemsokára visszanyomtatott.

Schlick másnap Kisfalud és Keresztúr közt megújítá támadását s annyi eredménnyel, hogy a két sereg (a liszkai és tarczali) Mádon egyesült. A véres csata mindkét félnek elegendő sebesültet okozott. 24-én azonban teljes csendességben onnan is elvonult.

Ha nem eredménydúsabb is, de mindenesetre jelentékenyebb volt Perczelnek szolnoki csatája.

Jan. 22-én volt e csata.

Perczel következőt ír róla :

„Előhadam és oldalosított csapataim 22-én fél kettőkor Szolnokot megközelítvén, azt a benlevő két lovas ezredből és 2 ütegből álló ellenség ellenállása daczára elfoglalák.

A Tiszán innen Szolnok előtt az ellenség egy század lovasságával a vizsgálatra elküldött huszárcsapat összeütközött, közüle többet levágott és elfogott; azt megszalasztván.

Az ellenség ezután rövid ideig tartó ágyuzással védé az előhadnak Tiszáni átkelését és észrevéve oldalasított csapataim közeledését, sietve kivonult Szolnokból és az Abony felé fekvő vidéken csatarendbe kiállva, fogadta a Szolnokban egyesült előhadam és oldalas csapataim lovasságának támadását. Több mint másfél órán át mindkét részről folytatott kemény tüzelés után a csatapiacot elhagyni és visszavonulni kényszerült, számos halottat hagyva maga után.

A Würtemberg-husárok különösen kitüntették magokat, a nagy köd okozhatta veszélyektől aggodalomnak tulajdonítható egyedül,

hogy e győzedelmes nap nem adá kezünkbe az ellenség összes itteni erejét.

Előhaladásom diadalmas megkezdése és az ellenség 2000 főből álló lovasságának alig 1300 főnyi lovasságom általi megveretése reményt ad a megkezdett hadjárás szerencsés jövődjére."

E támadás nyomán tábornok Ottinger, az osztrákoknak ottani vezére, visszanyomult Albertiig.

Gondolhatni, mekkora zavart okozott e rögtöni visszavonulás Pesten.

25. és 26-án a budapesti őrség részint gyalog, részint vasúton a fenyegetett helyre ment. Gr. Wrba erélyes proclamációval inté a várost, magát nyugodtan viselni.

26-án maga a tábornagy is Üllőre s 27-én Czeglédre ment.

Látván Perczel, milly túlnyomó erő megy ellenők, a Tisza mögé visszavonult. 28-án a császáriak csata nélkül másodszor vonultak be Szolnokba.

II.

Debreczenbe a szerint, mint az ügyek jobb fordulatot öltének, kezde a Madarász-párt hatalmasodni.

Egy s más alkalommal sok galibát csinált túlzásaival a parlamentben, jelesen a jan. 26-dikiban, midőn a követi lajstrom átvizsgálásáról volt szó.

Ugyanez napi ülés végén egy erdélyi képviselő az oláhok által földdel egyenlővé tett Nagy-Enyed sorsát következő eleven színekkel rajzoló :

„Azon vért-fagyasztó tettekhez, melyeket a vad oláh nép már elkövetett, méltóztassanak a jan. 8-ki nap történetéből némelyeket meghallani. Értem a nagy-enyedi esetet. Január. 8-án az oláh tábor beizen Nagy-Enyedre, azon városba, melly egész Erdélyországban a legnemzetiesb, legmagyarabb szellemű s melly, ha meg nem akadályoztatott volna felsőbb rendeletek által, máskép tüntette volna ki magát, ezen Nagy-Enyedre beizen egy kilenczezerből álló oláh csorda; nagy rettegés volt mindenütt a városban; este felé új követek érkeznek, hogy 8-án nem fognak az oláhok beérkezni. A lakosok lefeküsznek és 11 órakor felköltik a puskalövések, kiszaladnak és a város legnagyobb utcája lángban van és a gyilkolás elkezdődött; leölettek irgalom nélkül öregek, ifjak, asszonyok és csecsemők, egy Török Dániel nevű ügyvéd elevenen megsüttetett; egy 80 éves öreg az utcákon végig hurczoltatott s azután megöletett; ez történt egy öreg asszonnyal és sok mással. A lakosok akkor voltak kénytelenek kün menedéért futkosni, midőn 15 fokon állott a hideg, midőn az apró gyermekek megfagytak, az öregebbeknek kezei s lábai fagytak el. A szülők gyermekeiket, ezek szülőiket nem találák; közönséges

és általános volt az összezavarodás. A kik a városban maradtak, rab-ságra hurczoltattak. Illy állapotban vannak tehát azon derék szel-lemű város lakosai. Tiszt. képviselőház! Erdély különös tekintetet érdemelt mindig s most is érdemel; legutolsó küzdelmeinknek is Erdély támaszpontja; kérdem, ha Erdélyben olly szerencsésen nem működhetnénk, mint működik jelenleg Bem, ha az annyit gyalá-zott erdélyiek segítségével nem működhetnénk, valljon hol volnánk most? Erdélyben a magyar szabadságért kinzott, még életben levő nyomorultaknak, hogy biztos menedékek legyen, arra tekintettel kell lennünk s e tekintetben Nagy-Enyed város lakosait különösen a ház figyelmébe ajánlván, azt indítványozom: hogy az illy utolsó inségre jutott, elszéledt és magokat nagy bajjal összeszedett, a kolos-vári iskolai épületben letelepedett nyomorultaknak egy bizonyos mér-sékelt összegű pénzt határozni méltóztassanak.“

A ház a szegény menekülőknek kölcsönt adni határozott.

Ugyancsak e véres párt mesterkedése volt az is, hogy az ország-gyűlés rögtönítelő bíróságot határozott felállíttatni.

Néhány napig folyt következő törv. javaslat felett a vita:

„Javaslat: a rögtönítelő hadi s polgári vegyes bíróságok felál-lítása, szerkezete, eljárása s ítélete alá tartozó esetek meghatározása tárgyában.

1. §. A honvédelmi bizottmány felhatalmaztatik, hogy a hadi munkálatok, táborzások, vagy rendes katonai parancsnokságok működése helyén, s általában ott, hol a körülmények megkívánnák, rögtön-ítelő, hadi s polgári vegyes bíróságot alakíthasson.

2. §. Ezen bíróság, mely az alább meghatározandó esetek-ben ugy katonai mint polgári egyének felett ítél, öt tagból fog állani.

3. §. Az elnök lehet akár polgári akár katonai egyén; a köz-bírák közül pedig kettő mindig polgári s kettő katonai leend, kiket, az országgyűlési testület tagjainak kivételével, alkalmas egyénekből a honvédelmi bizottmány nevez, egyszersmind egyik vagy másik tagnak törvényes akadályoztatása esetére a bíróságnak helyettesítés által nyomban lehető kiegészítéséről, valamint a bírósági tagok illető napi béréről is gondoskodik.

4. §. Közvádltót, ki a vádlott ellen a közállomány nevében eljár, a honvédelmi bizottmány nevez.

5. §. A 20. éven alóliak, örültek és terhes asszonyok kivételé-vel, ezen rögtönítelő bíróság ítélete alá tartozik sors- és nemkülönb-ség nélkül a magyar haza polgárai és lakosai közül, legyen az pol-gári, egyházi vagy katonai egyén:

a) Ki a magyar haza, annak polgári alkotmánya, független önállása s területi épsége ellen valósággal fegyvert fog, vagy máso-
kat illy cselekvésre izgat.

b) Ki az ellenséggel czimborál, annak szabad akaratból, tettle-

ges kényszerítés nélkül, bármi szolgálatot tesz, kémül szolgál, ele-
séget, fegyvert, pénzt visz, zsoldosokat szerez, utat és ösvényt
mutat, írott vagy szóbeli utasítással segedelmére van.

c) Ki az ellenség rendeleteit, intézkedéseit s csábító felhívásait
ellenállhatlan kényszerítés közbejötté nélkül fogadatba veszi s ter-
jesztgeti.

d) Ki Magyarország katonáját s bármely más polgárát, úgy
szintén bárminemű fegyvert, löport s egyéb hadi szerezket az ellen-
ség kezébe szolgáltat.

e) Ki ellenállhatlan kényszerítés közbejötté nélkül az ellenség-
től hivatalt, vagy bárminemű megbízást elfogad s annak érdekében
működik.

f) Ki az ország hadseregét, vagy annak osztályát, vagy szol-
gálatban eljáró bármely hivatálnokát, biztosát, futárát szándékosan
távra vezeti.

g) Ki az ország seregének élelemmel, zsolddal, szállással
ellátását, vagy tovább szállítást tettelesen és szándékosan aka-
dályozza.

h) Ki reá bizonyított ártani való rossz szándékkal a népet az
ellenség hadseregének erejéről, számáról, irányáról s győzel-
meiről nagyitva koholt álhirekkel rettegésbe hozza, nyugtalanítja,
lázítja.

i) Ki az országgyűlés, annak határozatait, rendeleteit s intézke-
dései ellen engedetlenségre izgat.

k) Ki magánál, tudva, ellenséges katonát, vagy kémét
rejteget.

6. §. Rögtöni rajtakapás esetében az illy bűnösök bárki által
elfogathatók, de vagy az illető polgári vagy legközelebbi katonai ható-
ságnak nyomban általadandók.

7. §. A rögtönítelő vegyes bíróság eljárása következő :

a) A vádlott egyén általadása után legfeljebb 24 óra alatt a
bíróság elébe állítandó.

b) A bíróság azonnal összeül, s jelen szabályok felolvasása
után a tagok egyenként következő esküt tesznek le : „Esküszöm
az élő istenre, hogy minden kedvezést, félelmet és gyűlölséget, s
bármi személyes tekintetet félretévé, egyedül a vizsgálatból kifejlő
okok s erősségek nyomán s a felolvasott szabályok értelmében, benső
meggyőződéseim szerint szabadon s igazán ítélenek.”

c) A bíróság az egész eljárásról készitendő rendes jegyzőkönyv
vezetésére saját tagjai közül jegyzőt választ.

d) A vádlott önmagát védheti vagy tetszése szerint védőt ne-
vezhet; ha azonban ezt a bíróság általi felszólíttatásától számítandó
6 óra alatt nem tenné, részére védőt a bíróság rendel.

d) A vádlott sem vallomásra, sem bárminemű nyilvánításra
nem kényszeríthetetik; ha azonban önként nyilatkozni kíván, ebbeli

szabad nyilatkozata tulajdon szavaival az egész bíróság jelenlétében pontosan feljegyeztetik, melly előtte felolvastatván, általa, ha kívánná, a bíróság valamennyi tagja által pedig mindenesetre aláíratik.

f) A tanuk és pedig elsőben a vádlóé, úgy a vádlotté, mindenkor az összes bíróság előtt, szemben a vádlottal, a közvádlónak és a vádlottnak vagy védőjének jelenlétében körülményesen kihallgatandók.

g) Mind a közvádló, mind a vádlott és annak védője, mind a bíróságnak tagjai tehetnek a tanuknak kérdéseket.

h) A tanuknak előadása és a kérdésekre adott minden felelet azonnal feljegyeztetik s nyomban felolvastatváu, a bíróság tagjai által aláíratik.

i) A tanuk kihallgatása után kívánhat a közvádló bővebb vizsgálatot is, melly miatt az eljárás felfüggeszthető, de 12 óránál tovább nem halasztható.

k) Ellenben, ha a vádlott kívánja az eljárás felfüggesztését azért, hogy ellen próbáit megszerezhesse, a bíróság szótöbbséggel fogja meghatározni az időt, meddig az eljárás felfüggesztetik, figyelmeztelve különösen arra, hogy az időnek rövidsége a próbák megszerzését lehetetlenné ne tegye. Illy esetben köteles a bíró mindent elkövetni, hogy a vádlottnak ártatlanságát ne talán bebizonyítható ellenpróbák megszerezettethessenek.

l) Ha azonban a vádlott a vádbeli tetten éretett, vagy ha az ellene felhozott és általa meg nem gyengített bizonyítványok olly erősek és nyilvánosak, hogy a vádnak valósága kétségtelen és a személynek ugyanazonossága is bizonyos, a bíróságnak joga leend az eljárás felfüggesztését teljesen megtagadni.

m) Ha az eljárás fel nem függesztetett, vagy a felfüggesztési idő lefolytával ismét megkezdett, és a közvádlónak s vádlottnak tanui rendesen kihallgattattak: a közvádló röviden előadja ismét a vádat, annak próbáit, ezután pedig a vádlott vagy védője mondják el azt, mit a védelemre szükségesnek látnak, mellyek után a bíróság külön szobába vonulva ítéletet hoz, s az ítéletet minden tag aláírja.

n) Az eljárás nyilvános, hacsak az álladalom érdekében felmerülő fontos okok a nyilvános eljárást károsnak nem mutatnák, melly esetben azon okok, mellyek miatt a nyilvánosság mellőztetett, jegyzőkönybe iktatandó.

o) A vádnak bebizonyítására mulhatlanul szükséges a vádlottnak a körülményekkel összhangzó elismerése vagy ennek hiányában legalább két, kifogás nélküli teljes hitelű tanunak összhangzó határozott bizonyítása.

p) A vádlottnak akár elmarasztalására akár teljes felmentésére minden tagnak egyhangu beleegyezése szükséges.

q) Elmarasztalás esetében csak halálos büntetést mondhat a bíróság, mely mindenkor puska- és golyó által hajtatik végre, felmentés esetében pedig a vádlott azonnal szabadon bocsájtandó.

r) Ha a vádlott sem el nem marasztaltatott, sem teljesen ártatlannak nem találtatott : a köztörvény szerinti rendes bíróságnak átadandó.

s) A rögtönítélő-bíróság ítéletétől sem felebbvitelnek, sem kegyelemérti folyamodásnak helye nem leendő, hanem a vádlottra kimondott halálos ítélet a vádlottnak azonnal kihirdettetik, s 3 óra múlva a bíróság egyik tagjának jelenlétében végrehajtatik.

t) A végrehajtásnál jelen volt bírótág a bíróságnak, mely folyvást együtt van, jelentést tesz a végrehajtásról. Ezen szóbeli jelentés is jegyzőkönyvbe ígattatik, s ekkép a jegyzőkönyv befejeztetvén, a bíróság minden tagja által aláíratik, s az igazságügyi minis-teriumnak megküldetik.

u) A rögtönítélő bíróság eljárásának minden egyes esetre nézve, az eljárás megkezdésétől az ítélet végrehajtásáig számítandó háromszor 24 óra alatt teljesen be kell fejezve lenni ; kivételnek ezen szabály alól azon esetek, melyekben a k) alatti szabály értelmében az eljárás a vádlott kérelmére lón ideiglenesen felfüggesztve. Ily esetekben a háromszor 24 óra az eljárás ismétli megkezdésétől számítottatik.

v) A rögtönítélő bíróság tagjai az ezen törvényben megállapított szabályoknak szoros megtartásáért szigorú feleléttel tartoznak.

8. §. A hadügyminis-teriumnak folyó évi január 28-dikán 121 és 127 szám alatt rögtönítélő haditörvényszék iránt kelt rendeletei, mennyiben a fent elősorolt esetekre vonatkoznak, ezennel megszüntetnek."

III.

A csatatéren ekközben nevezetes események történtek :

Mintha a földből nőttek volna ki a magyar sergek, naponként szaporodtak, s mintha az eddig szenvedett csapások nevelték volna erejüket, naponként erősbtültek.

Szemere jan. 31-ről ír, mikép Schlick sergei hiában próbáltak átmenni a Tiszán. Február 6-ról pedig Miskolczról következő hadjelentést küldé :

„Ismét Miskolczról irhatok, hová a hadsereg egy része ma délután vonult be a népnek örömkönyyei között. Mióta az ellenség fergetege átmént életén, azóta még lángolóbban ég hazafisága. Egy huszár lovagolt mellettem, és azt is üdvözölték, élteték, csókolták még köpönyegét is ; a nép tömegben indult előnkbe, üdvözítőknak, megváltóknak nevezett, szóval, ez valami szivvreható látvány volt ; nem láttam embert, ki nem szrt örömben. Megjegyzem, miképen

csak akkor tudta meg a város jövetelünket, midőn az ongai parton feltűnt a szép sereg.

Február 2-dik és 3-ka között Guyon serege Iglón halt. Az árulók Rumánt és Harikoczit nevezik fejüknek, éjjel az ellenséget a város közelébe vezérlék. A várost az ellenség több helyen röppentyűvel fel is gyújtá, de Guyon nem volt rest seregének rendezésében, mint az árulók kiűzésében sem. Az ellent minden nyert helyzetéből hősiessé kiverte, és űzte Szepes-Váraljáig. Holtakban és sebesültekben számlál 30—40-et, az ellenség 200-at. Elfoglalt 1 ágyut és sok ezer röppentyűket, mi becses foglalmány. Nem kétlem, e vidéken ez csak kezdete folytonos és nagyszerű győzelmeknek.

Február 11-kén megtámadták a szerbek Szegedet. Az ottani magyar sergeknek parancsnoka gróf Hadik volt. E sergek legnagyobb részben nemzetőrökből álltak. Hadik következő jelentést küldte róla:

„Van szerencsém tisztelt elnök urat egy győzelemről tudósítani, melyet ma a rácok és szerbek ellen kivívtunk.

Tegnapelőtt megtámadásuk és visszaveretésük után a rabló ellenség magát Szőregen fészkelte be, a helységet több erős sánczokkal látván el.

Hogy ezen, Szegedre nézve igen veszedelmes állásból kikergethessem, a Tiszán hidat verettem, melly tegnap készült el, a megtámadást ma reggelre kellett halasztanom.

Intézkedéseimet minden hátul, vagy oldalrólí megtámadás ellen megtevév, a hidon átkeltünk s Igmándy őrnagy és dandárparancsnok vezénylete alatt Szőregot megtámadtuk és sánczaival együtt bevettük.

A szétvert ellenség 8 ágyuja közül egy 6 fontos, több társzeke-rek és zászlók estek kezeink közé. Ez utolsók közül hármát előlege-sen is felküldök. Az ellenséges halottak száma több százakra megy, de mi is fájlaljuk néhány derék vitézeinket. Halottaink és sebesülteink száma közel 60-ra megy.

Különösen kitüntette magát a Váza-zászlóalj.

Szőreg porrá égettetett.

Aradnál is volt febr. 7-én s 8-án csata.

Gál Miklós volt az ottani sergek parancsnoka.

Következő hadjelentést küldte:

„Az ellenség folyó hó 7-kén Vingától nagy erővel Uj-Arad felé tartván; csapataimmal és minden ágyummal a Maroson át, a leg-szebb rendben Ó-Aradra vonultam.

8-kán reggel az ellenség a Maros partját megrakván, a csatát ágyukkal s apró fegyvertűzzel megkezdé. Intézkedést tettem, hogy négy honvédszázad még a mult éjjelen Glogováczból Arad felé vonuljon, s ellenséges bekerítés ellen a jobb szárnyat fedezze. Ezen csapatka Aradtól egész a csálai erdőig volt felállítva.

9 óráig a csata legszebb rendben ment, ekkor azonban némely századokban, a félénkebb polgárok menekülési készülleteinek látására némi zavar támadt!

Én ágyutelepeimhez sieték a zavarból következhető eseményeket meggátolni s a részben meg is zavart rendet helyreállítani, mi rövid perczek alatt sikerült is, úgy hogy csapataimnak egy részét három colonneba állítva, az ellenség elé indítám, mely már a városba is benyomult, ezen működés által azonban középbe és két szárnyba fogatva, délutáni 3 óráig feltartatott, ekkor pedig Asztalos 29-dik zászlóalj százados által, ki egyik kezében a nemzeti lobogóval, másikában karddal járt elül, négy századja segélyével annyira visszaveretett, hogy midőn délutáni 4 órakor Villám 38-dik zászlóalj őrnagy és Szentiványi százados egy ujonnan alakított zászlóalj parancsnoka, csapatjaikkal megérkeztek, az ellenség minden oldalról megtámadtatva, több száz halottjainak, ezek közt Joannovich Mihály őrnagynak, egy ingenieur-századosnak, egy Leiningen-zászlóalj századosnak s több altiszteknek hátrahagyásával a Maroson átfutni kényszerült.

A mi veszteségünk nagyon csekély.

Az ütközet alatt a Rukavina-czredből két tiszt és 50 közember ájtott hozzánk.

Egyedüli kárunk a Maros partján állott sóraktár elégeése, melyet az ellenség éjnek idején vetett gyújtó rakétaival borított lángba.

Ma reggel a tüzelés mindkét részről ismét megkezdett, mindeddig azonban eredmény nélkül, mert helyét mindenikünk megállotta.

11 órakor az ellenség vezére egy iratot küldött hozzám, melyben Joannovich őrnagynak kiadatását kérte, ajánlva helyette minden kezénél levő foglyaikat. Ebből látszik, milly sokat tartottak nevezett őrnagyra, kit mi azonban, miután megholt, foglyaink pedig az ellennél úgy sem volnának, ki nem cserélhattünk.

A részleteket s egyes jelek kiemelését későbbben fogom felterjeszteni, addig is azonban jelentem, miszerint Asztalos százados a 29-ik honvéd-zászlóaljtól, Boczko k. biztos által s az én hozzájárultommal kitűnő magaviseleteért a harcztéren utólagos jóváhagyás reményében őrnaggyá neveztetett ki.

Az osztrákok ennek következtében Temesvár és Vinga felé visszavonultak.

Eredmény- és következményeiben mindezeknél dusabb volt a branyicskói csata, melyet febr. 5-én Guyon nyert. De erről a közelebbi fejezetben.

Nevezetes csapás érte a magyar ügyet azáltal, hogy Simunichnak Ordódy feladta Lipótvárat, bárha azt könnyen védhette volna. 1300 embert s 38 ágyut adott át.

IV.

A febr. 10-iki parlamentben nevezetes dolgok történtek.

Ugyanis Madarász József interpellálta a honvédelmi bizottmányt, hogy a Közlönyben Jócai aláírással megjelent néhány cikk szellemét magáévá teszi-e a honvédelmi bizottmány?

Nyáry ezen a rouge-párt által tett interpellációra következőleg felelt:

„Hallottam, de nem voltam szerencsés jelen lenni, midőn a honvédelmi bizottmány felszólítását félreértve, némelyek censurának gondolták azt, a mi teljességgel nem censura, t. i., hogy a honvédelmi bizottmány és az országgyűlés által kinevezendő két tag mindig olvassák meg azon cikkeket, melyek a hivatalos lapban kijönnek, melyek nem hivatalos közlemények, hanem olyanok mindenestre, melyek a honvédelmi bizottmány és a ház többségének meggyőződésével megegyeznek. Miután Bezeredy indítványára oda-utasítottatott a honvédelmi bizottmány, hogy maga rendelkezék, tehát rendelkezett is: azon hivatalos lapot a honvédelmi bizottmány egyik tagja Jósika Miklós mindennap átnézi, s csak az ő átnézése után iktattatnak a cikkek a Közlönybe, és épen azon cikkek is, melyek a Közlöny 23-dik számában megjelentek, keresztyülmentek Jósika Miklós kezein, és így megjelentek ugyyszólván a honvédelmi bizottmány általnézésével. Ennyit felelek. A háznak nagyobb része ezt osztja vagy nem osztja? az más kérdés; de így történt.“

A rouge-párt nem nyugodott meg, különösen Irányi, egyike a leggyávabb embereknek, henczegett, most, midőn a dolgok jobbra kezdenek fordulni, legjobban.

Végre Nyáry szilárdul, nyiltan, mint pártvezérhez illik, tette le következő nyilatkozatot:

„Azt hallok mondani, nincsenek a felelettel megelégedve. A kérdés az volt: tudott e erről a kormány? s én azt mondtam, tudott; mimódon? ollymódon, hogy a h. bizottmánynak egy a végre kinevezett tagja a lapot megvizsgálja. Tehát szükségtelen volt arra szavazni, hogy a felelettel meg van-e a ház elégedve, mert azzal meg kell elégedve lenni, miután a dolog úgy történt. Hanem más az, ha egyéb kérdést tesz a ház, t. i. meg van-e elégedve a kormány eljárásával. Nem látom által, ha tölem azt kérdik, kétszer kettő hány? s én azt mondom: négy, s velem meg nem elégesznek; de az is más kérdés, meg van-e valaki azzal elégedve, mit a honvédelmi bizottmány tesz? Én nem tartom olly gyerekségnek Magyarország állapotát, hogy illy dologra azt lehessen mondani „tovább.“ A ház határozatának ellenszegülni nem lehet; de engedje meg nekem, miután a h.-b.-nak szinte egyik tagja vagyok, hogy figyelmeztessen a házat és minden hazáfit, miről van itt kérdés? A házat meg kell menteni, és nem úgy, hogy számtalan véleménykülönbségre oszljunk mint-

egy készakarva, hanem meg kell menteni; nekem, ki a kormány-
 nak és e háznak tagja vagyok, nincs más politikám; s ha egyszer
 meg van mentve a haza, akkor véleménykülönbségben határozzon a
 többség a felett, mit kell tenni? Talán megengedik nekem, ki a
 honvédelmi bizottmány tagja vagyok, hogy beszéljek, mert igen
 furcsa, ha egy részről azt mondják, hogy meg vannak vagy nincse-
 nek meglegedve a honvédelmi bizottmány eljárásával, s más rész-
 ről, ha a honvédelmi bizottmány egy tagja beszél, nem akarják
 kihallgatni. Igen rövid a calculus, hamar bevégezzük a számadást
 egymással. Meglehet, hogy én azok közé tartozom, kik nem fogják
 fel a haza jelen körülményei közt azt, mit tenni szükséges; én azt
 sokszor mondtam kisebb nagyobb körökben, én, a ki soha sem kormá-
 nyi sem egyéb hivatalra nem vágyódtam, soha senki kezéből el
 nem fogadtam, mert feladásomul azt tűztem ki: mihelyt a haza
 rendes állapotban lesz, figyelemmel kísérni a kormányt, akár
 milyen lesz eljárása; hogy nekem senki hivatala, sem czime, sem
 diszjele nem kell, azt bebizonyítottam a multban, s ha élni fogok,
 bebizonyítom a jövőben; én szabad ember vagyok, annyira sza-
 bad, hogy nem voltam befolyása alatt a hatalomszónak, de nem
 voltam befolyása alatt a tömegnek sem. Ha szabad, a nélkül, hogy
 magamnak érdemet tulajdonítanék, hivatkozni a martiusi napokra,
 fognak engem ismerni azok, kik elfogulva nincsenek. Ha én a mar-
 tiusi napokban a pünkösdi királysággal kaczerkodtam volna, tudtam
 volna magamnak azon helyet megszerezni, mellyről mást én utasi-
 tottam volna el; de én még azt sem kívántam, hogy valami elnök
 legyek, mert tudom azt; hogy a ki a hatalmat nem ismeri, azt a
 hatalom elnyomja, mert nem bír vele. Én tehát szabadon beszélhe-
 tek, annyival szabadabban, mert engem talán, egy két kérdést
 kivéve, nem is pártoltak, tehát a bizodalomért nincs mit köszönni,
 én mindenfelől szabad vagyok. A mint egyszer egy conferentiában
 kimondtam, september 11-ke óta többször ismételtam, hogy minden
 magyarnak csak egy véleményben szabad lenni, s e vélemény az,
 hogy a hazát meg kell tartani. Második politikai elvem az, hogy min-
 den érdeket pártolni kell; harmadik: ellensége a hazának az, ki
 véleménykülönbséggel visszavonást akar előidézni. Én érzem, meg-
 lehet, hogy nem jól fogom fel, ha nem ez a ház politicája, nem
 tartja meg, hanem elveszti hazát. September 11-ke óta, a mint önök
 tapasztalhatták, többet beszéltem, de nem azért beszéltem nyíltan,
 mintha valakitől féltam volna, én senkitől és semmitől nem félek, ezt
 bebizonyítottam és be fogom bizonyítani, hanem azért, mert akkor,
 mikor az austriai kormány olly kezek által intéztetik, mellyet önök
 nem látnak, akkor nevetségesnek tartom factiosus vitákba eresz-
 kedni a felett, mi a teendő. Most a politikának ollyannak kell lenni,
 melly kezet fogjon abban, hogy megtartsuk a hazát, nem pedig bő
 beszédünök az iránt, hogy egyik vagy másik uton mentsük meg a

hazát; ez végre farizeusi szerep lenne, miről meg van írva a bibliában, hogy a farizeusok és sadduceusok azon veszték össze, hol kell dicsérni az istent, végre mind a kettő megbukott, és álhittűnek neveztetett. Nem az a kérdés, hol és miként? hanem hogy kell. Én nem nézek véleménykülönbséget, baráti kezet nyujtok minden véleménynek a nélkül, hogy a magamét feláldoznám. Azt mondom: meg kell menteni a hazát; a többire nézve majd eljön az idő, mikor szabadon mozoghat minden véleménykülönbség; akkor szétoszolhatunk véleményben; részemről ha legjobb barátaim lesznek is a kormányon, épen olly figyelemmel kísérem tetteit a kormánynak, mint máskor, s ha hibázok, nem fogok ellenmondani, hanem meg fogom magamat győzni. A mult kormányban nekem a legjobb barátaim voltak, és én kimondtam, hogy a kormány eljárásával nem vagyok megelégedve; oda ültem az ellenzéki padra, és barátim által kormányhivatalra voltam felszólítva, s némelyek azt mondták, azért nem vállaltam fel, mert csak altitkárnak neveztek s nekem olly emberrel, mint Szemere, szolgálni kisebbség lett volna. Azok engem nem értettek, kik ezt beszéltek. De vártam, hogy engem magamviseletéről megértsenek. Mikor én fel voltam hiva a kormányra, nem fogadtam el a hivatalt soha, nem a nemzettől, nem a hazától, mert azt hiszem, sem én, sem azok, kik most a kormányon vannak, nem valók arra, hogy kormányoznának, hanem valók arra, hogy a kormányt, akármilyen legyen az, szilárddá tegyék azért, hogy folytonosan működjön; csak a bizodalom, melyet önök kifejeztek, tett képessé bennünket a kormányra, és nem is leszünk rá képesek, ha önök a bizodalmat megvonják, és elvesztik a hazát; és miként kell a kormányt pártolni? minden felekezetességnek véget kell vetni, minden dicsváagnak, minden emberi gyengeségnek ellene kell mondani és kezet fogni abban, hogy megmentjük a hazát. Én egy példát hoztam fel egy jó barátom előtt, ki engem megértett, és azt mondta, hogy igazságom van; arról volt szó, ha valjon ezen ugynevezett honvédelmi bizottmányon valami változtatást tegyünk-e vagy nem; de midőn a hirlapok azt mondták, igen csudálkoznak azon nyomoruságos viseletén a bizottmánynak, hogy azóta már egy vagy más részre határozottan nem nyilatkozott. Én azt elszenvedtem, és fogok is többet elszenvedni, sőt elszenvedtem még, hogy csaknem kimondták nevemet, hogy még valami botrány is történhetett volna; tehát én attól sem félek, nem azért, hogy meg nem történhetik, mert velem is, a mi emberrel lehet, minden megtörténhetik, hanem az nem történik meg soha, hogy meggyőződésemet feláldozzam. Tehát azon jó barátom, mikor azt mondta, hogy talán mégis kellene valamit tenni, egy hasonlatossággal álltam elő, és azt mondtam: ha nekem egy zsupra vagy kévére van szükségem, s az egészet akarom, ha azon politikával élek, hogy az egynéhány legmagasabban álló szálát fogom meg s azt huzom ki, az egész kévét

elvesztém. Ha már most a véleménykülönbségnek fogunk engedni, az történik velünk, hogy néhány szál a kezünkben marad, hanem az egész kicsuszlik kezünkéből és nem a miénk. Tehát ha az egészre van szükségünk, sokkal jobb politica, a derekát megfogni, ott vannak az apró és hosszú szálak, azok mind tényezők a haza megmentésében, és nemcsak azon véghetetlen nagy tehetségek, melyeknek ha az ember szemökbe néz, nem olly igen nagyok; hanem Magyarországnak szüksége van most minden magyarra, és azért mondtam én és mondom most is: ha valahol nagyobb számú emberek összejönnek, ne azt kérdezzék egymástól, milly political hitű, hanem álljanak egy tömegbe, a helyett hogy külön fractiót szerezzenek. Tehát ebben méltóztassanak praeter propter megítélni, hogy milly politikám van; ha ez a háznak nem tetszik, örömet átadom helyemet, méltóztassék ollyannal betölteni, ki a háznak politikáját képviseli; de fájdalommal kell kimondanom: ha a háznak nem ez a politikája, ez a ház néhány hétig együtt ülhet, de soha a hazát meg nem menti.“

E tárgy még a másnapi ülésben is szőnyegre hozatott, mikor Kossuth nyíltan a parlament előtt bevallá, hogy ő alkudni kész.

De lássuk ekkor-nap tartott beszédét:

„Legelőször annyit kénytelen vagyok kijelenteni, miként sajnálom, hogy az interpellatio hírlapi czikk körül forog. Én sokkal komolyabbnak tartom ezen időt, mintsem hogy illyessel foglalkozzunk s hogy erre nézve a kormánynak kelljen nyilatkozni. Ezt előrebocsátom. Azonban a képviselőház parancsolt s nekem nyilatkoznom kelle.

A honvédelmi bizottmány érezte annak szükségét, tisztelt ház, hogy a sajtónak hatalmas eszköze a közvélemény tájékoztatásában annál kevésbé hanyagoltassék el, minthogy az ellenség a közvéleményt Magyarország dolgainak állása iránt mindenféle rágalomokkal, mindenféle gyanúsításokkal és fonák előterjesztésekkel iparkodik megmérgezni és félrevezetni. Pesten a sajtó szabadon működött, mert hiszen a magyar országgyűlésnek és az ennek kifolyását képző honvédelmi bizottmánynak terrorismust vetni szemére csakugyan nem lehet; igazán mondom, sok vád van a világon, a mi alapos, és sok, a mi nem alapos; hanem ezen vád, már legyen érdem, vagy legyen hiba, igazán nevetséges, ha terrorismus vettetik szemére akár a képviselő háznak, akár a honvédelmi bizottmánynak. De az ellenség részéről azt mondják Pesten, a Figyelmezőben lehet olvasni, hogy nálunk nem lehet szabadon szólani, nem lehet szabadon írni; én pedig a mennyire tudom, elítélés csak egyetlen egyszer, vagy egyszer sem történt; a sajtónak szabad tér engedtetett azon reményben, hogy a sajtó ollyan, mint Achilles lándzsája, melly ha sebet ver, maga legjobban gyógyítja meg. Érzésben nem is kellett volna annyit engedni, a mennyit engedett s ha hiba történt, az abban állott, hogy egy kissé nem voltunk kemények. A pesti catastropha után nagy válto-

zás történt a sajtóra nézve! a nyilvánosság organumai megkevesedtek és ugyeszlóván az Alföldi hírlapot kivéve a magyar journalistica a Közlönyre volt reducálva. Ezen lap rendeltetésénél fogva egyáltalában nem volt más, mint hivatalos értesítés tényekről és rendeletekről; de teljességgel nem az, a mi az időszaki sajtó többi organumainak rendeltetése, hogy véleményt képviseljen és mivel más organum nem volt, másrésről pedig a népben csaknem általánosan elharapózott azon gondolat, hogy mi a Közlönyben van, azt a kormány mondja, habár az a nem-hivatalos részben álljon is: arról gondolkoztunk, hogy meglevén ezen vélemény és nem levén más organuma a sajtónak a vélemények szabad surlódás általi tisztítására, valljon nem lehetne e részben intézkednünk, hogy mi a Közlönynek nem-hivatalos részében mint vélemény, okoskodás, résonnement jelenik meg, a kormány gondolkodásának lehessen mondani? Gondolkoztunk tehát, hogy lehetne ezt elérni? de nehézséget találtunk s őszintén megvallom, sok journalisticai talentumot ismerek, de senkit kivéve s alkalmasint a ház tagjai is így vélekednek, senkiről el nem ismerem, miként valakinek véleményét úgy tudja képviselni, hogy csak valaki is általánosságban rámondhassa: ez épen úgy van írva, mintha magam mondanám. Azt gondoltuk tehát, hogy miután a kormány ezen lapnak tulajdonosa, úgy kellene eljárnia, mint egy laptulajdonos szokott, ki maga, vagy szerkesztője által minden cikket megnézet előre s azt mondja, hogy ezt felveszem, ezt nem veszem fel s így a Közlönyben is, a mennyiben kormányvéleményt képviselt, megnézetek a cikkek, hogy nem ment-e belé, mi az országgyűlésnek s ennek kifolyásának a honvédelmi bizottmánynak gondolkodásával ellenkezik.

De ebből még nem következik, hogy mind magáénak vallja a kormány azt, a mi bele megy, hanem csak az, hogy ne menjen belé az ő nézeteivel ellenkező. Errenézve nem tudtunk mást tenni, mint felkérni a képviselő házat, hogy a bizottmány részéről kiküldött egy tag mellé egy pár tagot rendeljen a felügyeletre. A ház ezt sem találta jónak, mert, mint hallám, a censuráról tétetett említés, pedig nem az volt nézete a kormánynak, csak azon viszonyban vélte magát lenni, a milly viszonyban áll egy lapnak szerkesztése irányában a tulajdonos, ki azt veheti fel lapjába, mi neki tetszik. Így levén a dolog, a honvédelmi bizottmány egyik tagját, Jósikát kérte meg, miként vállalná magára a Közlöny felügyeletét, hogy ne menjen bele olyan, mi a kormány nézetével s irányával ellenkezik s ennek következtében azt adta utasításul Jósikának, hogy előlegesen tekintse meg a Közlönybe iktatandó cikkeket. Jósika azonban ezt inpracticus dolognak tartotta s az interpellatio következtében tanácskozáva a bizottmány, Jósika azt jelentette, hogy ezen megbízatásnak azáltal vélt eleget tenni, hogy kik fel voltak szólítva, hogy írjanak a Közlönybe, néhány általános utasítást ad, miszerint tájékozhassák magokat, hogy

ollyasmit irjanak, mi az országgyűlés többségének politikájával nem ellenkezik s adta nekik a következő utasítást: 1-ször, hogy a kormánynak politikája legyőzni az ellenséget s megmenteni a hazát. 2-szor az 1848-diki törvények által biztosított országos jogoknak hatást, elfogadást és tiszteletet szerezni. 3-szor kikerülni mindent, mi szakadást okozhatna. 4-szer ellenünk szórt rágalmakat megcáfolni s 5-ször a Közlöny stylusában azon decorumot tartani meg, melly egy hivatalos lap fontosságával s komolyságával megegyező. Ezen utasítást adta Jósika az íróknak, kik a Közlöny számára cikkek írásával foglalatoskodnak s előlegesen nem nézte meg a beiktatott cikkeket. Egyik feleletem tehát az, hogy a kérdéses cikkekről a honvédelmi bizottmánynak semmi előleges tudomása nincs s nem volt; hanem ha azt kérdi a ház utólagosan, hogy hát magáénak ismeri-e a kormány azt, a mi a Közlönyben írva van, erre nézve, általánosságban, a nélkül, hogy megmondanék, mit kíván különösen a ház, nem lehet felelni; mert nincs a föld kerektségén egy cikk is, akárki írja, mellyet magam részemről aláírnék, mert lehetnek benne olyan dolgok, miről talán egyik ember azt mondja: ez igaz, a másik azt mondja: ez igaz ugyan, de nem kellett volna kimondani, a harmadiknak pedig a stylus és az összeállítás nem tetszik. Én tehát hirlapi cikket egészen magaménak ismerni nem fogok, valamint arra sem lehet senkit is felszólítani, hogy mondja meg, miszerint magáénak egészen nem ismeri, mert vannak olyan dolgok a cikkekben, mellyeket az ember elismer s vannak olyanok, mellyeket el nem ismer. Alázatos kérésem tehát az volna, hogy arranézve, valljon a kérdéses hirlapi cikkeket a honvédelmi bizottmány magáénak ismeri-e vagy sem, ne kívánjon a ház feleletet. Hanem ha a ház valamelly cikkben kijelentett elvre nézve szólítja fel a kormányt, valljon követi-e azon elvet vagy nem, erre nézve a kormány tartozhatik felelettel s én ismervén a háznak bölcsességét, az interpellatiót nem is értettem másképen, mint hogy a ház a kormány politikáját akarná tudni. Ha ezt méltóztattak alatta érteni, van egy rövid, de igen rövid feleletem s az egyértelmű azzal, mit sok ízben volt szerencsém a ház előtt kinyilatkoztatni, egyértelmű azzal, mi eddig a ház határozatait nagy körülményekben és kérdésekben vezette. Én t. i. a politikát úgy definiálom magamnak, hogy a politica az exigentiák tudománya. Ha azt kérdik tőlem, miképen akarom, vagy miképen akarná a honvédelmi bizottmány Magyarország dolgait bevégezni, erre nézve mint politikai kérdésre nem tudok felelni, mert a politica az exigentiák tudománya, mert nem ismerem a körülményeket, mellyek közt Magyarország állapotát bevégezni kell, tehát nem tudom, miképen lehet bevégezni. Nekünk, kik a haza védelmi terén állunk, csak kettő lehet feladatunk, t. i. óvakodni attól, hogy a jelen körülmények vonatkozó kötelére akarjuk vonni a jövőt, mellyet nem ismerünk, hanem védelmezni a hazát akképen, hogy Magyarország dolgai becsületes

kiegyenlítésének semmiféle útja bevágva ne legyen, hogy a nemzet bölcsesége és a körülmények szerint akként intézhesse el dolgait, mint legjobb és legtanácsosabb. Ha tehát a ház tölem Kossuth Lajos-tól azt kérdi: republicanus vagyok-e vagy monarchista, erre nem felelek, hanem ha azt kérdi: mit akar a kormány s micsoda politikát követ? azt mondom: követi azt a politikát, hogy védeni kívánja a hazát igazságtalan megtámadás ellen s e védelem közben semmi utat nem akar elzárni, hogy Magyarország ügyei a nemzet jogai, becsülete és szabadsága alapján úgy egyenlítettessenek ki, mint a körülmények szerint kiegyenlíteni legtanácsosban lehet. Több politikát nem vallok be e perczen s többet bevallani nem lehet. Ehhez még azt adom, hogy jövőre nézve, mi a politikát illeti, ismerem a kormánynak kötelességét, hogy bármi is történjék velünk, soha semmi esetben meg nem engedí Magyarország ügyeit olyan irányba sodortatni akárki által is, hogy akárminő egyénnek akár egyénisége akár politikája decidáljon a nemzet sorsa felett, hanem hogy mindenkor a nemzet maga decidáljon.“

E beszéd után Madarász József jelenté, mikép ő Kossuth nyilatkozatával teljesen meg van elégedve.

S ezzel e tárgy befejezettnek tekintették.

V.

Pesten ekközben a political vizsgáló bizottmány többeket elítélt. Ezek közt őrnagy Söll, Csömy molnár, meglövettek. Czuczor egy költeményeért 6 évi várfogságra ítéltették. Moga és Lázár 10 évi várfogságra lőnek ítéelve.

Febr. első napján gr. Lamberg innepélyesen eltemették.

Ugyancsak e hó elején a meghódított vidékek hódolati nyilatkozatot küldöttek be. E hódolatok azonban semmi fontossággal nem bírtak, miután, a mint kivonultak a császáriak valamelyik helyből s a magyarok bevonultak oda, nemcsak azokhoz is hasonló nyilatkozatot küldöttek, hanem ügyöket tettelegesen előmozdító demonstratiók tétettek.

Bármilly szigorú rendszabályokat bocsátott is ki tábornok Wrbna, bármilly példás büntetést szabott azokra, kik a Debreczen-neli közlekedést fentartják: semmi eredménye sem lett annak.

A febr. 11-dikén kiadott rendelet nemcsak megújítja ezt, hanem azon zsidókra is, kiknek községéből valaki illyszerü bűnért elfogattik, ez 20,000 pfrtot fizet.

Negyedik fejezet.

A lapok Debreczenben. Esti lapok. Átvonulás a Stureczen. Korotnoki csata. Branyicskői csata. Csányi és Bem. Piskii csata. Leiningen Czibakházánál. Klapka Kompoltnál. A kápolnai ütközet. Bem hadjárata.

I.

A békepártiak Debreczenben ekközben terjesztendők elveiket, egy organumot nyitának meg Esti lapok czim alatt Jókai Mór szerkesztése mellett.

Főbb dolgozótársai Kazinczy, Kovács, Zichy A. valának.

S valóban, kik a Madarász-uralmat már megunták, kapva kapták e lapokat, mert annak legfőbb kizárólagos tendenciája volt, ezt suiteje-vel megbuktatni.

Madarász L. hatalma akkor tetőponton állá, e lap pellengérre állítá. Kezdetben sajtó utján próbálta ellensúlyozni. Testvére által megindittatá a Debreczeni lapokat, semmi hatása sem lón, valamint a Márczius is régi befolyásából sokat veszített.

Az Esti lapok kimondott elve volt, nem zárni el a békülés útját s pártja igen nagy vala.

E három lapon kívül (ezek közül a Debreczeni hírlap egy pár héti élet után meghalt) kettő vala : a Közlöny és az Alföldi hírlap.

II.

Csaknem egész febr. közepéig el volt Görgei a debreczeni kormánytól vágva.

A windschachti csata után Bayer ezredes vezénylete alatt serege egy részét Körmöcz felé küldte. De ez a legnagyobb vésznek levén kitéve, éjféltkor, midőn senki sem gyanítá, annak koromsötétjét felhasználva, egész seregével átment a Sturecz hegyi tuncelen, mellyet árkászok által kelle járhatóvá tenni, s mellyen át a mult században Rákóczy tett átvonulást.

Borult idő vala, havazott, az orkán sivitva fűtt el a táj felett. Az éj és táj vadonvolta a hideget növelte.

S ez ut mégis olly sajátságos vala!

Parancs szerint szólni nem vala szabad, de ha egy ágyu- vagy markotányosnői szekér elsülyedt, ki tilthatta volna el a káromkodást! S ilyenkor az oldalvást hallgatva lovagló huszárok is leszálltak lovaikról.

S ez nem vala mind! a lovak botorkáztak vagy horkoltak s nem egyszer tűnt fel a hóból egyegy félig elsülyedt honvéd!

Jan. 19-kén a Szánthónáli csata után Görgei Tokaj, Tarczal és Keresztúr felé vette útját, hol 22-kén Schlick tábornok által megtámadtatván, őt kétségbeesett heves csata után keményen megverték s visszavonulni kényszerítették. Görgei seregének erejét bámulandó ügyességgel tudá felhasználni.

Rosenbergben hg Windischgrätz követével találkoztak s alkudozott is vele. Görgei a béküléstől már ekkor nem volt idegen, azonban részint mert föltételei nem fogadtattak el, részint mert a magyar fegyverek szerencséje más helyt is kedvező fordulatot vett, félben szakadtak.

Febr. 3, 4-én Korotnoknál első jelentékenyebb diadalt aratott.

III.

Görgei febr. elsején 1849. Szepes határain átlépett. Guyon osztálya a gömöri szorosokon Iglóig nyomult; Görgeié Kézmárc vidékét borította el.

Lőcsén Kiesewetter cs. őrnagy egy Nugentféle zászlóaljjal, 3 congréve rakétával s 50 könnyű lovassal tanyázott.

Ez megtudván egy iglói ember által a magyarok jelszavát, febr. 3. és 4. közti éjen Iglóra megtámadást rendezett.

Az előőrsökön, a jelszó által megcsalván őket, szerencsésen ájtott s már a városhoz közel volt, midőn a legközelebbi előőrsök az ellenséges lovasokat észrehevék, lövöldözni kezdenek s így az iglói őrséget fölébreszték.

Kiesewetter már ben volt a városban, mikor ezek gyülekezni kezdtek, azonban a 10,000-nyi magyar sereg ellenében megállni ugy sem bírván, heves utczai csata után visszavonult, két rakétát s vagy 30 embert vesztvén.

Febr. 4-kén Lőcsén s Szepesváralján keresztül visszavonult a branyicskói hegyzorulatig. Négy óraker délután gr. Deym tábornok 11 ágyuval, 4 század lovassággal és 4 zászlóalj gyalogsággal megérkezett Kassáról és Kiesewetter csapatjával egyesülvén, a branyicskói hegytetőn állást vőn.

Az ágyuk egy hegyszikén voltak felállítva, honnan a golyók az egész utat beérheték; a gyalogság a hegy másik oldalán, hol tulajdonkép csak a szoros kezdődik. A többi utak is őrséggel elláttattak. A főhadiszállás Sirokkán volt.

Guyon 10,000-nyi gyalog, 23 ágyu és 1,500 lovas seregével

febr. 4-kén Szepesváraljára érkezett és másnap Guyon egy szepesi mérnök által készített terv szerint egyszerre az ellenséges sereget mind elülről megtámadni, mind hátulról körülvenni szándékozik.

Mindkettő sikerült.

Febr. 5-kén Korotnokra érkezvén, két zászlóaljnak paráncsot ad, rohammal elfoglalni a hegyet. Kiválasztá a két legroszabb, rongyos, félénk ujonczokból álló zászlóaljt és két kartácsccsal töltött ágyut állítván föl mögöttük: vorwärts, Sturm! kiált. A zólyomi zászlóalj habozik, Guyon lövet reá és 5 ember elesik. Ekkor rohanva mentek fel a meredek hegynek egész az ellenséges ágyukig s kettőt elfoglaltak. Egy német tüzér felkiálta: „a magyarok bolondok, mi lövünk s ők ránk törnek.“ Gr. Deym tábornok pedig az előleges ágyuzás nélküli szuronyszegezést taktikátlanságnak mondván, a hegy másik oldalának védelmére elvonult.

Az Ujházi-vadászcsoapat akkor már mellékuton felmászván a hegyre, a Sz. Anna melletti austriai csapatot elűzé.

Nagy veszélyben levén ekként a hadtest, a branyicskói szorost odahagyá s Eperjesre vonult.

A zólyomi zászlóalj új lobogót kapott ezen felirattal; „Branyicskói diadal febr. 5-kén 1849.“

IV.

Erdélyben a kormánybiztos kezdetben Beöthy volt, de ez Bem kívánatára onnan elmozdittatván, helyette Csányi küldetett le. De Bem ezzel sehogy sem tudott sympathisálni. Neki különös szenvedélye volt a politikai kormányzatot is vezetni, s miután ez által intézvényei nem egyike ferdén ütött ki, a Csányi rendeleteivel összeütközött.

Ebből a két ember közt surlódásokra került a dolog, úgy hogy Bem nem egyszer sürgette annak elmozdítását.

Egyike volt az általa felállított institutióknak a véstörvényszék, melly Roth hires lelkészt (mint ki a küüllőmegyei szász falvakat szász székekbe kebelezte) halálra ítélte.

S ez is az, mit Bem különösen ellenzett, miután ő amnestiát hirdetett.

De lássuk hadjáratát.

Vizaknánali kemény megveretése után Bem szüntelenül veretve Dévára ment s onnan csatáiról következő hadjelentés küldetett:

„Bem tábornok azon segítséggeli egyesülés végett, melly a Maros völgyén hozzá utasított, Dévára vonulván, miután ott a várt segéderővel február 8-kán egyesült, nyomban megfordulva február 9-én r. $1/2$ 9-kor előre nyomult, miszerint Medgyesnél a székely segéderőt magához vonja s a több pontokon elhelyezett csapatokat is

őszpontosítva az ellenség főerejét s fészket egész erővel megtámadhassa.

Utjában 9-kén az ellenség főereje által, mely 6 zászlóalj gyalogságból, 2 osztály lovashól s 5 ágyúütegből (30 ágyúból) állott, a Piski melletti hidnál megtámadtatott. De ámbár egész seregünk a csata kezdetekor még meg nem érkezett volt, mindazáltal 10 órán át tartott makacs és véres ütközet után este 6 órakor az ellenség olly nyomatékkal visszaveretett, hogy vad és rendetlen futásban volt kénytelen menedéket keresni s egy ágyuját is vitézeink kezében hagyni.

Bem tábornok a futamló ellenséget az éj daczára Padig üldözte s másnap 10-kén az ellenség üldözését és seregeink előnyomulását Szászvároson át Szászsebesig folytatta s bár oda késő éjjel érkezett, pihenés nélkül még azon éjjel oldalt Alvinczra vonult s ott az ellenség egy zászlóalját egészen szétverte.

11-kén egy ügyesen kiszámított cselmozdulat segítségével előhaladását a gyula-fehérvári vár tátongó ágyui és a Szászsebesen őszpontosult ellenséges hadsereg között, a Maros és Küküllő közti hegyeken át szerencsésen folytatván, estve Bervére érkezett, győzelem-koszoruzott seregének a roppant fáradalom után egy napi pihenést engedvén, Medgyesre s onnan egész őszpontosított erejével az ellenség fő s utolsó fészke ellen előnyomulandó.

A Piski mellett levő hidnáli kemény ütközetben az ellenség holtakban és sebesültekben 1000 embert vesztett, közöttök van legvitézebb tisztjeinek egyike, Losénau ezredes. E dicső diadalt részünkről holtakban és sebesültekben 300 hősnek hazafivére pecsételte meg. Az ellenséget maga Puchner vezette.

Bem tábornok ugy ezen előnyomulással, mely által nemcsak az ellenséget verte meg, de vitéz seregeinek egyesülését is eszközölte s hadseregének Kolozsvárral megszakadva volt összeköttetését újra kinyitotta s biztosította, valamint az e végett előbb Dévára történt remek visszavonulásával is vezéri dicsőségének koszorújába egy újabb boglárt tűzött s a hozzá csatlakozott új seregeket dicsően avatta be a győzelem utjába.

Személyét illetőleg megjegyzendő, hogy a Dévára történt visszavonulás közben egy puskagolyó jobb kezének közép ujját szétzúzván, a hős tábornok saját inasa által vágatta le a szétzúzott ujat és sebet bekötöztetvén, mintha semmi sem történt volna, oda ment, hol a veszély legnagyobb volt.

V.

E közben két jelentékenyebb csata történt.
Klapkának Kompoltnál előrsi csatája volt.
Hadjelentéséből érdemes közleni :

„Klapka ezredes mezőkövesdi főhadiszállásán megtudván, hogy azon ellenséges seregeknek, mely legujabb időkből Pestről Gyöngyösre érkezett, két század gróf Auersberg nevű vasasokból álló előcsapatja Kompolton tanyáz, azt február 18-kán reggeli órákban megrohantatá.

A terv kivitelét a derék Dessewffy Arisztid ezredesre bízta, ki is a megrohanást 5 és egynegyed órakor reggel 4 gyenge huszár századdal olly vitézséggel vezérelte, hogy az ellenség tökéletesen meglepetve, rövid de kemény csatázás után, többet 50 halottnál a csatatéren hagyván, szétverve és rendetlenül megfutamodott, zsákmányul hagyván vitéz huszárainknak 35 foglyot lovastul együtt, az osztály zászlójának szalagját, a tisztek vezetéklóvait és podgyászait, sok ruha- és fegyvereket, s köztük az ellenség parancsnokának gróf Coudenhoven-nek kardját és sisakját. A foglyok közt van egy főtiszt és egy főorvos.“

A czibakháziról gróf Vécsey február 24-ről következő hadjelenést küldte :

„Ma reggeli háromnegyed 6 órakor a sánczokhoz (Czibakháza mellett) rendelt előőrseim észrevevék, hogy Varsány felől az ellenség előrenyomul; mire a mieink csatakész rendbe állítottak, s tüstént ágyut küldék a szükséges fedezettel Nagy-Kér felé az ellenség előnyomulásának, s ha lehet, visszavonulásának is gátlására; a többi ágyuimat részint a helység baloldalán, részint a hid mögé elhelyezém.

Az ellenség ereje 6 osztály lovasságból, 2 zászlóalj gyalogságból, u. m. a Károly főherczeg és bánáti ezredbeliekből, egy 6 fontos, egy 12 fontos és egy röppentyűágyu-ütegből állt.

A csata reggeli 8 órakor kezdődék, mindjárt kezdetben leszerelék tüzeink az ellenség 2 ágyuját, azonban folyvást tartott a tüzelés. 10 óratájban az ellenség 2 gyalog zászlóalja és 2 ágyuütege előbbre nyomult s a hidat ostrommal igyekeztek elfoglalni, de kartácaink által ebben meggátoltattak. Ekközben elküldém gróf Leiningen őrnagyot a 19-dik gyalogezred 3-ik zászlóaljának három századával s a pozsoni vadászokkal csatárlánczban a hidon át, s visszaverők az ellenséget. A csata hevében gróf Leiningen őrnagy az ellenségnek néhány fegyvereseit mieinknek tartván, azok által körülvéttetett s elfogatott épen akkor, midőn már az ellenség gyalogsága folytonos visszavonulásban volt; ekkor a közülök visszamaradtak, számszerint mintegy 60-an, Leiningen őrnagyot magokkal vivék a hid közelében levő korcsmához. Látván ezt a mieink, a Schwarzenberg nevet viselő gyalogságot többé visszatartóztatni nem lehetett, „el van fogva őrnagyunk“ kiáltással rohantak előre, követve a többi majdnem minden gyalogság által, és szemközt az ellenség majd minden ágyuival s 6 osztály lovasaival, kik azonban a támadást ujabbán megkísérteni nem

merék, a miéink megmenték őrnagyukat azáltal, hogy a korcsmát ostrom alá vették.

A 6-ik hadosztálybeli utászok szakasza Pottak századosnak személyes vezénylete alatt a leghevesebb ágyu- és puskatüzelés közt kétszer rontá el, s annyiszor helyreállítá a hidoni közlekedést.

A korcsma ostrománál az ellenség részéről 17-ten estek el, közöttök 2 tiszt és pedig egyik Lord Digby a Jellachich-huszároktól, másik Ivánovics százados. Ezeken kívül 2 tisz s 31 közvitéz elfogatott.

A 19-ik gyalogezredbeli hadnagy Talabér különösen kitüntette magát. Ő törte be a korcsma ajtaját, ő rohant első az ostromlott korcsmába.

Erre az ellenség teljesen visszavonult. S ezt még ideje korán tévé, mert már ekkor a Damjanics tábornok serege is közeledék, melly azonban a csatában részt nem vett."

VI.

Eredmény- s következményeiben sokkal fontosabb volt a kápolnai csata.

A császári hadseregek fővezére erről következő hadjelentést küldé :

„Herczeg Windischgrätz Alfred tábornagy urnak kápolnai tábori főhadiszállásáról e perczben érkezett a csatatéren ónnal irt tegnapi tudósítás a cs. kir. seregek által az említett helyzés mellett kivívott két napi győzelmes csatáról, valamint a gróf Schlick altábornagy seregéveli egyesülésről. A pártütők Eger és Poroszló felé szaladtak és folyton üzetnek. Zanini ezredbeli egy zászlóalj zászlóstudal elfogatott. Veszteségünk csekély. Seregeink lelkülete, mint mindig, kitünő. Kelt Budán, február 28-kán 1849. Duca di Serbelloni s. k., cs. kir. altábornagy."

„Miután gróf Wrba és herczeg Schwarzenberg altábornagyok hadlábai folyó évi február 26-án Gyöngyösről Kápolna felé és Árokszállásról Kál felé előnyomulván egy óra távolságra Kápolnán innen délutáni 2 órakor az ellenségre akadtak, melly balszárnyával Kálnál állott s e helység és Kompolt közti erdőt elfoglalva tartotta, és fölállított hadi rendét a Gyöngyös és Kápolna közti fúton is túl terjesztette, gróf Wrba altábornagy az első ágyulövésekre, mellyek herczeg Schwarzenberg altábornagy hadlábától áthallatszottak, maga részéről is az ellenséget, melly nagy haderőt fejtett ki, megtámadta.

Kezdetben úgy látszott, mintha az ellenségnek szándoka lett volna balszárnyunkat fenyegetni, minthogy egy erdős dombot elfoglalt és azt két zászlóaljjal megrakta, azonban egy századnak a 6-dik vadász-zászlóaljból Feldegg kapitány alatt, két század főherczeg István- ezrediek segítségével történt szuronyali merész rohama elegendő

volt elűzésére és ezen érdekes pont elfoglalására. Ez alkalommal Salis őrnagy egy gránátarabocska által megsebesítettett. Ezután az ellenség a két előnyomuló hadláb közé két huszár-ezredet rendelt benyomulni.

Civalart nevet viselő dzsidás-ezredből 4 század Baselli őrnagy parancsa alatt ezen megtámadásnak ritka elszántsággal elejét vették és noha előbb egy tömegben álló gyalog zászlóaljat vertek szét, mégis álmélkodásra méltó rendben, egy szárny Kresz-féle könnyű lovasság által segítve, ama két huszárezredre rohantak és azokat nagy veszteséggel visszaverték.

A mieinkből itt Weissensturm hadnagy és 6 dzsidás elesett, 35 megsebesítettett. Az ellenségből 60 holt és erős sebesedettek maradtak helyben. Ezután az ellenség minden ponton visszavonult s Kápolna s Káal felé úzdo bevetetett, hol a bekövetkezett setéséggel a harcot félbe szakasztá.

Gróf Schlick altábornagynak, ki hadtestével már f. évi február 25-kén Pétervárára érkezett, tegnap estvére Verpelétig kelle előnyomulni, hogy a fősereggel egyesülhessen. De azon pontra el nem juthata, mivel a siroki szorost az ellenségtől elfoglalva találta, melyet csak egy igen dicső harcz után nyerhete hatalmába. Ezalatt az éj beállott, melyet e hadsereg azon állásban tölte.

Reggel 27-én a megtámadás tábornagy ő herczegsége által folytatott, miután a baloldalon is azon irányban élénken folytatott ágyúzás Schlick altábornagy közeledését tudtul adá.

Schlick altábornagy az ellenséget egész Verpelétig üzé maga előtt, holott ez megtelepedett s magát makacsul védelmezte. A helység mégis Krieger dandára által rohammal bevétetett, hol a Latour gyalog-ezred 2-ik zászlóalja magát különösen kitüntette; az ellenség sebes futással a dombokra vonult; egy osztály Eger felé a hegytornoklat közé szorítottatott.

Ugy látszik, hogy az ellenség Kápolna birtokát különös fontosságúnak tekinté, minthogy az ütközet folytán két ízben megkísérté annak visszafoglalását, miután azonban nem sikerült számos ágyúval Wyss dandárát onnan elűzni, s időközben Colorado dandárja is a hasonvonalon levő Döbrő faluba előnyomult, és az ellenség megtámadó hadlábainak jobb oldalát veszélyeztette, sietett a dombokon át visszavonulni.

Schwarzenberg herczeg Kálig előment, melly helyet rohammal bevette; a visszanyomott ellenséges seregek, melyek nagy számú ágyúkkal voltak ellátva és a Maklárnáli állásba vonultak, Kápolnán túl egy óránkira üzettek, hol a bekövetkezett setéséggel és a seregeknek fáradtsága a további üldözést félbenszakasztatá.

Ámbár túlnyomó ellenséges erők ellen, seregeinknek kitünő lelkesedése és vitézsége, a tábornok urak czélszerű vezérlete, és

derék tüzeink élénk és hatályos tüzelése mégis minden akadályokat legyőztek.

A mindkét részről veszteség számokban határozottan még ki nem mutatható. Az ellenség részéről az legalább is 300 holtra és 1000 fogolyra mehet, kik között 15 tiszt találatik, egy zászló elfoglaltatott. Zülów százados halálát a Preussen vasas ezredből és Schutz hadnagyét a 2-dik vadász-zászlóaljból fálaljuk. A megsebesültek között találatnak Sauer kapitány a Latour-gyalogezredből, Uichtritz kapitány és Hoffmann főhadnagy Preussen nevű vasas-ezredből, valamint Weckbecker kapitány a 2-ik vadász-zászlóaljból. Kelt Budán, márczius hó 1-jén, 1849. A cs. kir. hadsereg főhadikormányá által.

Érdekes e mellett tudni a Dembinszki felőli hadjelentést :

„Dembinszki altábornagynak már több napok előtt kijelentett azon combinatióját, hogy az ellenség Eger vidékén fog akarni előnyomulni, a történetek tökéletesen igazolták.

Az ellenség nagy erőt vont össze a Tarna völgyén, s eldöntő csatára látszott készülni.

Dembinszki fővezér a csatát február 27-kén szándékozott elfogadni. Azonban már február 26-kán, midőn még Görgői tábornok hadosztályai a harczterre nem érkezhettek, s jóformán csak Klapka ezredes hadosztálya foglalta el harczállomását, délután két óraker a csata irtózatoss ágyutűzzel megkezdett s a három mérföldnyi (kom-polt-kápolna-verpeléti) vonalon mindenütt kifejlődven, szakadatlanul tartott mindaddig, míg a sötétség a csatának véget nem vetett. Ez napon hazánk ellenségei minden ponton hátranyomattak s vitéz seregeink megtarták harczállomásukat. Több ízben kéz-viadalra került a dolog, huszáraink két század dsidást a szó szoros értelmében össze-
vagdaltak.

Február 28-kán jókor reggel a nagyszerű ütközet ujra kezdődött, Windischgrätz maga vezérlett, Schlick, Sultzig serege is támadólag vonult Verpelét felé. Vitéz seregeink nyolcz óra hosszant álltak s vizonozták, hol védőleg hol támadólag az iszonyatos tüzet, a nélkül, hogy az ellenségnek a harczterből egy talpalatnyit engedtek volna. Délután 3 óratájban a fővezér Kápolna helységet két ízben ostromlá s győzedelmesen be is vette, ekkor, midőn a győzelmet már csak aratni kellett volna, a Zanini olasz-zászlóalj, melly a közös nyomás keserves érzeténél s a közös szabadságzeretetenél fogva igazságos harczunkbani részvétre méltatva volt, az ostrommal bevett faluban rút árulással átment hazánk s hazájuk ellenségeihez.

Ezen árulás, de kivált a kétnapi csatázásban kifáradt seregeknek mulhatlanul szükséges percnyi pihenés tekintete, a csatát félbenszakiták, az ellenség is egészen kimerülve lehetett, mert a tüzelést mindkét részről mintegy elvágák.

Seregeink a csatatértől egy órányira foglaltak helyet a keresend-maklári vonalon. A főhadiszállás Maklárra tétetett, seregeink legszebb rendben foglalták el állomásukat. Az ellenség nem mert utánuk nyomulni.

S 28-án reggel seregeink parancsot kaptak ismét előre a kom-polt-kápolna-verpeléti vonalon állomást venni.

Az ellenség Tófalut, Kápolnát, Kált meggyújtotta.

Az ütközet nagyszerű volt. Ágyu-foglalás vagy veszteség egyik részről sem történt.

Első nagyszerű csata, melyre eddig különváltva működött különféle hadseregeink külön osztályai egyesültenek, s az ellenség megtanulhatá, hogy hadsereggel van dolga, mely az igaz ügynek szent lelkesedése mellett bizalommal szeretett vezéreinek intéseire fegyelmes renddel ügyel s mely minden talpalatnyi tért csak drága vér árán engedne oda.

Az ellenség összpontosítá legfőbb erejét, s egy talpalatnyi tért nyerni annyira nem vala képes, hogy az általa is elhagyott harczter-vonalon a nagy ütközet utáni reggel febr. 28-kán seregeink 10,000 emberrel megerősödvé, már ismét jó kedvvel s bátran készen állot-tak, óhajtva várva kétnapi ütközet után az új csatát.

Február 27-dike bizalommal töltheti el még a kétkedők keblét is.

Dembinszki altábornagyot egy kartácsdarab nyakszirten sujtá; de ez nem akadályozá őt, hogy az ütközet végeig a legveszélyesebb helyeken megmaradna, csak lovat kelle változtatnia, mivel lovát egy golyó megsérté.

A kéz-viadalban seregeink mindeütt győztesek voltak. Az irtózatossálgutuz által itt ott pillanatnyira megzavarodott csapatok egy biztató szóra rendbe állottak vissza, s szuronyt szegezve rohanták meg ujra az ellenséget. Február 27-ke szívemelő dicsőségnapja volt a magyar szabadság védseregeinek. A személyes vitézség nagyszerű jelenetei, melyekben e nap tábornokainktól kezdve le a közvité-zek bátor tömegéig olly gazdag volt, későbbben adatnak át a halás közönség méltányló tudomásának. A honv. b. nevében, Kossuth.“

VII.

A másnapi országgyűlésen Kossuth következő beszédet tarta e tárgyban :

„Utólagosan bocsánatot vagyok kénytelen kérni a tisztelt képviselő háztól, hogy egy pár napra a kormány székhelyéről el kellett távoznom a nélkül, hogy a képviselő háznak, mint az különben köteleességemben állott volna, arra előlegesen engedelmet kikérném; de a körülmények olly fontosoknak és sürgetőknek látszottak, hogy 24 órai veszteséget a hazára nézve igen károsnak gondolt a honvé-

delmi bizottmány, s azért utólagosan bátor vagyok alázatosan bocsánatot kérni, hogy elmenni kénytelenítettem.

Elmenetelemnek fő célja, bizonyos igen ijesztő alakban mutatkozni kezdett egyenetlenségeknek a táborbani kiegyenlítése volt volna. Errenézve méltóztassék a képviselőház azon örvendetes jelentésemet kegyesen venni, hogy röviden szólva, istennek hála! minden rendén van, semmi baj sincs.

Egyébiránt ezen alkalommal a hadi munkálatokról a következőket van szerencsém jelenteni. Dembinszki altábornagy ur már ezelőtt mintegy két héttel, akkor még, mikor Kassa és Putnok táján állottak seregeink, azon véleményét fejezte volt ki a honvédelmi bizottmánynak, hogy igen valószínűleg az első nagy ütközetek Eger táján lesznek. Megvallom, hogy a katonai tudományokban jártasságot magamnak nem igényelvén, ezt nem igen tudtam akkor megfogni; azonban ez belátását igazolja, mert úgy történt, 26-án 27-én és gondolom tegnap is ütközet volt; de már ennek eredményéről nem tudok bizonyost. Eger táján Tarna völgyén volt az ütközet nagyobbyszerű, mint a minők eddig hazánk védelmének mostani egész historiájában előkerülnek. 26-án nem voltak még a kiszemelt posztiókban együtt seregeink, csupán csak Klapka ezredes urnak seregosztálya volt Egeren túl Verpelét táján elhelyezve s a főhadiszállás Egerben, hol Dembinszki maga volt jelen és a nép által fáklás zenével üdvözlötten, a többi közt azon szívreható jelenet adta magát elő, hogy az ellenség tözsomszédjában akkor, mikor mondhatnám, csaknem — nem akarom mondani, minden, de legfőbb disponibilis erejét összevonta az ellenség, Eger városának összes lakossága a főhadvezérnek és kormánybiztosnak kezébe tette le azon esküt, hogy a hazát minden kitelhető áldozattal és eréllyel fogja védelmezni. Nem levén 26-án seregeink még egészen összepontosítva, a tábornok-vezér nem szándékozott 26-kán már csatát kezdeni, hanem legyen, hogy az ellenség kívánt csatázni, legyen, hogy némelly seregparancsnokaink ütközetvágya szolgáltatott a megtámadásra alkalmat az ellenség részéről: mintegy 2 órájában délután megkezdett a csata olly irtózatossággal, mihez hasonlót hallani még nem igen volt alkalmunk és tartott addig, míg az ütközetnek a sötétség véget nem vetett. Akkor 26-án az ellenség 3 órai hosszú vonalon a csata minden posztióiról visszaveretett és a mi seregeink azon posztiókat foglalták el, mellyeket az ütközet előtt az ellenség tartott. 27-én, mikor már két osztály, Guyon és Kmety osztályvezérek Görgei táborának többi részeivel csatlakoztak volt, reggel hajnalban mindjárt megkezdte az ellenség a támadást, a csata színhelye a Tarna völgye volt Verpeléttől Kálig, a hol három helységet, Tótfalut, Kápolnát és Kált, az ellenség föl is égetett. Megkezdődvén hajnalban az ütközet, 8 óra hosszant tartott a nélkül, hogy seregeink csak egy talpalatnyi földet is vesztek volna. Azonban,

délután mintegy három és négy óra közt, mikor Dembinszky altábornagy személyesen vezetné az ostromot Kápolnára, hogy az ellenséget onnan kiverje, a minthogy szuronyszegezve győzedelmesen be is vonult; mikor bevonult a faluba, akkor a Zanini-zászlóalj, az egyetlen idegen zászlóalj, melly seregeink között volt, a győzelem után, minden lövés nélkül átment az ellenséghez, újabb jelétül annak, hogy csak magában bizhat a magyar. Természetes, hogy egy illy erős zászlóaljnak, 8 órai fárasztó csata után, miután előttevaló nap folytonos csatázásban fáradtak seregeink, általmenetele némi kis zavart idézett elő, mellynek nehogy káros következései legyenek, a fővezér czélszerűnek találta a seregeket a csata előtti posíciókba visszarendelni, a mi ugy történt meg, hogy a főhadiszállás Maklárra tétetett által. A kik ismerik e vidéket, tudják, hogy egy jó órai távolságra van. Ott állomásoztak tehát seregeink, tegnap reggelre ismét parancsot kapva, hogy az ütközet előtti posíciókat foglalják el s oda vonuljanak be. A tegnapi napnak tehát eredményét nem tudhatom, hanem ezen parancs, mellynek még tanuja voltam s melly tegnap reggel adatott ki, hogy seregeink az ütközet előtti posíciókba vonuljanak, igazolni látszik azon hirt, a mi egyébiránt csak hír, hogy a tegnapielőtti csata végével, mikor a mi seregeink a maklári csata előtti vonalba vonultak, az ellenség Gyöngyös felé vonult vissza. De erről positiv tudomásom nincs, csak onnan gyanitom, mert a fővezér azon parancsot adta ki, hogy seregeink az ütközet előtti posíciókba menjenek. Az altábornagy várta a megtámadást tegnapra is, egyébiránt mind ő, mind Görgei tábornok ur azon véleményben voltak, hogy ha az ellenség nem támad, ők fognak támadni, miután már 2 nehéz divízióval, kilencz—tízezer emberrel erősebbé vált seregünk, mint tegnapelőtt volt, mert két osztály nem vett részt az ütközetben, Kmety osztálya általában nem vehetett részt, Guyon pedig az ütközetnek csak végére jött. Egyes bravourokról és fényes tettekről, minthogy azokat tökéletesen revellálva kell általadni a nyilvánosságnak, jelentést nem tehetek, hanem örömmel mondhatom, hogy egész seregünk, mellyben, tagadni nem lehet, megvan a lelkesedés, de másrésről nem minden osztályban van meg a kellő gyakorlat, még a tiszt urak közt sem igen sok javult azon időtől fogva a gyakorlatban, fegyelemben és rendtartásban, mióta utolsó alkalommal láttam a sereget, mert akkor, mondhatom, a háromnegyed résznyiben megnyert győzelem után egy fegyverzetlen és rendetlen sereg közébe vetett bombának sikerült annyi bajt okozni, melly az egész sereget rendetlenségbe hozta. Még egész bizonyossággal mondhatom, hogy ha seregünk egy része az ellenség irtózatos tüzelése alatt megzavarodva hátrált is, nem volt arra szükség, hogy saját tisztei állítsák helyre a rendet, hanem, ha egy más zászlóaljbeli tiszt szolt is hozzájuk: „szuronyt szegezsz, előre“ megtörtént s így esett meg, hogy megfutamodott zászlóaljak egy szóra ismét neki indultak

és szuronnal üzték el az ellenséget s már e tekintetben az ellenség seregeink támadását ki nem állotta, hanem ágyukban hogy erős az ellenség, az igaz. Nem mondhatom tehát, hogy a tegnapelőtti napon fényes győzelmet nyertek volna seregeink, melly ha megtörtént volna, az ütközet olly nagyszerű volt, hogy azt jórészen Magyarország sorsára nézve eldöntőnek lehetett volna mondani. Az ellenségnek körülbelül 24—30 ezernyi ereje volt a csatában, azonban elvesztve sem volt az ütközet, hanem a lipcsei másodnaphoz volt hasonló, melly nem dönté még el a csatát, mert tegnapra ismét visszamentek seregeink a csata előtti vonalba. A Zanini-zászlóaljnak általmenése nagy szerencsétlenség volt s ohajtottam volna, mondotta volna meg szándékát az ütközet előtt, akkor eleresztettük volna őket, mert furcsa dolog, hogy azon bataillon hagyjon el bennünket, mellynek élén a fővezér a helységbe vonult be. Az eredmény tehát az, hogy talán még egy alkalommal sem voltak seregünknek különböző osztályai egyesülve illy nagy számban nagy erőnek ellenében, ugyszólván, eldöntő alakot magára ölthető ütközetben, mert eddig csak seregosztályok csatáztak s az eredmény az, hogy becsületesen megállották a sarat, úgy hogy tábornokaink egyike, ki hős elhatározásu férfi, hanem a multak tapasztalásainál fogva nem nagy bizodalommal viseltetett seregeink gyakoroltsága iránt, az ütközet után azt mondá, hogy nem lehet már most Magyarország sorsáról kételkedni! Habár szerencsétlenség történt is, nem lett belőle szaladás s egy buzdító szó elég volt helyreállítani a sereget, a mi jó jel s a jövőre nézve biztosítékot foglal magában. Ennyit jelenthetek ez uttal. Több sebesültekkel a huszárok közül szólottam magam is, kik, a mint drastice szokták magukat kifejezni, azt mondák, hogy dzsidások úgy heverték a földön, mint a csirkék, hanem biz ök is sokan nehéz sebeket kaptak. Szám szerinti veszteségről nem tehetek jelentést, mert az ütközet eldöntő perczeiben senki sem számította össze, egyes osztályokról tudok annyit, hogy például Szekulics osztálya 12 embert veszített, Guyon osztálya, melly az arriere garde-ot képezte a hátravonulásnál, veszített 20—25 embert. Egyébiránt a kik ott voltak, mind ütközetben voltak; még a gránátosok is. Számról tehát nem szólhatok, a hirt pedig nem emlitem, mert ezerekről szólnak az ellenség részéről, valamint a mi részünkről is nem kevésről; mindenesetre az ütközet véres és kemény volt. Most tehát legjobb reménnyel várom a tegnapi nap kimenetelét, mert bizonyos, ha tegnapelőtt a mi seregeink hagyták is abban az ütközetet estefelé, hanem személyes tapasztalásból mondhatom, hogy csaknem csudás dolog volt, egyszerre, mintha elvágták volna az ágyuzást, pedig a futamló sereget az ellenség kergetni s löni szokta, s körülbelül mind a két sereg kissé kifáradt s hátrább vonult, újra kezdendő a csatát. Ennyi jelentésem van jelenleg, mellyben első öröndetes eredmény seregeinknek megedzett gyakoroltsága, másik pedig, hogy az első nagy eldöntő

ütközetet nem veszítettük el, ha nem mondhatjuk is, hogy eredményes győzelmet vívtunk ki; és a harmadik, hogy azon baj, mellynek elintézése végett mentem le a táborba, megszűnt.“

VIII.

Bem febr. 27-éről következő jelentést küldö :
 „Febr. 23-án elhagyám Medgyest, az ellenség pedig (Urbán, Fidler és Malkovszky vezérlete alatt) febr. 26-án hagyá oda Beszterczét és én üldözém őt a Bukovinába vezető uton késő éjjelig. Csupán Rusznál találtam először részéről gyenge, később azonban Borgo-Brundnál már meglehetősen makacs ellenállásra. Ez utóbbi helyen két óra hosszan tartott a csata; mellynek eredménye lön, hogy az éj bekövetkeztével az igen hosszan terjedő Borgo-Brund és Tiha falvakat ostrommal bevettük s az ellenséget teljesen kivertük, ki is azonnal a hegyek közé huzódott. Az ellenség részéről 7 halott s mintegy 30 sebesült maradt a harcztéren, mi 1 halottat s 11 sebesültet számolunk.

Febr. 27-én az ellenséget egész a határszélekig kergetém s a királyhágon túli utolsó falut Marosényt is megszállottam.“

Ötödik fejezet.

Machinációk az Esti lapok ellen. Szolnok bevétele Damjanich által. Kossuth jelentése. Szeben és Brassó bevétele. A márczius 19-iki ülés a Zichy-perben.

I.

Az esti lapok ekközben keményen kikelvén Madarász és pártja ellen ez minden ármányt elkövetett betiltatni e lapot. Jelesen a cautio letételéért indított ellene pert, de hasztalan! a cautio letétetett s a lap nem szűnt meg ostroma lenni a pártnak s élethalálharczát folytatni vele.

Damjanics és gróf Vécsey Szolnokot rohammal márczius 5-kén bevették. Ottinger Rékas felé folytatta útját. Ez alkalommal sok fogoly, lőszer, fegyver, 11 ágyú s 7000 pfrt foglaltatott el.

A márczius 9-diki ülésben Kossuth a háznak következő jelentést tett :

„Midőn a legutóbbi alkalommal szerencsés valék a tisztelt háznak jelentést tenni arról, hogy a Dembinszki altábornagy vezérlete alatt működő hadseregek körében némelly differentiák a táborbani gyors megjelenésemet szükségessé tették, akkor egyszersmind szerencsés valék azt jelenteni, hogy istennek hála, azon differentiák kiegyenlítették, és seregeink, a verpelét-kápolna-kompolti vonalon az ellenség főerejével megütközvén, habár nem is vívtak ki eredményes győzelmet, de a csatát el nem vették, és másfélnapi erős ütközet után mintegy egyórányi távolságra a csatától megállapodva, harczszomjasan, elhatározva élni halni a hazáért, várják az ellenséget. Ezen jelentésem utánra következő napon a mint a hivatalos hírlapból tudni méltóztatnak, Mezőkövesd és Szihalom táján szinte ütközet volt, mellynek kezdete a legszebb eredményekkel, elhatározó győzelemmel látszott ígérkezni a nemzetnek, mert alig támadta meg az ellenség az ott felállított seregünk utócsapatját, mellyet a vitéz Kmety alezredes vezérlött, már is a támadó ellenség csapata szétveretve, kivált lövészágának legnagyobb része, részint lekonczolva, részint pedig szertefutva, elhagyta a csa-

tatért és seregünk birtokába négy ágyu jutott. Megvallom, hogy már azon alkalommal, midőn ezen győzelemről rövid tudósítást vettem, várva vártam egyszersmind a másik tudósítást arról, hogy ez csak kezdete azon csatának, mely előnyomulással s győzelemmel fogja további lépteiben a nemzetet megörvendeztetni. Annál meglepőbb volt reám nézve, midőn kevés órák múlva azon tudósítást vettem, hogy seregeink a Tiszán innen, Tisza-Füreden állanak, s 35,000 embernyi tömegbe vannak öszpontosítva; egyszersmind vettem azon tudósítást, hogy a seregbeli tiszti kar és Dembinszki altábornagy között oly differenciák ütöttek ismét ki, melyek a hazát a győzelemre okvetlen szükséges katonai fegyelemnek felbomlása által veszéllyel fenyegetik. És ismét csakhamar másodizben jöttem azon helyzetbe, hogy nem lett légyen időm a tisztelt háznak engedelmet alázattal kikérnem, hogy t. i. azon differenciák kiegyenlítése és ebből a hazára eredhető veszélyek elhárítása végett a táborbai menetemet megengedni méltóztassék; hanem saját felelősségemre, a hadügyminister s az ország táborvezérkarának főnöke kíséretében nyomban a hadsereghez indultam. Mielőtt a helyszínére megérkeztem volna, vettem Szemere Bertalan országos honvédelmi bizottmányi tag s felsőmagyarországi teljhatalmu országos biztos urnak tudósítását, melyben arról értesít, hogy azelőttvaló nap az egyesült seregek, egy dandárát kivéve, mely előrsőkön volt, minden törzstisztei egyesülvén, tanácskozmányt tartottak, azon tanácskozmányra országos biztos urat mint az ország kormányának képviselőjét meghívták; sőt ötet azon tanácskozmány vezérletére felhívták, s ezen tanácskozmányban közakarattal egyetlenegy szókimével nélkül a fővezér Dembinszki altábornagy irányában bizalmatlanság nyilatkoztatott ki, különösen a következő pontoknál fogva:

1. Hogy Schlick serege a mi vitéz és ötet mármár körülkerített hadosztályaink közül kimenekülni engedtetett.

2. Hogy annak Windischgrätz főtáborávali könnyű egyesülése megengedettet.

3. Hogy a kápolnai csatában a győzelem nehezítettet az által, hogy rögtön az ütközet előtt a különböző hadtestekhez tartozó hadosztályok felállításában nem tartatott meg a hadosztályok egysége, hanem egyik osztály a másikkal összezavartatott, és magok az alvezérek is csak rögtön, minden előtudósítás nélkül vették az elfoglalandó állomásokról szóló rendeletet, s így oly seregeknek állottak élén, melyeket nem ismertek, melyek dandárparancsnokainak neveiről sem volt előlegesen tudomások, úgy hogy egészen ismeretlen sereggel kellett küzdeniök, a mi nem történt volna, ha mindegyik hadtest együtt maradván, mindegyik, eddig ismert, megszokott vezérének vezérlete alatt állittatott volna ki; mit az alvezérek annál inkább szükségesnek tartottak volna, mivel minden hadseregi osztálynak megvannak saját erényei és gyarlóságai, s csak hosszas tapasztalatok nyomán

lehet azoknak felosztása iránt akképen intézkedni, hogy az erősebbek a nagyobb erőt kívánó helyekre, a gyengébbek pedig a kevesebb erőt kívánó helyekre állittatván, állásaik által a sikert sok részben biztosíthassák. Majd ismét elkövetkezett a panasz, hogy nem úgy ütött ki, mint kellett volna, a mezőkövesdi ütközet, melynek dicsőséges megkezdését szerencsém vala említeni, s mellyben 30 ezer ember egy tömegben és harczszomjasan volt egyesülve az ellenség irányában, melly számra is csekélyebb volt, úgy hogy a tisztikar s a hadvezérek, ha a csata az ellenségtől elfogadtatik, vagy ha ő harczot nem ajánlván, részünkről kezdetik meg, a győzelmet csaknem bizonyosnak tartották, annyival inkább, mert a magyar természetből meritett tapasztalásnál fogva a 30 ezernyi sereg egyik dandára által megkezdett szerencsés siker a lelkesedést annyira emelte, hogy kimondhatatlan nagy bajba került s a fegyelmet fentartó parancsnoknak nagy erőkifejtésre vala szüksége, a seregeket a fővezér parancsa nélküli támadástól visszatartóztatni. Azonban hogy a csata nemcsak el nem fogadtatott, hanem a seregeknek hátravonulás parancsoltatott, viszont topographiai ismeretek nélkül nagy részben Egerfarmosnak a seregnek mocsárokon s árkokon keresztül való vezetése által történvén, övezetig voltak kénytelenek vitéz seregeink a vizen keresztül gázolni, s az ágyuk megmentése is csak azáltal lett eszközölhető, hogy sok helyen a legénység vontatta ki a posványból az ágyukat, míg néhány ló elveszett. Illy uton vezettetett vissza a hadsereg Poroszlóig, onnan pedig Tiszafüredig, Görgei tábornok ur parancsot kapván, hogy egy osztályt Poroszlón az ellenség ellenében tartson, a minthogy Görgei személyes vezérlete alatt felállította azon hadosztályt, de kémek által biztos kútfőkből tudósítást kapván, hogy az ellenség három oldalról, alulról, fölülről és szemközt túlnyomó erővel ötet már-már megtámadni készül, úgy hogy, kivéven a tiszafüredi defilét, magát csaknem bekerítettnek kénytelen volt tekinteni, s tekintetbe vevén másrésről azt, hogy a Poroszlóról Tiszafüredre vezető töltés veszélyes defilének tekinthető, mert csak épen azon keskeny töltésen lehet a seregeknek előre vagy hátra menni, mert ha tágabb tér nyílik is imittamott a mellette fekvő rétekre, de sok helyt erek vágják keresztül a terrenumot, melly ereknek áthágásával a töltésre s azon levő hidakra kell visszaterni, úgy hogy Görgei tábornok ur a legnagyobb veszélynek látta osztályát a visszavonuláskor kitéve s a töltés végén felállítandó ágyukkal irtózatossá sok veszteségébe került volna a hazának a Füredre eszközözendő visszavonulás. Azért a katonai disciplina megsértésével kétségtelenül, a fővezér parancsának ellenére, az előrsőket kiállítván, osztályát megmenteni s haszontalanul fel nem áldozni magát ösztönöztetve érte és maga is Füredre visszavonult. Végre hozzá járul még azon ok, hogy a seregek a 3 napi csatázás közben, hozzájárulván a 4-dik napi visszavonulás, ugyszólván semmit nem

ettek, mit a tisztikar és alvezérek annak tulajdonítottak, hogy a fővezér nem tette meg az intendatúránál a kellő dispositiókat az iránt, hol és melyik helyen tartassék készen az élelmi szerek gyűjteléke.

Ilyen panaszok alapján nyilatkozott az összes tisztikarnak bizalmatlansága a fővezér iránt, mely minthogy nem egykét személytől, hanem az egész tisztikartól eredett, s mert a veszélyek és kötelességek közt is a fontosabbra ügyelni Szemere országos biztos ur magát ösztönöztetve érezte, nem akarván a hadsereget kitenni annak, hogy épen az ütközet előtti perczben az összes tisztikarnak katonai törvényszék elébe állítása által a seregnek ellenség elébe vezérlete csaknek lehetetlenné tétessék, s ezáltal a megbecsülhetlen idő elvesztegettessék, a kormány nevében szükségesnek látta akként intézkedni; hogy

1. A tisztikarnak felszólítására jelentést tegyen a kormányhoz, s kérje fel, hogy a kormány elnöke személyesen menjen a táborba, s a differentiák felett határozzon.

2. Hogy addig, míg az elnök megérkeznék, Dembinszki altábornagy ur legyen szíves a vezérletet akként vinni, hogy az alvezérek közül egy kettőt haditanácsba magához hívni szíveskedjék; mely határozatot és megállapodást Szemere Bertalan kormánybiztos ur mint ideiglenesen a kormány nevében tettet, Dembinszki fővezérnek tudtára adván, ő a haditanácsnak tartását és a dispositiókban tanácskozálag való részvétét bárkinek is határozottan és oly eltökéllett férfias szilárdsággal tagadá meg, miszerint azon jellemző kifejezéssel élt: hogy, ha süvege tudná, mit gondol feje, még süvegét is eldobná, nem hogy mással tanácskozzék. A dolgok ezen helyzetében Szemere Bertalan országos biztos ur ideiglenesen akként intézkedett, hogy a seregben a legidősebb tábornok, a ki Görgei volt, ideiglenesen vigye a parancsnokságot, addig, míg a hozzám intézett felhívás következtében megérkezném és a hadügyminisztérium közbejöttével intézkedhetném. Ily stadiumban találtam a dolgokat a táborba érkeztemkor. Méltóztatnak a tisztelt képviselők az előadottakból látni, hogy milly előzmények jöttek már itt közbe, melyek némi morális kényszerűség színét is viselték. Meg kell valánom, hogy a tisztikarnak s alvezéreknek illy rendkívüli fellépése maga Görgei tábornok ur által is a katonai disciplínával rendes körülmények között oly annyira össze nem egyeztethetőnek nyilatkoztatott ki, miszerint egyenesen kimondá, hogy ha ő volt volna Dembinszki, és irányában e szerint tagadta volna meg az engedelmességet Görgei, Görgeit főbe lövette volna; és ezt azért mondja, miszerint a kormány meggyőződjk arról, hogy midőn ő életét, és a mi előtte még szentebb, becsületét is kész volt kockára vetni, ezt csak azért tehette, mert lelkének legbensőbb meggyőződése szerint

ugy látta tökéletesen a dolgokat, hogy ha ezt nem teszi, a hazára nézve roppant veszély fogna következni.

A hadügyminister Vetter táborvezérkari főnök urral a hely színen megérkezvén, mindenekeelőtt úgy a fővezér, mint a seregarancsnok urakat magunk elébe kérttük, s egymás jelenlétében a dolgok állása iránt felvilágosítást kívántunk, a mi meg is történt. Mindkét részről megtétettek a nyilatkozatok, s azon nyilatkozatokat hallotta a hadügyminister is jelenlétemben, s az egész seregnek együtt volt törzstisztikarát kihallgatta, s a dolgok állásáról magának tökéletes felvilágosítást szerezni iparkodott, valamint én is iparkodtam, s meg kell vallanom, miszerint azon meggyőződésre jutottam, hogy a legközelebbi napoknak eredménytelensége igen is meglepő: hanem, hogy olly tökéletes bizonyossággal el tudja az ember határozni, valljon csak épen és egyedül magának a fővezérnek hibás dispositioi miatt, vagy egyszersmind talán egyik vagy másik részről pontatlanság, s a közremunkálásrai készségbeni lanyhaság, vagy talán a két ok együtt okozhatta ez eredménytelenséget, annak kipuhatólására és megítélésére hosszabb idő s több heteken keresztül tartó hadi vizsgálatok volnának szükségesek, s a körülményeket úgy látom, hogy az országnak állapota s az időnek megbecsülhetlen fontossága most teljességgel meg nem engedi, hogy illyen vizsgálatok tétele végett, hadseregeink ellenséggel szemközt heteken által hurczoltatva, inactivitásba tétesse nek; s midőn egyrészt kinyilatkoztattam, mint az ország kormányelnöke, hogy a tisztikar részéről a fővezér irányában lett bizalmatlanság nyilatkozatát a katonai fegyelemmel összeegyeztethetőnek teljességgel nem ismerem, s én azt határozottan roszalandónak tartom s roszalom is, másrészt Dembinszki altábornagy urat felszólítottam, valljon tekintve a hazának jelen körülményeit, miket fővonásaiban említeni már alkalmam volt, elégedettnék érzi-e magát ezen elégtétellel vagy nem? szíves készséggel úgy nyilatkozott, hogy ezt tökéletesen elégli, hanem kinyilatkoztatta, hogy katonai reputatioját sokkal magasbra becsüli, mintsem hogy ne kérné magát dispensáltatni azon sereg vezérletétől, mellyben iránta bizalmatlanság nyilatkozott, mert ő nem biztos arról, hogy a seregnek magasabb és alacsonyabb állásu tiszteiben egyenként és összesen nemcsak hideg engedelmességet, hanem azon szíves készségű közremunkálást fogná feltalálni, melly a győzelemnek és sikernek feltétele. Azért ő saját maga beceze iránti tartozásból kinyilatkoztatni véli magát, hogy továbbá ezen sereget nem vezérelheti, hanem kéri, magát más intézkedésekre használtatni, magát egyébiránt a kormány dispositioja alá bocsátván.

A dolgok helyzete így volt, és én megfontolva minden körülményeket s értekezvén az alvezérekkel s bizonyosságot szerezvén magamnak azoknak hazafiui indulatuk iránt, akkép intézkedtem

Tiszafüreden, hogy a Szolnok körül egyesült hadseregnek vezérlete iránti dispositiót függőben tartván, a sereg Tiszafüred táján volt részének, nevezetesen Görgei, Répási és Klapka vezénylete alatti hadosztályának, melyet máshová besorozni a kormány szükségesnek nem tartott, vezérlete Görgei tábornok urra bízassék, minthogy e részben a rendeletet ki is adtam és Szemere Bertalan kormánybiztos urat utasítottam arra, hogy a kormány nevében folytonosan a seregnél maradván, a mint egyrészt a political és politialis hatóságot gyakorolja, úgy másrészt örökösessel legyen a felett, valljon a hadjáratnak political irányzata, melyet kiszabni egyedül a kormány joga s kötelessége, hiven megtartatik-e, és folytonos világosságban tartsa a kormányt mindazokról, melyeket a hadsereg nevére a kormánynak tudni érdekében áll. Görgei tábornok ur szíves nyílt férfias készséggel mindezen intézkedéseket, miket úgy e tekintetben, mint különösen a sereg élelmezésére nézve az intendanturánál, továbbá a rendes ellenőrségnek a pénzkezelés körüli behozatala iránt tettem, a leghelyesebbeknek és természeteszerűeknek elismerve, s a hazának hűségét, a kormány iránt engedelmességet, mindnyájunk személye iránt pedig a legférfiasabb szíves őszinteségét ajánlván, azon meggyőződéssel jöttem vissza, hogy az összes sereg fővezére iránti bizalom hiányát azon egyetértés fogja pótolni, melyet a halott nyilatkozatok folytán közte és a többi vezérek között fenmaradandónak állhatatosan hiszek.

Alig érkezém meg a fővárosba, Dembinszkitől egy levelet vevék, melyben azt adja tudomásomra, hogy ámbár ő a kormánynak lépéseiben tökéletes megegyezését kinyilatkoztatta, mivel azonban időközben az ő dispositioi következtében Damjanics és Vécsei tábornok urak fényes győzelemmel Szolnokot nemcsak bevették, hanem Ottinger brigadjának megtámadása ellen győzelmes visszatorlással meg is tartották, jogát véli fenforogni, felszólítani a kormányt, miként neki azon elégtétel adassék meg, hogy a fővezérséget győzelmeinek közepette tovább folytathassa. Azt gondoltam és gondolom most is, nem bocsátkozván azon dispositiókba, melyeknek következtében Szolnok bevételét, s melyeknek mivoltáról értesülve vagyok, egy átalában nem látom a körülményeket akkép fenforogni, hogy a kormány maga rendelkezéseiben ma adott szavának becsületével könnyelműen 24 óra alatt játszhassek, s azért mivel a 3-dik és 9-dik zászlóalj, derék, vitéz és hős tábornokuk vezérlete alatt mondhatni a veszély előtt szemet hunyni nem tudó bátorsággal rohanja meg az ágyutelepeket, és a pusztító keresztűz között 11 ágyút elvesz s az ellenséget kiveri, nem láttam elegendő okát fenforogni, hogy a kormány által 24 óra alatt szükségesnek talált intézkedések megváltoztattassanak, s az egyenetlenség s zavarodás magva hintessék el ismét a seregben. Én tehát Dembinszki ur kérelmét kereken megtagadtam, s megmondám neki, hogy nagyon csudálkozom

ezen kívánságán. Meg voltak téve a hadiministerium táborvezérkari osztály részéről tudtommal s megegyezésemmel a hadi munkálatok folytatása iránti intézkedések és utasítások, de csak egy pár óra alatt is tapasztalnunk kellett, hogy egy országnak olly hosszú vonaloni hadvezérletét és tovább is a távolabb levő debreczeni bureauból sikerrel intézni nem lehet, hanem hogy a helyszíne az, honnan az egységnek a rendelkezésekben kifolyni kell s honnan kell egyszersmind azon egységből kifolyó rendelkezések pontos teljesítésének biztosságáról magának a fővezérnek jelenléte által intézkedni. Hozzá járult ehhez még azon körülmény, miként, ha a kápolnai és mezőkövesdi ütközetekért az ellenség kebelében Te Deumokat tartottak is irányunkban Pesten, az egy kis respectust gerjeszthetett, sőt gerjesztett is; másrésről pedig a szolnoki győzelem egy kissé talán többet is gerjesztett a respectusnál. Mindenesetre a dolog úgy áll, hogy a szolnoki győzelmet hadviselésünk kiindulási pontja gyanánt minden idővesztesség nélkül haladéktalanul, rögtön a legnagyobb eréllyel felhasználni a hazának olly érdekében áll, hogy ha ezen alkalom elhalasztatnék, olly alkalom halasztatik el, mellyet, meglehet, egy egész évi táborozás fáradságaival sem lehetne helyrehozni. És ezen szempontból indulva, széttekintve egyszersmind Europa politicaí conjuncturái között, mellyek minden erőfeszítésünknek megkettőztetését látszanak igényelni, s mellyek iránt, midőn az időt arra alkalmasnak látandom, a tisztelt ház bölcs határozatát felhívni majd szerencsés leszek, akkint valék meggyőződve a képviselőháznak, mint a mellytől venni kell a honvédelmi bizottmánynak munkálkodásában irányzatát, előleges tanácskozásokbani véleménye nyomán is, hogy rögtön és azonnal egy fővezér nevezessék ki ollyformán, hogy a Tisza körül két főponton egyesült hadseregeink, nevezetesen mellyek Szolnok táján, és mellyek Tisza-Füred táján állanak, bár több rendű hadosztályokból egyesülve, két nagyobb hadtestet képezzenek, és a felsőnek már Tisza-Füreden tett intézkedéseim folytán vezérlete Görgői tábornoknak, az alsónak vezérlete pedig, miután Vécsey tábornok nemes resignatióval, mellyért a hazának nagy méltánylatát és köszönetét érdemli, a vezérletet, mert a hazára nézve úgy jobbnak látta, ideiglenesen Damjanics tábornoknak általadta volt, Damjanich tábornoknak adatván, és az ezen hadseregtestekbe beolvasztott hadosztályok, a régi számokat természetesen megtartván, úgy az aradi, és a legközelebbi órákban Perczel tábornok ur vezénylete alá bizandó szeged-bácsi hadseregnek, nem különben az ország váraiban levő őrségeknek élén álljon. Valamint a fővezérnek kineveztetését épen e pillanatban, midőn az összes seregben harmóniát, az összevágó egybehangzást és minden oldalról egy célra dolgozást multhatlanul szükségesnek találta a kormány, úgy az egyének között szétnézve, minden körülményeket megfontolva, legcélszerűbbnek azt vélte,

hogy Magyarország hadseregének fővezérévé mindaddig, valameddig az egyesült munkálatoknak szüksége tartand, Vetter tábornok neveztessek ki. Egyszersmind azonban kötelelességemnek tartottam a tisztelt ház irányában kinyilatkoztatni, miként én számotvetve a kötelelességek között nemcsak azért, mivel nem hiszem, hogy Debreczenből távollétem, bár kevesebb vagy hosszabb ideig tartson is, az ország kormányzatában legkevesebb csorbulást okozna, azért mert tisztelt társaim, a honvédelmi bizottmány tagjai, nélkülüm úgy, mint velem együtt, az ország hasznára legjobb belátásuk szerint intézkednek, úgy mint eddig is intézkedtek; hanem azért is, mert mint a honvédelmi bizottmány elnöke ott vélem leginkább helyemet lenni, hol a kormányzati befolyásnak a legrögtönösb intézkedési szükségére foroghat fenn: elhatároztam magamban minél gyakrabban és minél több időt a táborban tölteni. Mert a táborbani jelenlétem által, nem csekély személyem befolyásával, hanem azon hatóságnál fogva, melyet a nemzet akaratanak következtében hivatalos állásomban viselek, és a mellynek súlyát és tekintélyét mindenki irányában fentartani tudom is, fogom is, nyujsak a nemzetnek biztosítékot a részben, hogy a hadseregben nem fog történni semmi olyan, mi a sikert kockáztathatná, el lesz hárítva minden olly akadály, melly az előmenetelt nehezithetné, és fen lesz tartva azon katonai fegyelem és a felsőbbség rendelkezései iránti szives készség, melly készség a hadseregek ismeretes hazafiszeretével és lelkesült vitészségével párosulva kétségtelenül biztos győzelemnek néz elébe. És el levén e szerint határozva a seregekbeni fegyelem, a fővezér iránti engedelmesség tekintetében biztosítást kerestem és találtam abban 1-ör, hogy a hadseregeket és azoknak vezéreit, valamint különösen a két nagyobb hadtestet vezénylő tábornokokat is, olly hazafiui tiszta szeretettől ismerem sőt tudom lelkesülve, miszerint bizton elmondhatom, magamat és mindnyájunkat beleértve, hogy csak úgy lehet a hazát szeretni, mint ők szeretik, jobban nem. 2-or. Találtam a biztosítékot magának Vetter fővezér urnak férfias erélyében, miszerint kétségtelen tudományához képest bir azon tehetséggel, hogy magának a hadseregben kellő tekintélyét mind megszerezni mind fentartani tudja, mert én akként vagyok meggyőződve, hogy nagyon gyengén állana azon fővezér tekintélye, ki mástól volna kénytelen kívánni azon tekintélynek támogatását, és ön magában az elegendő biztosítékot fel nem találná. 3-or. Végre az egész seregek hazafiui érzelmein kívül találtam biztosítékot abban, miszerint el valék sőt el is vagyok határozva, időmnek legnagyobb részét a táborban tölteni, pedig azon elhatározással, hogy érezve a rajtam fekvő felelősséget, melly felelősség tekintetéből a nemzet akaratából vállaimra bizott hatóságot teljes kiterjedésében gyakorlom, el levén arra is határozva, miszerint akkép fogok megjelenni a hadseregnél, hogy vágy én nem élek, vagy az nem, ki a kormány

íránt engedetlen mer lenni. Ekkint állottak a dolgok a tegnapi napon, midőn a körülmények sürgetős voltánál fogva Vetter tábornok, ki egyszersmind a legöregebb tábornok az activitásában levők között, altábornagygyá kineveztetett s a fővezérségre felhivatott. Épen a rendeletek kiadásával foglalatoskodtam, midőn egy szerencsés véletlen bizonyos értekezés végett a hadjáratra nézve Görgei tábornokot körünkbe hozá. A tegnapi tanácskozmányban egy érdemes követ urnak azon kérdésére: valljon biztos vagyok-e, nyújthatok-e elég biztosítékot, hogy a fővezéri kinevezés a sergeknél engedelmességgel fog találkozni? csak azon biztosítékot mondhattam, melyeket most előszámoltam, de most már tiszta lélekkel mondhatom, e tekintetben egység van, s most a tisztelt ház és a nemzet nyugott lehet, hogy a hadsereg vezérei között megvan és meglesz az engedelmesség, egyetértés és azon öszhangzás, melyet a hazafiui érzet és katonai kötelesség érzete sugall, és a mellytől a hazának megmentésére szükséges öszhangzás kétségtelenül megkivántatik. Ezek levén jelentéseim a dolgok mostani állására nézve, hogy és miként nyomulnak már e perczben és nyomulandanak a legközelebbi napokban seregeink előre, annak elbeszélésétől, esdeklem, méltóztassanak feloldozni; kérésem csak az, hogy a tisztelt ház az elmondottakról tudomást véve, vagy ezen történeteket helyeselni és az által a mondottak nyománi intézkedéseknek a nemzet akarátának súlyával erőt kölcsönözni méltóztassanak, vagy pedig bölcseségük szerint, ha máskép tartják jónak, máskép intézkedni sziveskedjenek.

Jelentem egyszersmind a tisztelt háznak, hogy ma egy, nem akarom mondani fényes, hanem részemről legalább sokáig kedves emlékezetemben maradó jelenetben voltam szerencsés részt venni, mellyről megvallom, sajnálom hogy nem intézkedtünk úgy, miszerint olly helyen történt volna, hol a közönségnek minél nagyobb része lehetett volna tanuja a kormány s a kormány által a nemzet azon akarátának, miszerint nem az, hogy meg akarja hálálni vitézeinek azon feláldozását, miként véröknek s éltöknek koczára vetésével iparkodnak a hazát megmenteni, mert ez olly érdem, melyet meghálálni nem lehet, hanem hogy lehettek volna tanui a kormány azon akarátának, hogy az érdemeket méltányolva, magát az érdemek kitüntetésére kötelezve érzi. Értem, tisztelt ház, hogy ma történt az országgyűlés kegyes jóváhagyása következtében felállított katonai érdemrendeknek, a mennyiben ezen jelek ideiglenesen elkészültek, legelső kiosztása a tisztelt ház több tagjai jelenlétében; azoknak, a kik jelen voltak, nevezetesen Vetter altábornagy, Görgei tábornok és vitéz követársunk Perczel tábornok uraknak mellei ezen érdemrend közép-osztályával a nemzet nevében nem mondom feldiszesített-vén, hanem a nemzet nevében keblökre tüzetvén azon zálog, hogy valamint ők szívek tisztasága s igaz magyar érzelmöknél fogva a hazának

mindig hivei maradnak, úgy azon zálog odatűzésével a nemzet lekötötte irántuk a nemzet nagyrabecsülésének, tiszteletének s érdemeik elismerésének zálogát. A többi tábornok urak, a kik egyuttal szinte ezen napról ezen érdemjellel feldiszesítették, nevezetesen Kiss Ernő altábornagy ur, betegsége miatt akadályozva volt jelen lenni, a ház elnöke többek kíséretében volt szíves magára vállalni azon fáradságot, hogy azt nekie személyesen átadja. Valamint szintén Bem tábornok urnak, úgy Damjanich tábornok urnak és a manswörti s a szerencsétlen bár, de emlékezetben nagyszerűen dicső nagyszombati, nemkülönben a branyicskói csaták oroszánbátorságu hősenek, Guyon ezredesnek, kire nézve jelentem, hogy a kormány indítatva találta magát, a nemzetnek egyik főkincsét Komárom várát hűségére bizni. Ezen érdemrendjelek kiosztása elrendeltetvén, az illetőknek úgy okleveleik, mint érdemjeleik is a maga útján kézhez szolgáltattak.

Ezekből állanak jelentéseim, a mikre nézve a tisztelt háznak határozatát, helyeslő vagy roszaló, mindenesetre bölcs s hazafiui indulattól vezérlett intézkedését kikérvén, magamat kegyes türelmökbe ajánlom.“

A ház ez intézkedésekbeni teljes megnyugvását nyilvánítja.

II.

Erdélybe ekközben Brassó és Szeben által a fenyegetett két város megvédésére 10,000 muszka hivatott be.

Bem Kis-Kapusnál márcz. 2-án keményen megveretett. Márcz. 4-én azonban Medgyesen volt, hol keményen kezdé magát sánczolni. 11-én már bevette Szebent. Következő hadjelentést küldé:

„Istentől megáldott napunk vala ma, mert olly szerencsés voltam, hogy Nagy-Szebent végre valahára sikerült ostrommal bevenni s éjjeli egy negyed tizenkettőre a városba, melly torlaszokkal volt védve, bevonulni.

Már tegnap szerencsés voltam Medgyesről elnök urhoz irni affelől, hogy engem az ellenség Segesvárnál bekeríteni, három oldalról egyszerre megtámadni s megsemmisíteni kívánt. Én használtam ez alkalmat s az egyenes országuton indultam Szeben felé, azalatt, míg ő egy a mostani évszakban járhatlan uton bekerítéssel vesződött.

Szemközt állottunk 4000-nyi muszka gyalogsággal, mintegy 2000 osztrák gyalogsággal és közel 600 kozákkal, ellátva nagyszámu ágyukkal. Délutáni 4 órájában Nagy-Szebenhez érkezém s az ellenséget ott már csatarendben készen és pedig a jan. 21-diki csata-téren felállítva találtam. Én visszaverém őt ujoncz székelveimmal egész a város falaihoz, itt azonban a sánczokat nagyobb részt csak szuronyszegezve kellett bevennünk. Elfoglaltam az ellenségtől több ágyut, lőszertárszekeret s több száz fegyvert; a mennyiséget

azonban még ma nem tudhatom, erről majd holnap tehetek részletes tudósítást.

Elfeledém mondani, hogy több muszka foglyaim is vannak. U. i. A mint fenebbi jelentésemet végzém, szólottam az itteni tisztviselőséggel, elébök adám ügyök igaztalanságát s biztosítám őket affelől, hogy a magyar kormány minden előbbi vétségeikre bűnbocsánatot ad, hanem az ezentúl elkövetendő vétségek szigorúan fognak büntettetni. Ők mindent megígértek, sőt még azt is, hogy a muszka interventio ellen is óvást fognak beadni.

Ezután Brassó ellen ment. Onnan következőt irt :

„Folyó hó 19-én reggel Vledónyból seregemmel kiindulván, Feketehalom előtt az ellenséggel, mely ott állást vett találkoztam, mintegy három óráig tartó harc után seregem az ellenséget állásából kiverte s Feketehalom túl Vidonbákig üzte, hol előcsapatom beszállásolt, magam pedig Feketehalomra főseregemmel visszatertem. Mai nap a Brassó felé való előnyomulást elintézendő Vidonbákra mentem, hol tudomásomra jött, hogy az ellenség éjjel Brassó előtti állomását elhagyta s az országból a temesi és törösvári szoroson kivonult. Ezen hír bevalósult azáltal, hogy Brassó város küldöttsége ma reggel Vidonbákon előmbe jött s föltétlen megadását kijelentette; én tehát összes seregemmel ma négy óraker délután Brassót elfoglaltam, megtevév rendeletemet: hogy a nevezett két szoroson futó ellenség üldöztessék s a két szoros netaláni betörés ellen biztosítsassék. E szerint az erdélyi hadjáratnak vége van, miről a közönséget tudósíttatni kérem.“

III.

Madarász L. ekközben a Zichyféle holmik közül többeket elorozván, hogy nyomorult tettét elpalástolhassa, a Közlönyben a nemtartható holmik elárvereztetését hirdeté.

Márcz. 19-diki konferenciában meghatározatván e dolgot a nyilvánosság szőnyegé elébe vinni, Kazinczy köv. interpellatiót tett:

„Azon kérdést intézem a honvédelmi bizottmányhoz: vajjon a Közlöny mai számában megjelent árverési hirdetésben foglalt különféle ingóságok, nevezetesen arany és ezüst ékszerek, zsebórák, butnót-szelenczék, ruhaneműek és egyéb tárgyak, melyek ma délután nyilvános árverés útján fognak eladatni, egy részét teszik-e a gróf Zichy Ödöntől elfoglalt vagyonoknak? “

Madarász László h. bizottmányi tag: „Mielőtt ezen interpellációra megtenném feleletemet, először is köszönetemet kell nyilvánítanom, hogy kérésemre a ház nyilvános ülésben kívánja e tárgyat partraktálni. Ezen interpellationak kitételeből értem, mikint azon kérdés intéztetik a honvédelmi bizottmányhoz: vajjon a Közlönynek bizonyos számaiban közhirre tett azon arany és ezüst ékszerek,

zsebórák, burnótzelenczék, ruha és egyéb neműek, melyek ma délután fognak elárvereztetni, a hazaáruló és már e miatt fel is függesztett Zichy Ödön grófnak lefoglalt vagyoni egy részét teszik e vagy nem? En ezen interpellációra nyíltan kijelentem, hogy igenis azt teszik; de azt kell megjegyeznem, hogy a Közlöny ezen számaiba hiba csusztatott be, mert az árverés az eladási összeírás szerint fog megtörténni, a miben pedig a drágasági ékszerek nem találhatók. Így nem tudom, minő hibából csuszhatott be az, hogy arany és ezüst ékszerek stb. A többi igenis áll, ezen vagyonok azon gróf Zichy Ödönnek, a ki nem is tudom hirtelen, melyik szigeten felakasztatott, jószágából hozattak Pestre, onnan pedig a honvédelmi bizottmány rendeletéből a finanszministerium közbejöttével a vasuton Debreczenbe szállítottak és itt a honvédelmi bizottmány rendeletéből azon javaknak egy része, melly arannyal is volt vegyítve, lefejtetve már valóban is összeolvasztatott, alapját teszi az arany és ezüst hypotheka-banknak, a többi minden drágaságok pedig, melyek becsők által figyelmet érdemlők és melyek inventáltattak, el vannak rakva, letéve inventálás mellett és bepecsételve a pénzügyministeriumnak átadandók, mint p. o. kard sat. Ennek következtében bátor vagyok figyelmeztetni a házat arra, hogy én nem értem a képviselő urnak ezen interpellációját s kérném, fejtene ki nézetét bővebben, melyek az árverésre vonatkozhatnak, mert nyíltan kimondom, miszerint én, bár ismeretes vagyok kisebb nagyobb tekintetben Európa parlamentjeivel, de mióta parlament létezik, soha licitációt parlamentben tárgyalatni nem hallottam. Ezek iránt az interpelláló képviselő urnak nyomos okait ohajtanám hallani.“

Kazinczy Gábor: „Az előttem szolt bizottmányi tag nem érti az interpellációt, én tehát megmagyarázom. Ha a ház bizonyos vonatkozásban nem állana a végrehajtóhatalommal, ha nem tudnám, hogy az országos honvédelmi bizottmány semmi nem egyéb, mint kifizetése az országgyűlésnek, mert az országgyűlés constituált hatalom, bizonyosan egyike volnék azoknak, kik mindig ellenzenék, ha a törvényhozóhatalom a végrehajtóhatalom körébe át akarna csapni. Miért? mert a végrehajtóhatalom felelős, holott a törvényhozóhatalom szabadkezü. De miután ez úgy nincs s a kormányi hatalom tette, kell, hogy a ház által egyezersmind magáévé tétessék, azt hiszem, akár árverelés, akár nem, kivált ha nagy kérdések rejlenek a licitációban, egyenesen a ház elébe tartozik. En gróf Zichy Ödön vagyoinak eladásait in thesi sem tartom törvényesnek, nem tartom pedig törvényesnek azért, mert a magyar példaszó igen helyesen mondja, hogy egy rókáról két bőrt huzni nem lehet. En a legszerencsétlenebb elvnek tartom azt, hogyha a büntetőigazság a vagyon elkobozására is kiterjeszkedik, mert ez civilizált népeknél a barbar népek maradványaira mutat. De Zichy Ödön nem is nota által öletett meg, hanem hadi törvények szerint íteltetett el s kértem: mondjon itt bárki pél-

dát a világhistoriából, hogy egy ember, ki a haditörvények által ítéltetett el, egyszersmind jószágainak elkoboztatására is büntetett volna, miután felakasztatott. És így én azt mondom, hogy az illy jószágelkobozás mindaddig, míg politikai bíró által miczélrai fordítása ki nem mondatik, politikailag el nem ítéltet. De tovább megyek : nincs is reá semmi legkisebb alapos ok is ; a hol a haza megmentésére eszköz és mód kell, azt akárhogy és akármiként is, kipurancsolni az álladalomnak kétségtelen jogában áll, de azt hiszem, az olly apróságokkal, mire nézve Madarász László azt mondta, hogy épen nem ékszerék és a melly pedig már a rendőri hivatal által háromszor van hirdetve, mit nyer az ország? semmit! mert vagy van értéke, vagy nincs; ha van, bocsásson ki rá az ország papirjegyeket és ekkor meglevén értéke, nyert vele az ország a nélkül, hogy becsértéke semmivé tétetett volna, ha pedig nincs értéke, ekkor az ország semmit nem nyer azon csekélységnek és apróságnak eladásával. Figyelmeztetem a házat, hogy épen azon perczekben, a midőn meglehetősen sötétben borong reánk a jövő, az efféle dolgoknak illy helyen, a hol hála istennek a luxus úgy, mint más városokban, annyira kifejtve nincs, mondom, az efféle dolgoknak egy pár ember kezérei átbocsátása, mellyeket a jelen időben kellőleg senkinek módjában nincs kifizetni, mi következeket fog maga után vonni. Azt hiszem továbbá, hogy vele az ország nem kap semmit; mert mit kap érte? papirost, ugyanazt a papirost, mellyet a státus alapfogalma szerint is, ha alapul fogna tekintetni, harmadfélannyiszor bocsát ki. Figyelmeztetem a házat, miszerint átlépni bizonyos terrenumra igen könnyű, hanem visszalépni igen nehéz. Politikában, midőn két fél áll egymással szemközt, a rabló ellenség és nyomorgatott nemzet, ha olly térre megyünk át, hogy : „ha te ütöd az én zsidómat, én is a tiédet“ akkor, a midőn látszik, hogy a Duna minden tájékai ellenség kezében vannak, a midőn látszik, hogy Windischgrätz proclamatiójában különben is kárpótlás alapjául tüzte ki az itt levő képviselők javait, hová vezet ez? Az elárverezésnek az lesz a következése, hogy az ellenség egyikét is másikét is elkobozza és nyomoruságot teremtünk elő s olly terrenumra visszük át működéseinket, mellynek veszélyes következései lehetnek.“

Még következő két beszédet lesz érdemes közleni :

Nyáry : „Ha Zichy Ödön most végeztetett volna ki s az lenne a kérdés, hogy elfoglaltassék-e Zichy Ödön jószága vagy nem? Én érteném az esetet, hanem most, miután a nemzet birtokába tette magát Zichy Ödön javainak, nem értem, s megvallom, végtelen sovány dolognak látom azt, hogy ezen a téren olly nagy dolgokat fessegetünk : valljon van-e joga a nemzetnek retorsionalis vagy akármi uton azon jószágot így vagy amúgy kezeltetni, mert azt itt senki nem tagadja, hogy mi birtokában vagyunk Zichy Ödön jószágának. Ha épen prókátorok akarunk is lenni, Zichy Ödön deficiált, a status

birtokába tette magát a hátramaradt javaknak. Most csak az a kérdés, s megvallom, ez nem a képviselőház elébe tartozó kérdés. Legyenek egy kis türelemmel, bizonyosan, ha valaki olly phlegmával veszi fel a dolgot, minővel kellene és pártkérdést nem akar belőle csinálni, igen tisztán látja. Most csak arról van a kérdés, mimódon kezeltessék a jószág? ha ez a kérdés ide tartoznék, akkor az is ide tartozik, hogy Zichy Ödön jószágai hogy kezeltessenek? domestic-e, vagy árendába adassanak. És hogy valljon nincs-e ott még az angol, belga, vagy nem tudom miféle rendszer s behozassék-e? Ha semmi egyébnek nem venné is a ház, hanem zár-kérdésnek csak a régi törvényekhez ragaszkodva; ha zár-kérdés, ekkor a ház megengedi azt, hogy a zárgondnok a res servando non servabiles eladhatja s különbséget tehet a ruhák és egyéb olly dolgok között, melyek romlandók. Ez olly táblabírósi dolog, hogy ha pártkérdéssé nem akar tétetni, soha nem is jöhet ide a ház elébe. Kimondom nyíltan, kivált miután a honvédelmi bizottmáynak egyik tagja megmondá, hogy ezen dolog a honvédelmi bizottmány elébe került s ott elhatároztatott, miként nem látja helyesnek az arany és ezüst ékszerek, a preciosumok, drágaságok eladását, hanem hogy csak azok adassanak el, mellyek épen a táblabírói rubricába tartoznak, a res servando non servabiles. Ha ezen szempontból veszi fel a ház és nem megy azon elv kifejtésére, mellynek kifejtése, higyjék meg önök, nem a jelen perczhez való, azon argumentumok, hogy mit fog tenni az ellenség? olly argumentumok, mellyek sem pro sem contra semmit nem bizonyítanak, ebben magában, hogy ellenség, benne foglaltatik az, hogy neki Magyarországon jövődjője nincs: mi bizonyos tekintetben nem úgy fogunk intézkedni, most jelenleg, a mit sokszor mondtam, a status quo fentartása a kötelességünk, ha ezt fen nem tudjuk tartani, nincs jövődönk. Ha az elvkérdésről letérve azt mondja a ház, mi azt akarjuk, hogy a magyar statusnak mindenből a lehető legnagyobb haszna legyen és mi azt hisszük, hogy Debreczen nem alkalmas arra, hogy itt egy Zrinyi-dolmány eladathassék, akkor nem fogjuk eladni; de ha nem ebből indulunk ki, akkor engedjék meg, hogy az elszámolt dolgok ne elvkérdésből határozassanak meg, hanem vagy abból, hogy olcsón adattak el, vagy hogy res servando non servabiles. Mellyet más nem is ért, csak a táblabíró; hogy ennélfogva azokat eladathassa a honvédelmi bizottmány.“

Kovács Lajos: „Ki kell előre is jelentenem, hogy ezen kérdést igen nevezetes elvkérdésnek tartom, valamint azt, hogy pártkérdésnek nem tekintem; de ki kell jelentenem azt is, hogy bár Nyári Pál vagy akárci is táblabírónak tartson érette, ezen kérdésben igen nagy fontosságot látok. Méltóztassanak figyelmezni jól, mert a dolog nem azon a téren áll, a mire elvezettetni látszik. A honvédelmi bizottmáynak magam is tagja voltam akkor, midőn ezen kérdés a honvédelmi bizottmányban tárgyalatott, akkor is egészen ellenkező

vélekedésben voltam. Egyenesen azt rendelte a honvédelmi bizottmány, hogy gróf Zichy Ödönnek minden vagyoni zárlat alá tétessenek. Mert méltóztassanak meggondolni és ez nem olyan kis dolog, a javak sem inventálva, sem elítélve nincsenek, már pedig bíró és ítélet nélkül Magyarországon senkinek vagyonát elvenni nem lehet. Kimondotta tehát a honvédelmi bizottmány azt, hogy miután a javak felett bíró nem ítélt, az országgyűlés nem rendelkezett, csak zárlat alá lehet venni. Mi történt? zárlat alá vétetett a jószág akként, hogy kiküldetett a közbíró, a pénzügy- és igazságügyminisztérium küldöttjei és még egy követ, ezek inventálták a javakat és lepecsételték. Ezen vagyon most már nem egyéb, mint a nemzet kezében zárlat alá tett depositum, akár bíró, akár országgyűlés útján. Már most azon kérdést intézem a házhoz, hogy miután itt ez a dolog a honvédelmi bizottmány határozatából így áll, lehet-e valakinek azon vagyonhoz nyulni vagy sem? Én azt mondom, ha közbe nem jött akár a bírói akár más ítélet, azon vagyon szent depositum. Nem értem én a kormánynak azon intézkedését, ha p. o. olyan portékák volnának, melyek elavulnak vagy becsstelenné lesznek, de az órák, szelenczék stb. nem lévén romlandók, nem szükségkép eladandók. Ha ilyen elkobozások s eladások a kormány rendeletéből történhetnek, akkor nem tudom, kinek vagyona lehet itt az országban biztosságban? Ez a végrehajtó hatalom körébe nem tartozik, ez nevezetes elvkérdés, azért én az eladást nem helyeslem.“

Mindamellett a kérdéses holmik elárvereztették.

Hatodik fejezet.

Perczel hadjárata. Madarászpárt bukása. Jelentés a Zichyféle ingóságok ügyében. Görgei hadjárata. Csaták : Hatvan-, Tápió-Bicske-, Isaszegnél, a magyar seregek előnyomulása. Apr. 14-ike Debreczenben, függetlenség. Welden főparancsnok. Asboth a Rákoson. Pest odahagyása. Nagy-Sarlói ütközet. Komárom felszabadítása az ostromzár alól.

I.

Az alsóvidékek serei január és február havakban felparancsoltatván, a Bánát- és Bácskaságban a magyar ügy hanyatlani kezdett. A rácok és alsóvidéki császári seregek parancsnokai hatalmasan nyomulának előre, annyira, hogy a magyarok csak védelmi állapotra kényszerítettek szorítkozni. Azonkívül a rácok borzasztó gyilkolásokat vittek véghez. Hideg téli éjen meggyújtották a magyar falvakat, lakosait szétkergették, az el nem futhatottakat irtózatosan legyilkolák.

Márcz. 15-én tehát Debreczenben a magyar kormány Perczelt az alsóvidékre küldé, hogy azt azon sereggel, melyet maga gyűjtött, foglalja vissza s Péterváradot az ostromzár alól mentse fel.

A szerencse Perczelt e hadjáratban különösen kegyelte. Zombornál, Sirignél és Horgosnál egymásután csatákat nyert s Batthyáy Kázmérral Pétervárad ellen mentek, azt élelemmel ellátandók.

Innen viszont a Bácskaság ellen ment s apr. 2-kán alig 2000 főnyi dandárral bevette Szent-Tamást és az ottani óriási sánczokat, melyek alatt már annyi megveretést szenvedtek a mult évben a magyar seregek.

A csata nagyszerű volt. Déli 12 órától 4 óráig tartott és véresen s rohammal végződék. Ki elgondolja, hogy mennyi leszámolhatójuk volt a magyaroknak a rácokkal, képzelheti, hogy milly védelem ellen kelle itten küzdeniök.

De végre győztek s a kiállott sérelmet visszafizették. Kegyelmet nem adtak; eszökben volt, hogy rokonaik sem kaptak kegyelmet. Gospodincze és Szent-Tamás hamuvá lettek.

Nem sokára azonban Stratimirovich éjjel megtámadván Perczelt, kinek serei erre nem valának elkészülve, ötet Kácsra visszavonulni

kényteté. De Perczel hamar rendbe szedte magát; apr. 13-án Kovil-Szent-Iványon túlnyomá elleneit s már apr. 19-én Ó-Becsén volt.

Apr. 24-én Kikindánál, 25-én Török-Becsénél nyert nevezetes csatákat, e helyeket viszont visszafoglalván.

Apr. 29-én Jankahid és Elemérnél, másnap pedig Nagy-Becs-kereknél nyert csatákat. Ekképen az ő, Bem és Vécsey sergei közti közlekedés útjában semmi sem állt.

Bátran elmondhatni, hogy Perczel személyes bátorsága e csaták megnyerésére igen sokat tett, melyet folytonos diadalmenethez méltán hasonlíthatni.

II.

A parlamentben ekközben nevezetes dolgok történtek.

Az Esti lapok által Madarász L. ellen emelt vádak következtében egy számoltató bizottmány neveztetett ki, melly a Zichyféle ingóságok körüli eljárást vizsgálándá meg.

E bizottmány elnöke Kubinyi Ágoston vala.

S a vizsgálat egész máskép ütött ki, mint azt várták volna.

Kubinyi Ágoston az eljárókat nyilvános lopással vádolta s következő jelentést adott be :

„A számoltató bizottmány a nemzeti képviselő háznak 905 számu határozata által, hazaárulási bűn miatt kivégeztetett gróf Zichy Ödön lefoglalt ingóságainak számbavétele s erről teendő felvilágosítás végett küldetett ki. Minthogy pedig a kérdéses ingóságok egy része, némelly ezüst s arany értékűek t. i. beolvasztatni, egy más része, mellyek a tartás alatt romlandóknak és meg nem tarthatóknak ítéltettek s a honvédelmi bizottmány által elárvereztetni rendeltettek : szükségessé lőn, az érintett rendeletek végrehajtásával foglalkozottakat oda utasítani :

1. Hogy mind a beolvasztott, mind az elárvereztetett, mind végre a megmaradt ingóságok összeírásai ujjolag készíttessenek el, hogy a számbavétel a Budapesten maradt leltárrali összevetés során annak idejében megtétethessék.

2. Hogy a kezelésben résztvett egyének, miután több mulasztási s rendetlenségi hibák merültek fel, nyilatkozataikat mutassák be.

E nyilatkozatok be is adottak, nevezetesen I. s II. alatt álladalmi pénzügyi titkár Duschek Ferenczé, III. alatt honvédelmi bizottmányi tag Madarász Lászlóé, IV. alatt a Budapesteni összeíráson s megbecsülésen jelen volt pénzügyi titoknok Fekete Lászlóé. Az elősorolt nyilatkozatokhoz vannak mellékelve a fenebb érintett új leltárak ; s azon jelentések s rendeletek, mellyek a beolvasztás és árvereztetés részletesb körülményeit tárgyzzák.

Ez iratok egybevetése után a számoltató választmány következőleg jelent :

A kérdéses ingóságok , igazságügyi tanácsos Kiss Lajos , pénzügyi titoknak Fekete László , közvádó Koczán József által , előbb Gorove István , később Boczkó Dániel képviselők jelenlétében , Budán a díjazó-hivatalban összeiratván és szakértő egyének közbejöttével megbecsültetvén , minden óvatossággal ládába tétettek a ládák kulcsokkal kellőleg lezárva s lepecsételve a főpénztári hivatalnak őrzés végett általadattak , az összeírások az igazságügyi , a lepecsételt kulcsok pedig a pénzügyi ministerségnél tétettek le ; megjegyeztetvén , hogy a ládák hátára egy papirosra a belsőtartalom feljegyeztetett , és hogy az összeíráskor jelenvolt muzeumi igazgató Kubinyi Ágoston és régiségek őre Erdi János által külön válogatott ingóságok , nehogy a többiekkel összevegyüljenek , a gazdasági hivatalból hozott Verschlagba rakattak , s a Verschlag leszegeztetett.

Mult esztendő december 31-kén a kérdéses ládák honvédelmi bizottmányi tag Madarász Lászlónak átadatni a honvédelmi bizottmánytól rendeltetvén , azok a főpénztári hivatal által a nála levő átvételi nyugtátvány mellett oly módon lezárva s lepecsételve , miként átvétettek , a lepecsételt kulcsokkal együtt az e végre megbizott hivatalnoknak kézbesítettek. A Budapestről eljövetelkor a vaspályaudvarnál néhány rendőri hivatalnok tizenegy ládával , melyek közt voltak a gróf Zichy Ödön-féle ingóságokkal megrakottak is , az akkor induló álladalmi pénzügyi titkár Duschek Ferenczet megkereste a végett , hogy ezen ládák a főpénztárral és pénzjeggyárral Szolnokra együtt szállittassanak. A mi meg is történt. De miután Szolokon a szóban forgó ládák után senki sem tudakozódott , a fenebb nevezett titkár azokat Debreczenbe hozatta , és itt a rendőrség által visszakivántatván , annak lezárva s az eredeti pecsétekkel ellátva kiszolgáltatta.

Debreczenben a többször említett ingóságok egy része a honvédelmi bizottmány rendelete folytán a rendőrségtől a pénzügyi ministerség által , erről vezetett jegyzék mellett , miként az I.-hez mellékeltekből kitetszik , átvétetett s beolvasztatott , egy része pedig , miként a III.-hoz kapcsoltakból kitünik , a rendőrség által elárveztetett.

Es miután honvédelmi bizottmányi tag Madarász László önmaga akkint nyilatkozik , hogy a kérdéses ingóságok iránti intézkedésre a honvédelmi bizottmány által ő utasított , a pénzügyi ministeriumhoz pedig e végett ő általa Salamon Sándor küldetett , hogy a ládák a rendőrségi hivatal teremében már Pesten megvoltak , s azoknak Debreczen felé szállítása iránt a rendőrséget ő utasítá , hogy a ládák Debreczenben , mint a rendőrség czime alatt küldött holmik , ismét a rendőrségi szobába tétettek ; látnivaló , hogy ha ezen ládákban

volt ingóságok kezelésénél hibák és mulasztások történtek, ezen hibákért és mulasztásokért felelet és kárpótlás terhe honvédelmi bizottmányi tag Madarász Lászlóra, mint a honvédelmi bizottmány által felhatalmazott itézkedőre, s illetőleg kiküldötteire, háramlík.

A kezelésnél időközben elkövetett hibák kiválólág ezek :

1. Azon pontosság és gondoskodás, mely az álladalmi javakra nézve mulhatlanul igényeltetik, sem az átvételben, sem a Debreczenbeni szállításban a rendőrség által meg nem tartatott, miként ez a III.-hoz 7-dik sz. a. csatolt nyilatkozat több kitételeiből, jelesen : „ez esetre (t. i. a Zichy Ödön-féle javaknak a rendőri hivatalhoz lett átküldésére) nézve épen semmi tudomásom sincs, hogy mikor és ki vitte oda, mikor, ki, és miképen vette által, valamint arról sem, hogy mi volt bennök, hanem azon sürgős körülményben utasítám a rendőri biztosságot, hogy a vasuton szállíttassa Debreczen felé“ továbbá, „Debreczenben mint a rendőrség czime alatt küldött holmik, a rendőrségnél szobába tétettek, s ott heverték,“ elegendőleg kitetszik. Sőt miután Szolnokon ezen ládák után a Debreczen feléi szállításra utasított rendőri biztosság még csak nem is tudakozódott, egyedül álladalmi titkár Duschek Ferencz gondossága eszközlé, hogy a kérdéses ládák Debreczenbe szállíttattak.

2. A kezelési hűség sem a holmik eltartásában, sem a hivatalos pecsétek kellő megőrzésében meg nem tartatott : ugyanis az I., II. és III. alatti nyilatkozatok összehangzó tartalmával igazoltatik, hogy a megbecsült s külön válogatott ingóságok minden óvatossággal ládákba tétettek, a ládák Budapesten lezárattak, a Verschlag pedig leszegesztetett, s mindenik körülköttve, az összeírók ketteje által lepecsételtetett ; s így lepecsételve a főpénztári hivatalba letétetett : a későbben érkezett koffer, s két szekrény, miként előbb a ládák, hasonlóan lezártattak, s az átadás szinte azon módon történt meg, továbbá, hogy a főpénztári hivataltól a rendőrségnek a ládák a lepecsételt kulcsokkal együtt oly módon lezárva és lepecsételve, miként átvétettek, adattak által, végre hogy a ládák Debreczenben is lezárva s az eredeti pecsétekkel ellátva szolgáltatattak ki a rendőrségnek ; mégis ezek ellenére, Fuchs Vilmos pénzügyi tanácsos nyilatkozata szerint az elrendelt beolvasztás végetti megjelenéskor, egy vasas láda kulccsal, két koffer pedig lakattal zárva találtatott, egy nagy láda fedele csak néhány szeggel volt leszegezve, három skatulya és két fiókos szekrény pedig egészen nyitva, és csak zsinórral bekötve valának. Lepecsételve nem volt egy sem, csak résztint feltört, résztint leszakasztott régibb pecséteket lehete rajtok látni, a kinyitott ládában régi ezüst edények, zsebórák, üvegedények, kardok, török, távcsövek, lószerszámok, szentségtartók sat. összevissza hányva pakolatlanul heverték a legnagyobb rendetlenségben, résztint össze is törve vagy megsérülve találtattak. A III.-hoz 4-dik

számu csatolmányból rendőri titoknok Nyiri Jósá előadásából ide vonatkozólag kiemelendő ezen kitétel, „ekkor felbontván a több apró pecsétekkel ellátott papircsomót, kivettük a kulcsokat és a ládák felnyitásához fogtunk; úgy szintén ez: a ládák pecsétekkel voltak ellátva, de a pecsétek nagyobb részt töröttek valának.

3. Hivatalos visszaélés volt az, miszerint a honvédelmi bizottmánnak a képviseleti házat megnyugtató határozatán túl olly vagyonok is eladattak, mellyek eltarthatók valának, sőt a hazai művészet s régiség-tudomány tetemes kárával s lenézésével számos régiségek, művézi drágaságok s több ingóságok, mellyek mint az összeírásakor a Musaeum számára Musaeum igazgatója Kubinyi Ágoston és Erdy János által kiválasztattak, külön rakva voltak, Debreczenben elkótyavetyéltettek. Különben ezen árverésnél figyelmet érdemlő két eset az,

a) hogy midőn sok eltartható holmik eladattak, sok romlandók, mint p. o. ruhaneműek, megtartattak.

b) A 17. sz. a. említett két órára nézve sem az nem tűnik ki, hogy azok nyilvános árverésen adattak volna el, sem az nem igazolattik, hogy azoknak ára mikor és hová fizettetett.

4. Fuchs Vilmos nyilatkozatának ezen kitételei „a feltűnő rendtelenség pedig, és a drágább ékszerek hüvelyekben szembeötlő hiányok,“ „kötelessnek érzi magát alólirt megemlíteni, hogy az éteszközök hüvelyekben is több tárgyak, különösen pedig egyikben valamennyi kávé-skanál, hiányzottak, mint azt az üres helyekről látni lehet,“ továbbá Fekete László IV. alatti nyilatkozatának ezen kifejezése, „hallám Mérey Mór tanácsostól s Nyiri Jósá titoknoktól, kik az egésze felügyelni látszottak, miként a pecsétek feltöretve levén, a gyémánt gombokról nem tudnak semmit, min annyira inkább megijedtem, mivel a futrálban levő gyűrűknek mintegy fele hiányzott.“ Végre a III.-hoz 15-dik sz. a. mellékelt leltár következő megjegyzései: „28 p. Egy nagy bőrtokban két osztályban magyar ruhára való ékszer igaz kövekkel és gyöngyökkel kirakva, mellynek egy része szétszedve találtatott, és az összeíró küldöttség által több hiányok miatt tökéletesen össze nem rakathatott, a kiküldöttek pecsétjeivel azonnal lepecsételtetett, megjegyeztetvén, miszerint a zárt az olvasztó hivatal zárkulcsa hiánya miatt multkori alkalommal feltörni kénytetett, most azonban a kulcs a tok fogantyujára rákötve találtatott; a 29. p. a. egy nagyobb chrysolitkövekkel kirakott nyakláncz, s egy kisebb: az egészből úgy látszik hiányzik egy broche, s a kisebb lánczból 4 tag, mellyeknek kövei 10 darabba összeszedve, helyeikre tétettek, az ezen ékszereket foglaló bőrtok lepecsételtetett; s az összeírás végén „a 28. sz. a. ékszerekre vonatkozólag az aláírás előtt Fekete László titoknok ur kijelentésére, ki a budai összeírásnál jelen volt, a kiküldöttség megjegyezni kívánta, miszerint az említett sz. a. tokban foglalt tárgyakból a szétszedett ékszerek,

mellyek Budán egytívé tétettek, nem a nevezett tokban, hanem külön csomóban összekötve találtattak. Továbbá, hogy az illető ládák, mellyekbe az összes ingóság lezárva volt, csupán rendőri pecséttel volt lepecsételve. Mindezek, ha nem bizonyítják is, de igen terhelőleg jelentik föl azon körülményt, miszerint a hanyagsági s visszaélési hibákhoz talán azon botrányos merénylet is járult, hogy a szóban forgó ingóságok némellyei elsikkasztattak. Minthogy azonban illy nagy s közbotrány alapjául szolgáló ténynek a legerősebb gyanu terhelésein is túl világosan és kétségtelenül kell bizonyíttatnia, arranézve, hiányzik-e az ingóságokból valami, és mi? s a megkísértett eltökítés mikor s ki által vitetett véghez? csak akkor tétethetik határozott jelentés, ha a régi leltárnak az ujabbali egybevetése s ennek folytán szükségelt czélszerű nyomozások végrehajtottak. Egyébiránt.

Óhajtott volna ugyan a számoltató választmányintézkedni, hogy azon ingóságok, mellyek a muzeum számára kiválasztandók lennének, tétessenek külön, minthogy azonban a közbejött árverelés ezt már szükségtelenné és sok tekintetben feleslegessé tette, az e részbeni intézkedéssel felhagyott.

A fenebbiekrőli jelentés azon megjegyzéssel mutattatik be, hogy az elárvereztetett ingóságokból bejött összeg 2995 ft. 37 kr. p. p. III-hoz 21. sz. a. mellékelt nyugtatvány szerint a rendőrség által az álladalmi főpénztári fiókhivatalba befizettetett, a megmaradt többi ingóságok pedig két ládában, mellyek kellően lezárva és az összeíró bizottmány négy tagjainak pecséteivel ellátva vannak, ugyanazon pénztári hivatalnál III.-hoz 23. sz. a. csatolt térítvény szerint letétettek. Debreczen, ápril 6. 1849. Kubinyi Ferencz, bizottmányi elnök. Szacs vay Imre, bizottmányi előadó.“

S az olly nyomoru, olly bűnös Madarászpárt a közönség tapsai közt meg vala buktatva.

III.

Márczius vége felé kezdődtek meg en gros az operatiók s merőben Görgei terve szerint, hogy Tiszafüredről debouchirozzanak, a megbetegült s a halálig boszantott Vetter helyett Görgeire bizván a fővezérséget.

A magyar seregek Gályavölgyben Mácsától Fényszaruig erős helyzetben állának. Az operatiókat két directióban folytaták. Egyik sereg a gyöngyösi uton nyomult előre, a többi colonne-ok Jászberényt megkerülve, ott egyesültek s a Zagyváni hidon átkelve folytaták utjokat.

Ekkép Hatvan átellenében az ellenség oldalában manővroztak.

Apr. 2-án Hatvannál volt a nevezetesebb csaták elsője, melyet rohammal vettek be. A honvédek egy része szuronnal küz-

dőtt, másik könnyebbnek tartá a puskaágyat, de olly hideg vérrel és bátorsággal, mintha diszmenetre készültek volna. Hadtestét ezután Görgei a tábornokká kinevezett Gáspárra bízta.

Hatvan hamuvá égett, a mellettei hidat pedig tábornok Schlick a merész és heves támadások daczára elrontatá.

Mig Klapka Tápió-Bicske körül diadalmasan operált, a jobb szárny Ászódot és Bagot bevette, honnan Isaszeg felé ment.

A harcztér három meredek, erdőkkel sűrűn benőtt hegy vala. A magyarok Isaszeget elhagyni kénytetének, néhány zászlóalj rendetlenül szaladt. De a szerencse nem sokára visszatért.

Három szuronytámadást vesztenek el. Iszonyu áldozat, iszonyu emberéletbe kerültek azok. De a negyediket megnyerték. (Apr. 6-án) A császári seregek főhadiszállásukat Gödöllőre tették át, miután Gáspár odaérkezése miatt ottan tovább nem tarthatták volna magukat.

Hogy e támadások, e csaták lelke Görgei volt, mondanom is fölöleges. Mint egy hadisten mindenütt elül állt, a küzdőket lelkesítve, bátorítva a seregeket. Ki ekkép látta őt kivont karddal kezében, villogó szemekkel fehér lován elül menve, példát mutatva s bátorítva a seregeket, saját embere el nem hiheté, hogy ez ember áruló lehet.

Görgei Pestet semmi áron sem akarta csata színhelyévé tenni s operatióit is ekkép folytatá.

Kerepest és Czinkotát elfoglalák, egy más osztály pedig Üllőig és Monorig nyomult elő a vaspályán, mig a jobb szárny Váczig terjeszkedett ki (apr. 10.)

Az itteni csatában — megnyerte Damjanich — tábornok Göcz elesett és elfogatott. S midőn kíváratára Görgeit elébe hívák: „Én tábornok Göcz vagyok,” mond halk hangon s meghalt. Görgei egéaz katonai disszel temetteté el.

A császáriak Párkányról Győr felé mentek, a magyar főhadiszállás Gödöllőre tétetett át.

A parlamentben ekközben tartott ülések egyik nevezetesbike volt a márcz. 28-diki, mellynek rövid vázlatát nem leend érdektelen ide igtatni:

„Olvastatott s hitelesített az utolsó ülések jegyzőkönyve. Az elnök bejelenté, hogy Ágoston József képviselő folyamodást intézett a házhoz, mellyben kéri magát a távollevő s nem igazolt képviselő irányában hozott határozat alól felmentetni, mert ágyban fekvő beteg Pesten. Rövid szóváltás után, a ház nevezetes többsége által, mind a jelen, mind az ehhez hasonló osztályba eső képviselők folyamodása egyszerűen félretétetni rendeltetett, vezérfonalul szolgálván azon határozat, mellynél fogva az 1-ső márcziusig meg nem jelent képviselők, állásukról önként lemondottaknak tekintetnek. E szerint Ágoston József megszünvén képviselő lenni, kerülete (Borsod megyében) új választásra lesz a ház elnöke által utasítandó. Kubinyi

Ferencz által az utolsó ülésben tett s Szalay Ferencz által módosított indítvány olvasatott fel, mely szerint : 1. Az országos és kormánybiztosi foglalkozással megbízott, vagy az országgyűlés helyszínétől bármi szin alatt távollevő képviselő, távolléte ideje alatt képviselői díj-ját nem huzandja. 2. A hadi szolgálatban levő képviselők hadi szolgálatuk ideje alatt képviselői és viszont ez utóbbi szolgálatuk alatt hadi fizetéseiket nem huzandják. 3. Azon képviselők, kik álladalmi hivatalt viselnek, ha ez által elvállalt kötelességeiket nem teljesíthetik, egyedül a képviselői díjt huzandják. Ezen indítvány, bár a képviselőház tetszését már eleve is megnyerte, ki fog nyomtatni s aztán kerül tanácskozás alá.

Az igazoló választmány előadója, Dobolyi Sándor, előadja az igazoló választmány Komárommegye udvardi és ócsai választókerületeinek képviselőkül elválasztott Csernátoni Cseh Lajos, Thaly Zsigmond megválasztásáról szóló jegyzőkönyvei iránt beadott jelentését. Csernátonit a választmány igazoltnak tekinté. Olvasatott a választásról szóló jegyzőkönyv, melyből kitűnik, miként nevezett Csernátoni a megyei igazgató választmány által a választás vezérlétére kiküldött elnök jelenléte alatt a választó közönség által egyhangulag választott el, mégpedig miután a választókerület székhelye Udvard az ellenség kezeiben volt, Szentpéterről pedig, hová a választási hely kitűzetett, honnan azonban a választók, nehogy a közellevő ellenség által háborittassanak, tovább kényszerültek vonulni, Izsá helységben. E tárgy élénk vitát gerjesztett a házban. Luzsinszky, Martincsek, Madarász József, Raggályi, Kállay s Dobolyi Sándor, Csernátoni Cseh Lajost igazolandóknak vélték s ezért a választmány véleményét pártolták, leginkább a következő okoknál fogva. Luzsinszky a körülmények rendkívüliségét kérte figyelembe venni, mellyek, szerinte, az eszközök rendkívüliségét is megengedik, a választó népnek ezen igaz hazafiaságát, miután ez jobban ismerte Halassy Ede előbbi képviselőjét, mint a képviselőház s tudta, hogy az a gyűlésen megjelenni nem fog, méltányolni ohajtotta, Csernátonit is igazoltnak véli tekinthetni. Martincsek nem lát az új választásban revocatiót, csak azt, hogy a választók nem levén bizalommal volt képviselőjük iránt, ezzel más egyént kívántak felruházni és a ház úgy fogja a nép iránti bizalom jelét adni, ha választottját igazolja. Madarász József annyival inkább elfogadhatónak látja Csernátoni megválasztását, mert a képviselőház az országgyűlés kezdetén a helyettes képviselőket is igazolta. Szerinte ezen indítvány már jan. 25-én megtétetvén, elmellőztetett s később a komáromi választások hírére hozatott ismét elő, hogy a ház a nép új képviselőit elfogadhassa. Szónok különösnek tekinti azok véleményét, kik azt mondják, hogy a választókerületek nem választhatnak, hacsak a háztól felszólított hatóságok által nem utasítatnak az új választásra, mert hiszen ekkor, ha például valamely kerület képviselője meghalna és

a ház elfeledné új választásra felhívni, ezen kerület nem lenne képviselve. Szóló nem barátja a revocációnak s a helyettesítést nem tartja alkotmányosnak, Csernátonit azonban a körülményeknél fogva igazolandónak véli s a ház felett álló nép jogait a nemigazolás által nem kívánja csorbíttatni. Ragályi aggodalmat lát abban, vajjon lesz-e ezen választókerület olyan helyzetben, hogy másod ízben is választhasson? ezen esetben nem szeretné, ha az országgyűlésen képviseletlenül maradna s azért Csernátonit igazolandónak véli. Kállay az új választottat mindaddig igazolhatónak véli, míg törvénnyel nem bizonyítják be előtte, hogy a választás érvénytelen.

Az igazoló választmány véleményével ellenkező nézetben voltak s azért Csernátonit nem igazolhatónak vélték: Kubinyi Ferencz, Szunyog, Pálffy, Kazinczy, Csiky és Tóth Lőrincz. Kubinyi nem tartja érvényesnek a választást, ha ez nem a képviselőház felszólítása következtében történik, mert a választó kerületek hatóságát a választás bevezetésével befejezettnek tekinti; Szunyog nem tartja Csernátonit igazolhatónak, mert a ház határozatilag kimondá, hogy márczius 1-ig minden képviselő bírja székét, ezen választás pedig sokkal előbb történt. Szerinte ez nem lenne egyéb revocacionál, pedig emlékezik a ház, mit mondott, midőn egy esztergommegyei képviselő ellen küldői bizalmatlanságot jelentvén ki, őt vissza akarták hívni; azt mondá: hogy e tárgyban majd csak maga a ház lesz a bíró. Pálffy a ház határozatát, melly szerint mindazon kerületek, mellyeknek képviselői lemondottaknak tekintetnek, új választásra lesznek utasítandók, a jelen kerületre is kiterjesztendőnek véli. Madarász József előadására megjegyzi, miként a ház a helyetteseket az országgyűlés kezdetén csak a Királyhágón túli részekből fogadta el, de a körülmények, mellyek ezen esetre állottak, nem állanak a mostanira is. Kazinczy Madarász Józsefnek mondott szavaira, hogy t. i. a nép e ház felett áll, megjegyzé, miként ez nem így van, mert e ház felett semmi sem áll, mert ez maga a souverain nemzet képviselője. Figyelmezteté a házat, hogy a parlamentaris modort személyek végett meg ne buktassák. Emlékezteté a házat, Trefort Ágoston pestvárosi volt képviselő esetére. Trefort választói mindaddig nem választottak új képviselőt, míg erre a ház által nem utasítottak. Szóló a ház fenálló határozatait lerombolni károsnak tartja s ezért e választást érvénytelennek ismeri.

A hosszasan tartott tanácskozás által eléggé megvitatott tárgy végre szavazat által döntetett el, Csernátoni Cseh Lajos választását a nevezetes többség nem igazolhatónak mondván ki s az illető kerületet új választásra utasítandónak rendelvén.

IV.

Ennyi diadal, illy váratlan siker elkábitá az embereket, kik a polgári kormányzat hajóját vezették.

Apr. 12-én Madarász felett ki kellett volna mondatni az ítéletnek.

De e dolgot egy más feledékenységre süllyeszté.

Említők, hogy a Nyáry-párt minden áron békülni akart, s midőn ez azt hivé, hogy ügye a legfényesebben áll, Kossuth a konferenciában indítványozá, hogy az uralkodó ház detronizáltassék.

Két nap konferenciáztak.

A követi kar nagy része, mert abban a bukás magvát látta, nyiltan ellenzé, okokat hozza fel a párt ellenében, melly kába merényét még okadolni sem tudá.

Hasztalan! kimondák a detronizálást (Debreczen, apr. 14-kén a ref. egyházban), kimondák a magok bukását!.....

Következő okiratot bocsátának közre:

„Mi a magyar álladalmat törvényesen képviselő nemzetgyűlés, midőn jelen ünnepélyes nyilatkozatunk által Magyarországot elidegeníthetlen természetes jogaiba visszahelyezve, minden hozzátartozó részekkel és tartományokkal egyetemben az önálló független európai státusok sorába iktatjuk s a hitszegő habsburg-lothringi házat isten és világ előtt trónvesztettnek nyilatkoztatjuk: erkölcsi kötelességünknek ismerjük, ezen elhatározásunk indokait nyilvánítani, miszerint tudva legyen az egész művelt világ előtt, hogy e lépékre a halálig üldözött magyar nemzetet nem túlzott elbizakodás, s nem forradalmi viszketeg, hanem a türelem végső kimerültsége s az önfentartás kénytelensége vezeté.

Háromszáz esztendeje mult, hogy a magyar nemzet, szabad választás által az osztrák házat kétoldalu kötések alapján a királyi székbe emelé.

Es e három század nem egyéb, mint a folytonos szenvedés három százada.

Isten ez országot a jóllét és boldogság minden elemeivel megáldotta. Közel 6000 négyszeg mérföldnyi területe sokszerü bőségben van elárasztva a felvirágzás forrásaival, tizenöt milliónyi népe kebelében hordja az ifju erőt s fogékonyságot, hogy Európa keletén a népszabadságnak és civilisációnak hatalmas tényezője s Európa békéjének mint hajdan őre volt, ugy jövőben biztosítója legyen.

Soha egy dynastiának háládatosabb feladat nem jutott az isteni gondviseléstől, mint jutott a habsburg-lothringi háznak Magyarországon.

Elég volt volna, nem akadályoznia természetes kifejlődését, s most Magyarország a legvirágzóbb országok között állana.

Elég volt volna, nem irigyelnie a mérsékelt alkotmányos szabadságot, melyet e nemzet egy ezredév viszontagságai között féltékenyen megőrizgetett, s királyai iránt a példátlan hűség kegyeletével azonosított; s a habsburg-lothringi ház a magyar nemzetben trónusának rendithetlen támaszát még sok ideig megtalálhatta.

De ezen dynastia, melly egy uralkodót sem mutathat fel, ki népei szabadságában kereste volna erejét és dicsőségét, a magyar nemzet irányában firól fira a hitszegés politikáját követé, s vagy nyílt erőszakkal azon dolgozott: hogy ez országot törvényes önállásától s alkotmányos szabadságától megfosztva, a már előbb minden szabadságból kivetkőztetett császári tartományaival egy közös szolgaságba összeolvassza; vagy, ha e részben a nemzet törhetlen vigyázata által magát gátolva érezte, minden igyekezetét oda fordítá, hogy Magyarország, erejében elzsibbasztva, kifejlődésében feltartóztatva, a császári tartományoknak gyarmatul szolgáljon, miszerint azok Magyarországból s annak rovására minél több hasznot huzhasanak, s e haszon által képessé tétessenek azon terhek elviselésére, mellyekkel rájuk az alkotmányaiktól megfosztottakra a pazar gazdálkodású császári uralkodás akadály nélkül nehezedett, s nehezedett nem alattvalóinak érdekében, hanem a korlátlan uralkodás európa-szerte terjesztésének s a népek szabadsága elnyomásának érdekében.

Több ízben történt, hogy e zsarnok rendszer ellenében, mellynek minden lépését vagy nyílt erőszak, vagy bűnös ármány és csel-szövény bélyegzé, a magyar nemzet, önfentartása végett, fegyveres védelemhez volt nyulni kénytelen.

És bár diadalmasan vívta az igazságos védelem harczeit: erejének használatában mindig olly mérsékelt s a királyi szó iránti hitben mindig olly bizakodó volt, hogy győzelmes fegyverét azonnal letette, mihelyt királyai a nemzet jogait és szabadságait egy ujabb alkukötéssel, egy ujabb esküvel biztosították.

De hiában volt minden ujabb kötés; minden ujabb királyi eskü az uralkodóház ajkairól egy ujabb hitszegés kezdete volt, s a magyar nemzet országos életének megsemmisítésére intézett politikája háromszáz éven át soha nem változott.

Hiában ontá vérének nemzetünk ezen házért, valahányszor az veszélyben forgott; hiában áldozott e dynastiának családi érdekeiért annyit, mennyinél többet nemzet nem áldozott soha királyaiért; hiában felejté túlzott nagylelkűséggel minden ujabb ígéretnél a multak sebeit; hiában ápolt kebelében olly törhetlen hűséget királyai iránt, melly még a szenvedések között is a vallásosságig emelkedett; a habsburgi s utóbb habsburg-lotharingi ház uralkodása Magyarországon utódról utódra a folytonos hitszegés históriája maradt.

És a magyar nemzet mindemellett tiszteletben tartá a kapcsolatot, melly őt kétoldalú kötésekkel ezen dynastiához kötötte, s

ha most, az önfentartásnak természetes kötelességénél fogva, e hitszegő háznak trónvesztését és száműzetését elhatározza: ezen igazságos ítéletre csak azon tapasztalás által volt indítható, hogy a habsburg-lothringi ház kérlelhetlenül összeesküdött Magyarország státuséletének kiirtására, és önmaga tépte szét azon kötelékeket, melyek őt a magyar nemzethez csatolták, mit Európa előtt nyílt kérkedéssel be is vallott.

Több ok van, melly isten és világ előtt minden nemzetet feljogosít, hogy a felette uralkodott dynastiát trónjáról száműzze. Ilyenek:

ha az ország ellenségeivel, rablókkal, pártütőkkel a nemzet elnyomására szövetkezik;

ha az esküvel szentesített alkotmány s országos státusélet eltörlésére fegyveres erőszakkal támadja meg alattvalóit, kik ellene fel nem lázadtanak;

ha erőszakkal eldarabolja s megcsonkítja az ország területi épségét, mellyet fentartani megesküdött;

ha idegen fegyveres erőt használ saját alattvalóinak legyilkolására s törvényes szabadságuk elnyomására.

Minden egyes ok elég bűn arra, hogy a dynastia a trónt elveszítse.

A habsburg-lothringi ház példátlan hiszegéssel mindezen bűnt együtt és egyszerre követte el, s elkövette a magyar nemzet státusélete eltörlésének határozott szándokából, elkövette annyi árulás, annyi rablás, gyujtogatás, öldöklés, kegyetlenség, a népjognak olly lábbaltapodása kíséretében, hogy e bűneinek historiája felett elborzad az emberiség.

Alkalmul ezen hitszegésre az osztrák háznak azon törvények szolgáltak, melyek az ország alkotmányának biztosítására a mult 1848-ik tavasszal hozattak.

Ezen törvények pedig a honpolgárok belső viszonyaira vonatkozó gyökeres reformokkal ujja teremték ugyan az országot, mert eltörölték a hűbéri adózásokat s papi tizedet, a népnek, nyelve s vallásra való tekintet nélkül, képviseleti jogot adtak, az előbb aristocratiai szerkezetű országgyűlésen letették alapját a jogegyenlőségnek s eltörölték az adómentességek privilegiumát, visszaállították az erőszakkal elnyomott sajtószabadságot, s visszaéléseinek fékezésére eskütszéki institutiót alakítottak; de bár a februári francia forradalom által előidézett szellemi rázkódtatás következtében az austriai birodalomnak csaknem minden tartománya forradalomban s a dynastia egészen gyámolatlan volt: a hű magyar nemzet nem igyekezett ezen körülményt arra felhasználni, hogy a király ellenében új meg új jogokat szerezzen a nemzetnek, hanem megelégedett azzal, hogy nemzeti szabadságát, önállását és függet-

lenségét a ministeri felelősségre alapított közigazgatási rendszer által újabb meg újabb királyi hitszegések ellen biztosította.

De azon önállás és függetlenség, melyet azáltal biztosított, nem volt új szerzemény, hanem régi, s törvény és királyi eskük által folytonosan fentartott jog, mely még azon jogszerű viszonyon sem változtatott legkevesebbet is, melyben Magyarország az osztrák császári birodalom irányában állott.

Magyarország ugyanis Erdéllyel s minden egyéb hozzá tartozó részekkel és tartományokkal az osztrák császári birodalomba soha bele nem olvadtott; hanem mindig önálló, független, szabad ország volt, még azután is, hogy a *pragmatica sanctio* elfogadásával a magyar királyságra nézve szintazon örökösödési rendet állapította meg, mely az uralkodó-háznak egyéb országaira és tartományaira nézve meg volt állapítva.

Világos bizonyosság erre magának a *pragmatica sanctio*nak azon törvénybe iktatása, mely által a magyar koronához tartozó országok területi épsége s az ország önállása, függetlensége, alkotmánya és szabadsága határozottan fentartattak.

Világos bizonyossága ennek az, hogy a trónörökösök a *pragmatica sanctio* után is csak akkor lettek Magyarország törvényes királyai, ha a nemzettel koronázási alkukötésre léptek, s annak és az ország alkotmányának és törvényeinek megtartására megesküdvén, szent István koronájával megkoronáztattak.

A koronázási alkukötésekben pedig mindig benfoglaltatik, hogy a trónörökösödési rend mellett is Magyarországnak minden jogai, szabadságai, törvényei és egész alkotmánya sérthetetlenül fentartandók.

Egyetlen egy volt a *pragmatica sanctio* óta a habsburg-lothringi házból eredett trónörökösök között, II. József, ki ezen alkukötést alá nem írta, az alkotmányra meg nem esküdött, s koronázatlan halt meg. De épen azért a magyar királyok sorában meg sem jelenik, s minden tettei és rendeletei érvénytelenek.

Utóda II-dik Leopold csak illy koronázási alkukötés, eskü és koronázás mellett ülhetett a magyar királyi székbe, mely alkalommal a királyi esküvel szentesített 1790: 10-dik törvényben ujolag világosan kijelentetett: hogy Magyarország szabad ország, egész kormányformájára nézve független és semmi más országnak avagy népnek alá nem rendelt, hanem saját önállással és alkotmánnyal bíró, s ennél fogva saját törvényei és szokásai szerint kormányzandó.

Igy esküdött meg és lett királlyá 1790. után I. Ferencz is, ki, midőn a római császárság megszűntével az osztrák császári czimet felvette, tömérdek törvényszegései között annyi tartózkodással mégis birt, hogy nyíltan elismerné, miként Magyarország a hozzá tartozó részekkel és tartományokkal az osztrák császárság részei közé nem tartozik; a minthogy amattól mindig külön vámvonal által el is volt, és van különítve.

Igy esküdött és lett királlyá végre azon V. Ferdinánd is, ki a mult évi törvényeket a pozsonyi országgyűlésen szabad akaratból szentesítette, de esküjét mihamar megszegvén, a magyar nemzetnek az önálló nemzetek sorából kitörlésére családja többi tagjaival összeesküdött.

Pedig a magyar nemzet a hűségnek pietásával ragaszkodott e hitszegőhöz. A mult évi martiusi napokban is, midőn császári birodalma felbomlásnak indult, midőn Olaszthonban fegyvereit egymást követő veszteség érte, midőn császári lakában minden perczen az elűzéstől remegett, a magyar e körülmények kedvezései közt sem kívánt egyebet, mint hogy biztosítsák az alkotmány és biztosítsanak azon ősi jogok, melyekre az osztrák házból 14 király és ő maga is megesküdött, de mindannyian hitöket szegték.

És midőn e régi jogok új biztosítékaul a ministeri felelősség törvényét szentesítette, és a magyar ministereket kinevezte, a magyar nemzet lelkesedéssel karolta körül ingadozó trónusát.

E vésznapokban is, mint már több ízben, az osztrák házat a magyar hűség mentette meg.

De még le sem röpött az eskü ajkairól, már összeesküdött családjával s öröklött absolutismusi vágyai büntőrsaival: a magyar nemzetet semmivé tenni.

Összeesküdött pedig főleg azért, mert ministeri felelősség institútója mellett Magyarország önálló alkotmányos kormányzatát a bécsi cabinetnek nullificálnia többé nem lehetett.

Magyarországot előbb egy Budán székelő kormányzék igazgatta magyar királyi helytartó-tanács név alatt, mellynek elnöke a nádor vala, ennek is világos törvényekkel meghagyott kötelessége volt a magyar alkotmányt, önállást és törvények szentségét megőriznie, de mivel collegialis forma mellett a személyes felelősség semmivé leszen, ezen kormányzék kezéből a bécsi cabinet lassankint minden hatalmat kivőn, s azt igazgató kormányzék állásából a király nevével takarózó udvari önkény postájává súlyesztette.

Igy történt aztán, hogy bár Magyarország törvény szerint önálló kormányzattal birt, mégis az ország pénzével s a nép vérével idegen czélokra az absolutisticus bécsi cabinet rendelkezgetett, kereskedelmi érdekeinket a népeket kizsákmányló császár érdekeinek egyoldalulag alárendelte, elzárt a világforgalom érintkezéseitől, s hazánkat gyarmati helyzetbe súlyesztette.

Ez az, mit a ministerialis kormányformának behozatala jövendőre meggátlandó, s a papiroson hervadó országos jogokat s királyi esküt valóságga érelendő vala.

Ez, és különösen az ország pénzével s a nép vérével önkényes rendelkezhetés lehetlenítése volt az ok, miért hogy az uralkodó ház hitszegően elhatározá, hogy istentelen bujtogatásokkal Magyarországot vérbe lángba borítsa, s midőn a belső erő minden kötelekeit e

szerint megszágnia sikerülend, a belháboruban vérző országot fegyveres erőszakkal eldarabolja, a magyar nemzetet az élő nemzetek sorából kitörülje, s az eldarabolt országot, önállásától megfosztva, az osztrák birodalom státushalmazába beolvassza.

E céljának kivitelét azzal kezdette meg, hogy a ministerium alakítása közben egy osztrák tábornokot a törvény elleni pártütés zászlójának a magyar koronához tartozó Horvátországban feltűzése végett azon ország bánjává nevezett.

És pedig azért szemelte ki a pártütés kezdetétől Horvátországot és Slavóniát, mert az oda tartozó határörvidéki részek katonai szerkezeténél fogva ott legtöbb kész fegyveres erőt vélt találhatni s azon vidékek lakosai hosszú idő óta minden polgári jogokból alkotmány ellenére kizárva, katonai szolgaságuk megszokása által a császár nevével legkönnyebben valának felbujtogathatók.

És kiszemelte a pártütés kezdetétől Horvátországot és Slavóniát azért, mert az erőszátás szándokából ott a magyar nemzet elleni gyűlölséget embertelen politikája már évek óta bujtogatá s azt a nemzetiségi szenvedélyek felizgatásával s gyalázatos eszközökkel állapolásával egy pártnál a dühösséig ingerelnie sikerült, mindamellet hogy a magyar nemzet a horvát és slavon nemzetiséget nemcsak elnyomni soha nem akarta, sőt azoknak belkormányzatukban is szabad fejlődést engedett, polgári jogokban pedig horvát és slavon testvéreivel nemcsak testvériesen megosztozott, hanem nekik még saját jogainak megcsonkításával különös kiváltságokat és szabadalmakat is engedett.

A bán tehát a császár nevében pártot ütött, s nyílt lázadást kezdett a magyar király ellen, ki ama császárral azon egy személy vala, s lázadását annyira vitte, hogy Horvátországnak és Slavóniának nyolczszázados kapocs után Magyarországtól elszakasztását s az osztrák birodalomhoz csatolását decretáltatná.

Nemcsak a közvélemény hanem kétségtelen adatok a pártütés megindításáról a király nagybátyját Lajos főherczeget, Ferencz Károly főherczeget, a király öccsét, s különösen nejét Zsófia herczegnőt vádolák, s mert a bán, pártütésében egyenesen a császár iránti hűség leplét használta, a magyar ministerium megkérte az uralkodót, hogy nevének ezen szentségtelenítését s a családjára vetett homályt egy ünnepélyes nyilatkozattal hárítsa el.

Akkor még az uralkodó ház ügyei Olaszthonban roszul állottak, s azért az álarczot nyíltan levetni nem merte. Annálfogva a bán és párthiveit pártütőknek, felségsértőknek és lázadóknak 1848-dik esztendőben junius 16-diki rendeletében nyilvánította. De mig ezt nyíltan kijelentette, a pártütőt és czinkostársait császári udvaránál kegyelmekkel halmozá, s pénzzel, ágyukkal, fegyverrel, lőszerekkel segítette.

A magyar nemzet bízván a királyi nyilatkozatban, nem sietett

a pártütőt saját fészkében megtámadni, hanem a polgárvérontást, ha- csak lehet, elmellőzendő, a pártütés tovább terjedésének gátlására szorítkozott.

Csakhamar hasonló módon felizgatva, Magyarország délkeleti részein a szerbajku lakosok lázadtak fel.

A király ezt is lázadásnak nyilatkoztatá, de szintugy mint ama- zokat, pénzzel, fegyverrel, ágyukkal, lőszerekkel segítette, saját császári tisztei s tisztviselői gyűjtöttek be a szomszéd Szerbiából szerb rablócsoportokat a rácz pártütők segítségére s a békés magyar és német lakosok legyilkolására vezérlették és az egész combinált horvát-rácz lázadás intézése a pártütő horvát vezér kezeibe tétetett.

Következtek a rácz lázadásban iszonyatosságok, melyek- nek hallatára is elborzad az emberi sziv. A békés lakosok legyilkol- tattak a kínzásoknak legirtózatosabb nemeivel, egész virágzó váro- sok s falvak elpusztítottak, a gyilkolásoktól menekült magyar saját hazájában földönfutó koldus lőn s az országnak legvirágzóbb vidéke siralom völgyévé tétetett.

A magyar nemzet védelmezni vala kénytelen magát, de nemzeti seregeink nagy részét az osztrák cabinet már előbb Olaszhonba küldé a lombard-velenceiek legyőzésére s bár saját hazánk czernyi sebekből vérzett, annak ótalmára haza nem eresztette.

A többi magyar seregek legnagyobb része az osztrák tartomá- nyokba volt a törvény ellenére elhelyezve, nálunk pedig az ország- ban többnyire osztrák seregek tanyáztak, melyeknek legnagyobb része inkább a pártütésnek támasza, mint a törvény s belbéke ótal- mazója volt.

Sürgettük ezen idegen katonaságnak az örökös tartományokban tanyázó magyar ezredekkel fölserelését. Résztint megtagadtatott, résztint minden uton késleltetett. S ha vitézeink a haza veszélyének hírére életveszélylyel csapatonként haza indultak, üldözőbe vétet- tek s ha ittott a túlnyomó erőnek engedni valának kénytelenek, nem csak lefegyvereztettek, de halállal is büntettettek, mert hazájokat akarták a rablók és pártütők ellen védeni.

A magyar ministerium sürgette a királyt, utasitaná törvény értelmében az országban minden hadsereg- és várparancsnokságo- kat, hogy az alkotmány iránt hűséggel s a magyar ministeriumnak engedelmisséggel tartoznak. A parancs köröztetés végett István főherczeg nádor és királyi helytartóhoz Budára leküldetett, a levelek megirattak s postára tétettek, de a király öccse, a nádor királyi helytartó annyira vetemedett, hogy a miniszerelnök által ellenjegyzett rendeleteket a postáról visszacsempészné, a mint azok később, midőn ő az országból hűtlenül eltávozott, hátrahagyott irományai között feltaláltattak.

A pártütő bán megtámadással fenyegette a magyar tengerpar- tot, az ország kormányja fegyveres erőt küldött a király megegyezé-

sével Styria felé Fiume megmentésére s a fegyveres erő utközből Olaszországba menni kényszerítettet és Fiumét a pártütők erőszakkal elfoglalták s a magyar koronától elszakították.

És ezen gyalázatos ármányt a bécsi cabinet tévedésnek nyilatkoztatá, mint tévedésnek monda azt is, hogy a horvát pártütőknek fegyvert, pénzt, ágyukat és löszert küldött.

Általában titkosan utasítva lettek úgy a pártütők, mint a katonai és várparancsnokok, hogy ha jön is roszaló, vagy a magyar miniszterium iránt engedelmességet rendelő királyi parancs, annak ne engedelmeskedjenek, hanem az osztrák miniszterium utasításait kövessék.

Soha gyalázatosabb játék nemzettel nem üzetett.

A magyar nemzet e szerint pénz, fegyver, hadsereg nélkül az ellentállásra készületlenül, rendszeres ármánnyal és árulással körülhálózva, önkénytesekkel, nemzetőrökkel s gyakorlatlan fegyvertelen népfelkeléssel volt magát a kiirtás ellen kénytelen védelmezni s a magyar hadseregnek az országban maradt részeitől segítettve, nyílt csatákban mégis győzött mindenütt, de több absolut szellemű tisztek- s vezéreknek ármánykodása s árulásai miatt a sánczerősségekbe vonult rácz, szerb és határőr lázadást hirtelen le nem győzhető.

Új erőteremtésről kellett gondoskodnia.

A király, szinleg még mindig engedve az elutasíthatlanul törvényes kívánságoknak, 1848. júl. 2-ra országgyűlést hirdetett s a nemzet képviselőit felszólította, hogy a horvát és rácz lázadásnak legyőzésére, az ország békéjének helyreállítására fegyveres erőről s pénzforrásokról gondoskodjanak, egyszersmind maga s egész királyi családja nevében kinyilatkoztatta, hogy a horvát-pártütést s a rácz-lázadást a legünnepestesebben kárhoztatja.

Az országgyűlés gondoskodott. 200,000 emberben s 42 millió forintban a szükséges erőt megszavazta s törvényjavaslatait királyi szentesítés végett felterjesztette; egyszersmind példátlan hűséggel a királyt, ki akkoron Bécsből Innsbruckba szökött, felszólította, jöjjön Budára, segítsen jelenlétével a pártütés lecsillapításában s támaszkodjék a magyar nemzet hűségére, melly őt és trónusát meg fogja óvni minden veszélytől.

De ezen kérés hasztalan volt. Sőt időközben Radecki győzvény Olaszországban, e győzelemben elbizakodva a habsburg-lothringi ház, elérkezettnek vélte azon időt, hogy az álarczot levesse s nyílt erőszakkal lépjen fel a belháboruban vérző Magyarország elnyomására.

A horvát bánt, a pártütőt s ő maga a király által is pártütőnek nevezettet, most már kedves hívének nyilatkoztatta, pártütéséért megdicsérte s kezdett ösvényének folytatására hivta fel.

Hasonlót nyilatkoztatott a vérben fürdő rácz lázadók iránt.

Ez volt a jelszó, mellyre a pártütő horvát bán időközben királyi

pártfogás alatt gyűjtött seregeivel pusztítva, rabolva a Dráván áttört, mire az országban volt osztrák seregek nagy része hozzá pártolt, az eszéki, aradi, temesvári, gyulafehérvári várparancsnokságok s bánsági és erdélyi hadparancsnokságok hűtlenül elárulták az országot; felső Magyarországra, egy a király által osztrák ezredessé emelt tót pap, a király szemei előtt Bécsben toborzott cseh rablókkal beütött s a pártútó horvát vezér azon elbizakodással haladt előre a védtelen országban a főváros felé, hogy ellene a magyar hadsereg nem fog küzdeni.

Az országgyűlés még most is bizott a királyi esküben s a király felszólított, hogy a pártútést szüntesse meg; de válaszul az osztrák ministerium egy nyilatkozványára hivatkozást nyert, melyben az jelentetik ki, hogy a magyar nemzet önálló kormányától a magyar pénz-, had- és kereskedelmi ügyek kormányzatát elvonni elhatározott akarata, egyszersmind a király a fegyveres erő és hadi költségek iránt saját felhívására alkotott törvényektől a szentesítést megtagadta.

Erre a magyar ministerium leköszönt, de az új ministerium alkotására felszólított miniszerelnök által előterjesztett ministeri jelöltek meg nem erősítették.

Az országgyűlés a nemzet megmentésének köteleességétől ösztönözött, a pénzforrásokat határozatilag elrendelés s katonaaállítás parancsolt.

A nemzet teljes készséggel engedelmeskedett.

A nemzet képviselői egyszersmind felhívták a király öcsét István főherczeg nádor királyi helytartót, szálljon eskü szerinti köteleességénél fogva táborba a pártútók ellen. Elment, nagyszavakban fogadott fényes ígéretekkel; de miután a pártútó horvát bánnal küldöttei által üzeneteket váltott és már-már ütközetre kerülne a dolog, a tábort titkon elhagyá, sőt az országból is hűtlenül eltávozott.

Irományai között pedig előtaláltatott az előre kikoholt terv, miként fog Magyarország Styriából, Austriából, Morvából, Szilésziából, Gallicziából és Erdély felől egyszerre kilencz oldalról megtámadtatni.

Es az osztrák hadügyminister felfogott levelezéseiből kiszült, mikint utasítottak a Magyarországot környező osztrák tartományok hadi parancsnokai Magyarországra beütni s combinált hadi munkálatokkal a pártútókat gyámolítani.

Es megtörtént a beütés kilencz oldalról, míg ben a hazában a felizgatott népségek polgárháboruja dühöngött. Mindnyája között legkeservesebb az Erdélybeni támadás, mert ezáltal Erdélynek Magyarországgal tökéletes egyesülése, melly 1791. eszt. óta sürgetett közóhajtás volt és a melly a múlt évben, előbb a magyar s csakhamar az erdélyi országgyűléseken hozott s az uralkodó által szentesített törvényeknél fogva úgy lőn valósággá, hogy az 1848-diki julius

2-káni magyar nemzetiggyűlésen Erdélynek összes képviselői s köztük a szászok is megjelentek, erőszakosan felbontatni megkíséreltett; sőt Erdélyben a hitszegő osztrák vezérek nem elégtették a rendes seregekkel a hadviselést, hanem a pártütő szászok által gyámolittatva, fellázították az oláh népséget, mely a törvény által neki ajándékozott szabadság ellen feltámadva, barbár vandalizmussal gyilkolta, kinozta a védtelen magyar lakosokat, nem kimélve sem nőt, sem gyermeket, sem gyámoltalan öreget, s rommá égették és felprédálták a legvirágzóbb városokat s falvakat s köztük N.-Enyedet, Erdélyben a tudományok egyik székhelyét.

De a magyar nemzet ennyi árulástól, erőszaktól s veszélytől környezve, bár fegyvertelenül, készületlenül, kétségbe nem esett jövődjé felett.

Önkénytesekkel s népfelkeléssel szaporitá csekély rendezett erejét s az igazság érzetéből meritett hazafiui lelkesedéssel pótolván a gyakorlat hiányát, a pártütő horvát tábort megverte s miután vezérok az ütközet után nyert fegyverszünetet arra használta, hogy becsületszavát szegve, vert seregével az éj sötétében megszőkött, az országból kikergette. Egy másik több mint 10,000 főnyi serege pedig körülkerítve, vezérestül együtt utolsó emberig elfogatott.

A vert sereg Bécs felé futamodott s V-dik Ferdinánd király annyira vetemedett az erkölcstelenségben, hogy annak vezérét a megvert, megfutamlott pártütőt Magyarországon a királyi hatalom teljhatalmu képviselőjévé nevezné s magát a lázadás lecsillapítása végett egybehitt országgyűlést csak ministeri ellenjegyzés mellett s így is a következő évi költségvetés megállapítása után engedi feloszlattatni, jogtalanul elosztatottnak nyilvánítván, alkotmányt és minden alkotmányos institutiokat, hatóságokat, törvényszékeket felfüggesztve, az egész országot haditörvényszék alá s a polgárok életét, vagyonát, becsületét azon pártütő zsarnok kényének s korlátlan hatalmának alája veté, ki, mint a haza ellensége fegyveres kézzel támadta meg az országot, a törvényt és az alkotmányt.

Sőt a hitszegő osztrákház még e borzasztó cselekedetnél sem állapodott meg.

A pártütő bánt a Bécsset ostromló seregeknek ótalma alá fogadta, s miután Bécsset egyesített erejük által ostrommal bevették s meghódították, az egész egyesült sereget Magyarország meghódítására vezették.

A még mindig hű magyar nemzet parlamentert küldött az ellenséghez. Parlamenterre elfogatott s börtönre vettetett s a magyar nemzet igazságos felkiáltása feleletre sem méltattatott, hanem mindenki, a ki ártatlan hazáját védeni merné, akasztófával fenyegettetett.

Mielőtt azonban a zsarnok dynastia főserege beütne Magyarországra, az olmtüzi palotában családi revolutio eszközöltetett,

V-dik Ferdinánd lemondott a trónusról, melyet anyyi vérrel, anyyi hitszeggessel megfertőztetett, a király testvéröccsének, az örököségi jogról szintugy lemondott Ferencz Károlynak fia, az ifju Ferencz József főherczeg kiáltotta ki magát osztrák császárnak s magyar királynak.

De a magyar nemzet alkotmányos trónjáról a nemzet nélkül családi pactumok által senki sem rendelkezhetik.

És mégis a magyar nemzet annyira nem óhajtott egyebet, mint törvényeinek fentartását s azoknak óltalma alatt a becsületes békét, hogy ha ezen trónváltozásra a magyar nemzet megegyezése törvényes uton felkéretik s az ifju herczeg a magyar alkotmány fentartására esküt tenni ajánlkozik, a magyar nemzet semmit sem késett volna, őt, mielőtt kezét polgárvérbe mártotta, diplomaticai kötések alapján királyának fogadni és szent István koronájával megkoronázni.

De ő megtagadva mindent, a mi isten s ember előtt szent, nemcsak erre nem ajánlkozott, sőt inkább kivetkőzve az ifju kebel romlatlanságából, első szavával kikiáltotta, hogy Magyarországot, melyet ő, a lázadó, lázadónak mert bélyegezni, fegyverrel hódítandja meg s hogy élte feladatának ismeri, azt ezredév óta fentartott önállásából kivetkeztetve, az osztrák birodalomba beolvasztani.

És szavát, a mennyire tehette, igyekezett is rettenetesen beváltani. Ráküldte Magyarországra Windischgrätz teljhatalmu helyettesének vezérlete alatt álló seregét s egyuttal Galliczia és Styria felől az országot külön seregekkel megtámadtatá.

A magyar nemzet védelmezé magát a reámért halál ellen. De mert ennyi ellenség ellenében s ben az országban vandal lázadóktól zaklatva, még egész védelmi erejét ki nem fejtheté, elejénte hátrálni vala kénytelen; s hogy a fővárost a prágai s bécsihez hasonló ostrom szerencsétlenségétől megmentse s e jobbra érdemes nemzet sorsát készületlenül egy ütközet kockájára ne tegye, elhagyá magát a fővárost is, s az országgyűlés és nemzeti kormány mult január elején Debreczenbe tétetett át, az igazságos isten segedelmébe s a nemzet erejébe vetett azon biztos reménnyel, hogy a főváros elhagyásával a nemzet nem fog elveszni.

És hála istennek, nem veszett el!

Azonban még ekkor is megkísérté a békés kiegyenlítést, követeket küldött a hitszegő dynastia fővezéréhez, de ő kevély elbizakodással az alkudozást elutasítá, a magyar nemzettől feltétlen megadást mert követelni s az ország békekövetjeit az Olmützbe menetelben meggátolva, letartóztatta, sőt azok egyikét, a volt minisiterelnököt, fogságra vetette s megszállván az elhagyott fővárost, ott a hóhér bárdjával zsarnokoskodott, hadifoglyaink egyrészét legyilkoltatta, másrészét súlyos börtönre vetteti s a többieket embertelen

éhségre hárhoztatja, vagy az olaszországi seregekbeni szolgálatra kényszeríti.

S hogy semmi se hiányozzék az austriai ház bűneinek mértékéből, Erdélyben a vitéz magyar hadsereg által megveretve, az orosz czár segítségéhez folyamodott s a szomszéd Oláhországból úgy a magas porta tiltakozása, mint az európai hatalmak bukaresti consulainak ellenzése daczára a népjog megsértésével, orosz seregeket hozott be Erdélybe a magyar nemzet legyilkolására.

És e végre, hogy ennyi bűneinek gyümölcsét biztosítsa, Ferencz József, ki magát magyar királynak meri nevezni, f. évi márczius 4-kei s 6-kai manifestumaiban nyíltan kimondja, hogy a magyar nemzetet kitörli az élő nemzetek sorából; területét öt részre feldarabolja, Erdélyt, Horvátországot, Slavóniát, Fiumét s a magyar tengerpartot Magyarországtól elválasztja; Magyarország belső területéből a rácز rablók számára külön vajdaságot kiszakít s általában az egész országot önállásától, törvényes függetlenségétől s országos lételétől megfosztva, az osztrák birodalomba beolvasztja.

Ime elszámoltuk egyszerű historiai igazsággal a habsburg-lothringi ház példátlan bűneinek hosszú sorát s az örökkévaló isten ítéletére s a világ közvéleményére hivatkozva mondjuk ki, hogy a hitszegő házzal a kibékülés lehetsége megszűnt, s tartozunk isten törvényének, tartozunk hazánknak, tartozunk a jognak, tartozunk a morálnak, becsületnek, Európának s a civilisatio érdekeinek, hogy e hitszegő dynastiát a magyar királyok trónjáról száműzve, adjuk át isten ítéletének s a közvélemény, morál s becsület utálatának.

Tesszük pedig azt halálra sértett nemzetünk törhetlen erejének érzetében.

Ime három hónap óta szállotta meg hazánk fővárosát a hitszegő ellenség és nemzetünket készületlenül lepte meg; de a magyar nép az élethalálharcz közepett nőtt erejében, s diadalmas harcok közt szerezte magának a meggyőződést, hogy hazáját meg fogja menteni.

Három hónap óta a zsarnok ellenség minden erejével egy talpalatnyi földet sem nyert, sőt vesztett tért tér után, ütközetet ütközet után.

Három hónap előtt a Tiszáig valánk viasszaszorítva s most már igazságos fegyvereink egész Erdélyt viasszaszerették, Kolozsvárt, Nagy-Szebent, Brassót visszafoglalták s az osztrák ház seregeit egyrészt Bukovinába üzték, másrészt úgy őket mint a segítségükre jött orosz seregeket tökéletesen megverve, Erdélyből utolsó emberig kiűzve, Oláhországba menekülni kényszerítették.

Felső-Magyarország nagyrészt meg van az ellenségtől tisztítva.

A rácз lázadás megtörve, erősségeik Sz.-Tamás és a római sánczok ostrommal bevéve s a Tisza és Duna közti vidék egész Bács-vármegyével, le egészen Titelig a nemzetnek viasszaszerelve.

Maga a hitszegő osztrákház fővezére pedig minden egyesült

erejével öt egymásutáni ütközetben megverve s a Dunáig s részint a dunántúlra visszakergetve.

És azért mindezek alapján az örökkévaló isten igazságára s a művelt világ ítéletére hivatkozva, és nemzetünk természetes jogaira úgy, valamint nehéz szenvedések alatt tettleg bebizonyított erejére támaszkodva azon kötelességnél fogva, melly minden nemzetet az önfentartásra ösztönöz, ezennel az általunk törvényesen képviselt nemzet nevében kijelentjük és határozzuk, a mint következik :

1. Magyarország a vele törvényesen egyesült Erdélylyel és hozzátartozó minden részekkel és tartományokkal egyetemben szabad, önálló és független európai statusnak nyilvánittatik, s ezen egész státus területi egysége feloszthatatlannak s épsége sérthetetlennek kijelentetik.

2. A habsburg-lothringi ház a magyar nemzet elleni árulása, hitszegése és fegyverfogása által, nemkülönben azon merény által, miszerint az ország területi épségének eldarabolását, Erdélynek, Horvátországnak, Slavoniának, Fiuménak és kerületének Magyarországtól elszakítását s az ország önálló státuséletének eltörlését fegyveres erőszakkal megkísérteni, e végett idegen hatalom fegyveres erejét is a nemzet legyilkolására használni nem iszonyodott, saját kezeivel szaggatván szét úgy a *pragmatica sanctio*t, mint általában azon kapcsolatot, melly kétoldalú kötések alapján közötté s Magyarország között fenállott, ezen hitszegő habsburgi s utóbb habsburg-lothringi ház Magyarország s a vele egyesült Erdély és hozzá tartozó minden részek és tartományok feletti uralkodásból ezennel a nemzet nevében örökre kizáratik, kirekesztetik, a magyar koronához tartozó minden czimek használatától megfosztatik, s az ország területéről s minden polgári jogok élvezetéből számkivettetik.

A minthogy ezennel trónvesztettnek, kirekesztettnek és száműzöttnek a nemzet nevében nyilvánittatik.

3. Midőn a magyar nemzet elidegeníthetlen természetes jogainál fogva az európai statuscsaládba önálló és független szabad státusként belép, egyszersmind kinyilatkoztatja, hogy azon népekkel, mellyek vele ezelőtt egy fejedelem alatt állottak, békét s jó szomszédságokat alapítani s folytatni és minden más nemzetekkel barátságos kötésekkel szövetkezni elhatározott akarata.

4. Az ország jövőendő kormányrendszerét minden részleteiben a nemzetgyűlés fogja megállapítani, addig pedig, míg ez a főnebbi alapelvek nyomán megállapíttatnék, az országot egész egyetemes kiterjedésében a nemzeti gyűlés minden tagjainak egyajku felkiáltásával s közmegegyezésével kinevezett kormányzó-elnök Kossuth Lajos fogja a maga mellé veendő miniszterekkel úgy saját magának, mint az általa nevezendő minisztereknek személyes felelősségük s számadási kötelezettségök mellett kormányozni.

És e határozatainkat adjuk tudtára a művelt világ minden

népeinek, azon erős meggyőződéssel, hogy a magyar nemzetet, mint a független önálló nemzetek sorában egyik testvérüket, azon barátsággal és elismeréssel fogadandják, mely barátságot és elismerést a magyar nemzet nekik ezennel általunk felajánl.

És adjuk tudtára Magyarország s a vele egyesült Erdély és hozzátartozó minden részek és tartományok lakosainak azon kijelentéssel, hogy az említett egy és oszthatlan magyar álladalom minden hatóságai, községei, városai, kerületei, megyéi és polgárai, szóval, minden egyesek s testületek, a trónvesztett habsburgi s utóbb habsburg-lothringi ház iránti hűség s engedelmesség kötelességei alól teljesen és tökéletesen feloldva vannak, sőt attól a nemzet nevében eltiltatnak, s mindaz, ki a nevezett házból netalán a királyi hatalom bitorlójául fellépni merészkedő egyént tanácscsal, szóval, vagy tettel gyámolítaná, honárulási bünt követ el.

Melly határozatainknak életbeléptetését s közhirré tételét a magyar álladalom kormányának meghagyván, azt minden e végre szükséges törvényes hatósággal ezennel felruházzuk s a rendeletei és intézkedései iránti törvényes engedelmességre a nemzet nevében minden honpolgárt kötelezzünk.

Kelt Debreczenben, 1849-ki april. 19-dik napján tartott nemzeti gyűlésünkben.

A magyar nemzet törvényesen egybegyűlt főrendei s képviselői.

B. Perényi Zsigmond, a felsőház másodelnöke. Almásy Pál, a képviselőház alelnöke. Szacsavay Imre, jegyző.

De ez csak néhány ember akarata volt.

A hadsereg nyíltan ellenzé, az ország kárhoztatá, kikelt ellene, ezáltal mindenki az ügy bukását elkerülhetlennnek látta.

Idéztük ez oklevelet egész terjedelmében, hogy lássa mindenki, hogy meggyőződjék mindenki, milly kábitó szavakban, a tények milly neveltséges összeállításában kereste e párt míve sikerültét.

Tények hozattak fel benne, szavakba burkoltattak azok, mik elárulák, hogy csak azért kapkodtak azokhoz, mert e lépésnél a nép, a nemzet sympathiájára nem számítának.

Jól tudák, hogy a nép szive gyökeréből királyi érzelmü, hogy sem idő, sem körülmény nem tudá kitörteni szivükből a költő azon szavait: „a legelső magyar ember a király!”

Jól tudák, hogy e lépés Európa sympathiáját elfordítja tőlök. Phrasisokhoz, sok fényes szavakkal mitsem jelentő phrasisokhoz folyamodtak tehát e tárgy körül.

Jól tudák, hogy a magyarok istene elfordítja tőlök arczát, elveszi rólok kezét, midőn e tényt elköveték!....

V.

S valóban e lépés által elveszték a szerencse csillagát, mely csak kevés ideig mosolyga még reájok!

Apr. 11-én tszn Welden vette át a seregek parancsnokságát, kinek minden törekvése a cs. hadsereg koncentrálása volt.

Ez időben bocsáttattak ki az ugynevezett Zwangsnóták (magyar kir. kincstári utalványok.)

A Pest felé nyomuló hadsereg parancsnoka Asboth vala, ki is apr. 11-én a Rákoson csatát nyert. Hadjelentés:

„Az ellenség 4000 emberrel 24 ágyuval s fél batteria rakétával támadta meg Asbóth ezredet, ki az ellenséget három posztóból egész a kőbányai szőlőig sőt azokon túl a pesti téglavetőig visszaverte.

A kun lovasok a huszárok segítségével két rakétastatiót foglaltak el az ellenségtől, melynek legénységét a szó legszorosabb értelmében levágták.

Kövcsey tüzérfőhadnagy fél hatfontos üteggel magát különösen kitünteté.

Egy ágyunknak minden lovai ellövettek, de azért az ágyu el nem veszett, mert Lukosik százados a pozsonyi vadászoktól derék vadászai által a lovavesztett ágyut biztonságba vonatta.

A méltán fájlalt Harsányi századoson kívül, magokat különösen kitüntették a Bocskay-husároktól László százados, Sóvágó Gábor tizedes, és Ungváry Péter köztit, továbbá Mészáros Endre nemzetőri főhadnagy és segéd, nemkülönben Súlyomi Péter tizedes a kun lovasoktól.

Szintugy 11-én a VII-dik hadosztály (Gáspár) Pest felé egy nagyobb demonstratiót hajtott végre, mely alkalommal az ellenséges seregek Új-Pestig, a pestvárosi erdőcskéig s a tüzérdepot-épületekig hátranyomattak.

Apr. 23-kig az összes cs. hadsereg kivonult Pestről, csak tábornok Hentzi alatt maradt Budán pár ezernyi várórség.

Pestet Aulich hadteste vette be, ki is itt következő plakátot bocsáta ki:

„Polgárok! Győzelmesen közelg a magyar hadsereg a nem sokára egészen felszabadulandó Magyarország fővárosához.

Mi nektek szabadságot, függetlenséget és békét hozunk!

Mi elhozzuk nektek ezen legdrágább kincseket, hogy azokat jövődében élvezhessétek.

Mi tehát felazólitunk benneteket napi foglalkozásokat elővenni, hogy a fővárosban a béke és csend semmi által meg ne zavartassék.

Mi testvéreileg üdvözlünk benneteket, és lelkesedve felkiáltunk veletek:

Éljen a haza!
 Éljen a szabadság!
 Éljen a mi kormányelnökünk, súlyosan veszélyeztetett hazánk megszabadítója Kossuth Lajos. Pestmelletti tábor, apr. 25-én 1849.
 Aulich, tábornok és a második hadtest parancsnoka.“

VI.

Görgei meggyőződve néhány színleges támadás után, hogy az osztrák főerő Pest előtt áll, két erős colonne-ban egyenesen Léva felé nyomult Ipolyságon át. Itt (apr. 18.) mintegy 30,000 embere volt, katonák, kik alatta és általa bajnokokká lenni megtanultak. Ezekkel Kálna, Bars és Sz.-Benedeknél három colonne-ban a Garan vizén átment.

Ez nap Nagy-Sarlónál ütközetre került a dőlog. Láttuk az azelőtti valóban nagyszerű csatákat. Hiában próbálnám ezt leírni. Elég egyszerűen annyit írni, hogy a többieket mind fölülmulta. A hely meggyuladt, a csata még délben is tartott, midőn az osztrákok visszavonultak.

E csata által Komáromnak ostromzár alóli felszabadítása lehetővé lőn (apr. 20.) egy heves és véres szuronycsata után Érdekes lesz Görgei hadjelentését e tárgyról közleni:

„Az I. és II. hadtest (Klapka és Damjanich) ma Komáromig előnyomultak.

Előnyomulásunk által e nagyfontosságú vár a bal duna- és vágpartoldalról megszállás alól felszabadított, azonban a Dunán túl huzott parallellákhóli lövöldözés folyvást tart, ámbár az ellenség ostromlóvegeinek száma, különösen a tarackoké, nagyon csökkentnek látszik.

A vár eddigi ostromoltatás által keveset szenvedett.

Lenkey tábornok ma négy zászlóalj gyalogság-, egy osztály huszár- és egy üteggel a várat Csallóköz felől megszállt ellenséges hadsereg ellen tett egy kirohanást, mire az ellenség állomásait odahagyva, három gőzhajón a szigetről a Duna jobb partjára átkelt, de a mieink által üzőbe vététvén, ismét több embert veszített, kik kezeink közé foglyokul estek. A mi veszteségünk csekély volt.

A Csallóköz ezzel szinte megtisztult az ellenségtől.

Minden tudósításokból és saját tapasztalatom után azt következtethetem, hogy ellenséges sereg Komárom megszállását nem igen fogja sok ideig folytatni.

Kedves kötelességemnek nézem még azt is megemlíteni, hogy a haza iránti jó szellem, melly a komáromiakat lelkesíté, a szenvedett sok veszteség és veszedelmek daczára is épen nem csökkent, és minden dicséretet érdemel. Az utóbbi hidrakásnál (a Dunán keresztül) a polgárok a legnagyobb ellenséges tűz közepett munkás részt

vettek, valamint most is, midőn seregünk a várhoz közeledék, a lakosság a Zsitván és a vidéknek megáradott árkein átvivő hidak helyreállításához szükséges épületfát a legnagyobb készséggel és gyorsasággal állította ki.

Épen most érkezett tudósítás szerint Görgei Armin őrnagy és mozgócsapatparancsnok Kőrmöczbányára bevonult, minek következtében az ellenség Turóczig visszavonulván, a mieink a bányavárosokat ismét elfoglalák.

Ez volt a pont, hol a magyar hadsereg ügye legjobban állt. Ezután hanyatlani kezd.

Az ország legnagyobb része kezökben, a főváros visszafoglalva, csak ittott volt még egy pont, melyet meg kellett volna küzdeniök.

Igy az oláhok, ily a rácok, ily a többi nemzetiségek még leküzdvé nem voltak, bár a körülményeknek hódolni kénytetének.

Igy Budán egy élethalálharcra kész tábornok, egy kő, mellyen át kellende esniök s melly a végbukás magvait hordozá magában.

De ezt a függetlenség kimondása óta mindenki látta az általános zsibbadásban, melly mindentelé túlnyomó volt!

Hetedik fejezet.

Irányi budapesti kormánybiztos. Buda ostroma és bevétele, levelezés Hentzi és Görgei közt. Perczel alvidéki hadjárata. Uzdini csata. Bem a Bánátban, orsovai deputatio. A Szemere ministerium kinevezése s beigatása. Orosz interventio s eziránti rendeletek. Hétszemélyes és kir. táblák. A felső hadsereg vezényletét a király veszi át. Proclamatiója.

I.

Pest bevétele után, Buda osztrák kezekben lévén, e városra nézve teljhatalmu kormánybiztossá nevezteték ki Irányi Dániel.

Mindaddig míg táblabírói dictiókat kelle az oppositio érdekében a parlamentben mondani, Irányi helyén vala, de e fiatal kellő ismeretekkel el nem látott egyén mint kormánybiztos a két város szeretetét megnyerni nem tudá.

Kossuth megrendelé Görgeinek, hogy 10,000 emberrel vegye be Budát, 30,000 pedig Komáromon fölül üldözze az osztrákokat.

Görgei megforditva cselekedett. S még egy másik baj vala, hogy Gáspár visszavonult s Damjanich lábát töré.

Mégkezdett tehát Buda ostroma. Máj. 4-én Görgei és Hentzi közt köv. levelezés folytattaték :

„Tábornok! Budát a magyar hadsereg bekerítette, és csak parancsomat várja, hogy a várat azon eréllyel támadja meg, mellyet csak egy nemzetnek élethalálra küzdő önvédelme olthat minden egyes vitézbe.

Önnek feladata : Budát huzamosb időre megmenteni, egy elvesztett feladat! Fogadja el ajánlatomat, mellyet önnek emberiségből tesztek :

Adja meg magát!

A feltételek következők :

Becsületes hadifogság, a tisztok fegyverestül, a legénység fegyvertelenül.

Azon tekintély, mellyel a magyar táborban bírok, a hadfegy, mellyet rendületlenül kezelek, személyes becsüлетem, mellyet megsérteni eddig senkinek, még Osztrákhonnak sem szabadott, a mint ezt önnek a „rebellis-csordák“ sikerei eléggé bizonyítják, kezesked-

nek önnek a tett feltételek szigorú megtartásáról, minthogy becsületeszavammal állok jót értők.

Győr, Sz.-Fehérvár, Komárom, Nyitra, Hanzsabék, a bánya- városok, sőt az egész Vágvonal kezünkben van, és Buda a legszűkebben van körülvéve. Az ugynevezett Budavára nem vár, ön pedig, tábornok, n e foghatlan módon választatott meg az osztrákoktól egy Don-Quixottei feladat kivételére; minek ha a legtragikaiabban felelend meg, aligha megóvhatandja magát a nevetségességtől.

És ha mindez nem rendíti meg önt, renditse meg azon gondolat, hogy ön magyar, hogy önnek nagy tartozást kell leróni a hazáért, és hogy az ehhez alkalmat én nyújtom önnek!

Ha érett férfit megfontolás után mégis megmarad ön azon határozatánál, hogy az ugynevezett Budavárát a legmakacsabban védendi meg; akkor én önt egy lelkesült támadó seregnek szenvedélyes kitörései ellen nem védhetem ugyan feltétlenül, de a behozott hadifoglyokkal még akkor sem fogunk nemtelenül bánni, mert ez lovagias hadviselési módunkkal és emberiségi érzetünkkel ellenkezik; ha pedig ön az ugynevezett Budavárnak végső megvédésével összekötendi a lánczvid megrontását vagy Pestnek bombázását, a honnét ön megegyezés alapján egyáltalában nem tarthat megtámadástól, és melly tett nyilván csak alávalónak mondható, akkor önnek becsületeszavamat adom, hogy a vár bekövetkezett bevétele után az egész várórség kardra fog hányatni, és én még családjának jövőjéről sem állhatok jót.

Ön parancsnoka az ugynevezett Budavárának, de egyszersmind atya is és született magyar, gondolja meg, hogy mit cselekszik. A hazának, az emberiségnek nevében szólitom önt fel, és feleletét legfőlebb délutáni 3 óráig elvárom.

Tapasztalván azon gyalázatos, becstelen rendszert, melly szerint parlamentaireink osztrák részről mint bűnösök letartóztattnak és mint ilyenekkel bánnak velök, ezen iratomat önnek egy osztrák hadfogolytisztt által küldöm meg. Főhadiszállás Budán máj. 4-kén 1849. Görgei Arthur m. k., tábornok.

Hentzi vezérőrnagy és budai várparancsnok felelete Görgeihez, a magyar sereg tábornokához.

„Tábornok! Tetszett önnek engemet, mint az ugynevezett budai vár parancsnokát peremtorice felszólítani, hogy három óra alatt magamat megadjam, a várat átadjam, s magamat a vitéz várórséggel együtt, mint hadifoglyokat kegyelmesen elvitessem. Erre én önnek azt válaszolom: hogy Budavára önnek gyors elvonultával 3. 4. és 5-dik januárban igenis nem volt vár, a mi a szétbomlásban levő magyar sereg futása által eléggé bebizonyul, de ez idő óta Buda tartható helyé alakittatott, mellynek szerencséje lesz önnek a leghatározottabb ellenállással utját állani.

Felszólitom tehát önt, tábornok ur, önnek Buda bástyáira

nézve egészen hatálytalan tüzelésével felhagyni, minthogy különben kénytetve leszek, egy pár nap mulva Pest városát szinte ágyuimmal megtámadni, mihez oly roppant segédszerekkel vagyok ellátva, hogy Pestnek végromlása okvetlenül be fog következni, a mihez már most is kell nyomulnom, megtámadtatva lévén Pest részéről is.

Egyébiránt fel kell önt világositanom, hogy én nem vagyok magyar, hanem schweiczi és naturalisált osztrák, hogy Magyarhon iránt semmi kötelezettséggel nem terheltetem, hogy családom önnek nem áll hatalmában, és habár volna is, ezt nem vetném mérlegbe, azért végszavam önhöz :

Én a helyemet, mint kötelességem és becsületem kívánja, utósó emberig meg fogom védeni ; feleljen ön arról, ha e miatt a két szép testvérváros fel fog áldoztatni. Buda, máj. 4-én 1849. Hentzi m. k., vezérőrnagy és várparancsnok.“

A történeteket láttuk.

Pest bevételét. Budán osztrák őrség maradt. Kossuth a nemzet nevében parancsolá Görgeinek, hogy Budát vegye be.

„Most már minden elveszett, mond Görgei, e stratégiai baklövés által.“

De azért a parancsot teljesíté.

Görgeinek a Svábhegyről küldött két hadjelentése az ostrom folyamat legutóbbiban írja le.

„Folyó hó 11-kén az ellenség 3 osztály dzsiddással, 3 zászlóalj gyalogsággal és vadászokkal, 6 ágyuval és röppentyűvel Lesvár felé közeledvén, előőrseinket megtámadták ; de Pöltenberg ezredes urtól segítségre küldött 3 osztály huszár és 9 ágyu megérkezével az ellenséget különösen tüzeinknek jól irányzott lövéseivel Eneséig visszaverték, ki egész Csornaig visszavonult.

Veszteségünk 2 sebesült tüzer, a huszároktól pedig 1 tizedes és 3 közvitéz elfogatott ; az ellenségtől elesett egy dzsiddás-tiszt több ember és ló, és a mint egy később átszökött őrmester és 2 közember állitják, huszonhét halottat, sok sebesültet és 12 lovat vesztett az ellenség.

Trebersberg tüzer-százados ez alkalommal igen jelesen viselte magát, miután ágyuival az ellenséget visszavonulásra bírta, a keskeny töltésen egy ágyuval személyesen az ellenség után nyomult, és a legnagyobb golyózáporban az ágyut maga irányozván, kemény és jó tüzelése által az ellenség hátsapatát szaladásra kényszeríté, melly bátor előnyomulás által a többi ágyuk is tért nyervén, felállitathattak. E kitünő viseletért Trebersberg százados 3-dik osztályu érdemjellel diszesitett fel. Ugyanaz nap reggeli 6 órakor a Csallóközben is 3 osztály lovasság 3 ágyuval Dunaszegehnél felállitott előőrseinkre törtek, de 3 órai csatázás után ismét Hédervárra visszavertek.

Az átszökött őrmester beszéde szerint, minden oldalról átalá-

nos megtámadás volt e napra meghatározva; de mivel az enesei oldalról a megtámadás visszaveretett, az ellenség terve füstbe ment.

Hentzi, budai várparancsnok, fenyegetését tegnap este borzasztón teljesítette. Jól célzott számos lövések által sikerült neki a pompás dunasort több helyeken egyszerre meggyújtani. A tűz, nagy szél által élesztve, csakhamar elterjedt és Pestnek legszebb részét hamuvá tette. Borzasztó látvány volt! Az egész várost lángtenger boritotta, és a füstgomolyok közepett az égő gránátok csillagzáporként iszonyatos dörgéssel zuhantak a szerencsétlen városra. Nincs toll, mely e látványt egész valóságában leírhatná; „de én részemről az egész tüneményben az austriai dynastia halálpompájára gyújtott fáklyának lobogását láttam, mert a kiben e hazában még egy szikrája volt a kegyeletnek a hitszegett dynastia iránt, azt a tegnapi tett örökre kiirtotta; s ezért bár szívből fájlalom a főváros pusztulását, én az ellenség ezen gyalázatos tettét, melyet akadályozni hatalmamban nem állott, de melyre részemről semmi ok nem szolgáltatott, csak a vár annál erélyesebb ostroma által megtorlani törekedendem, és annál szentebb kötelességemnek ismerem, a fővárost minél hamarabb illy minden emberiségből kivetkőzött ellenségtől felszabadítani.“

„Ma reggeli 3 órakor Csepelszigetnél vetett hajóhidunk elrombolására az ellenség a budai lánczhidoszloptól 3 gyújtó és 4 kővel terhelt rontó-hajót bocsátott le a Dunán; de felállított őrségünk az ellenség szándékát megsejtven, olly erélyesen járt el hivatásában, hogy a hajókat elfogva elsüllyeszté. Rohlitz főhadnagy, mint kinek rettenthetetlensége-, ügyessége-, s erélyességének egyedül köszönhetni az ellenség káros szándokának olly szerencsés megghiúsítását, századosul lőn előléptetve.“

Május 19-dik- és 20-án cseletámadások történtek, 21-re virradóra volt az elhatározó támadás. Előtte egész éjen át ágyuzás folyt, mintha roham nem is történendnék.

Két óra után a fehérvári rondella s a bécsi kapu tájáni rés egyszerre támadtattak meg. Mintha Róma harczosai keltek volna ki sirjaikból, megújulva láttam Julius Caesarnak a teutonok elleni küzdelmét s megújulva láttam a teutonok védelmét a rómaisas ellen.

A honvédek egy része puskatüzet adott, más része a kartácszapor daczára létrákon mászott fel, s ha 10 elhullott is, a 11-ik mégis rohant.

Görgei a Heiderich-háznál, hol főhadiszállása volt, a tornáczon fel s alá járkált egyszerű őrnagyi ruhában sipka nélkül s nézte a távcsővön át a harcz folyamatát.

Másfélórai folytonos kartácsstűz után néhány zászlóalj feljutott a várba, Ludwig kormánybiztos kérdé Görgeit: megirhatom-e Debreczenbe, hogy a vár be van véve, s figyelmezteté Görgeit az olaszok által kitűzött fehér zászlóra.

Emlékezik ön Melasra Marengónál? mond a fővezér. Ön megteheti, én még nem.

Négy óra lehetett. A hajnal első sugárai már kistitődtek.

Ott ott! mond Görgei, pillanatra kigyult arczczal, ott lobog a nemzeti tricolor! Éljen a honvéd!

S aztán néma és komor lön. Volt e komorságában valami, mi a Carthago romai fölött siró Cato arczához hasonlított.

Mint Róma bajnokai, e várossal, úgy küzdének a honvédek itt is. Mindkét vezér nyert, hogy diadala által eltemesse, miért küzdött!

A bevett várból Rákóczy és éljenek harsogának, éljenek a szomszéd városból.

Éljenekkel még nem vétetett be vár, mond Görgei. Nyergeltett s oda ment, hol a pusztítás és halál angyala irtózatoss nyomorokat hagyott. A helyszínén jutalmazá a bajnokokat. Többi közt egynek a golyó által kilyukasztott köpenyére tűzte fel az érdemrendet: „ügyelj ugymond köpenyedre, mert ha mindenüvé tűzők érdemrendet, furcsán fogsz kinézni.“ A lég mephyticus kipárolgással volt saturálva, az utcák kövezete cserép-, üveg- és gránátarabokkal telve, az utcákon merev tetemek nyújtóznak, a házak megrongálva s a nádori lak leégve volt.

Buda bevételét ő maga stratégiai baklövésnek nevezé.“

II.

Perczel, mint kezdé, hasonló szerencsével folytatá az alvidéken táborozását.

Perczelnek a Bánát és határórség visszafoglalására tett csatái közt az utolsó s egy időre teljesen befejező volt a május 7-iki, az uzdini csata.

Perczel teljesen győzött s az ellenség kétfelé oszolva, vad futásban keresett menedéket. Azonban a rácság és oláhság közül igen sokan megadták magokat, mint Perczel jelenté: „térden állva esdettek nőik számára kegyelmet.“

A máj. 7—10-diki napokróli hadjelentést nem leendő érdektelen közölni:

„A május 7-iki uzdini csata következtében a mokrini, basahidi, melenczei csaták folytán amugy is tetemesen fogyott és lehángolt egyesült szerb- rác- császári hadsereg tökéletesen megsemmisült, és nemcsak Bánát, de a határórség elfoglalása is ezáltal be van végezve.

A német- oláh határőrök, ugy a tótok is, legnagyobbbrészt szétfutottak, és haza takarodva helységenként adják meg magukat. A

ráczság, értem a bánáti megyebelieket, ma vagy ezer szekérrel adá meg magát nőtül, gyermekestül.

Rettenetes egy látomás, 4—5000 népséget látni, melly pár nap óta futva mit sem evett. Ők szekereikkel, családaiikkal lakhelyeikre parancsoltattak; fegyvereiket a Dunán átkelt szerémi határőrcsapatok és császáriak vitték el.

Pancsova küldöttsége már itt volt. A ráczság onnét Zimonyba szökött.

Ma délután a közel fekvő helységekből polgári igazgatás behozatala rendeltetik el.

„Mint már jelentém, az uzdini csata elhatározó volt: az ellenség kétfelé oszolva, vad futásban keresse menedéket. Nagy része, jelesen a ráczföld népe és igen sokan a végvidéki tót-oláh-német katonaságból, elvált vagy elmaradt az ellenséges táborokból, és haza, meg a szomszéd helységekre menekült, míg alig harmada az ellenem állott nagy erőnek volt képes a Temesén Oporánál és úgy számukra készen állott gőzösökön és dereglyéken Szurdoknál a Dunán átfutni.

Bene alezredes Oporára küldetvén, ott a rácz földnépből sok ezer kocsiokon megszámlálhatlan sokaságot talált és szorított meg. Férfi, nő, gyermek, bánáti és bácsi megyékből, kiket a csábító császári had nem engede magával a Dunán átkelni. Rettenetes sors éré e bűnös szerencsétlen népséget; több napokon át futva, éhezve, térdre hullva könyörgének kegyelmet. A férfiak csak nejek és gyermekeik élteért könyörögtek, átkozva a császárt, a szerbeket és papjaikat.

Ők, mikint az Uzdinnál elfogottak, eredeti helyükre podgyászaiikkal elutasítottak.

Egyik dandárommal Páncsováig sieték, még két kis ágyu, 30 töltésszekér, 600 löfegyver, több dob, két császári és nagyobb mennyiségű rácz lobogó is birtokunkba esett, sőt még két a magyar-ságtól előbb elfoglalt lobogó is. Ezentúl nagy mennyiségű élel- és ruhanemű.

A népség lelkesedéssel fogada. Az elfutott lakosságnak 8 nap szabattott a visszatérésre. Polgári igazgatás fog rendeztetni, míg az országgyűlés határozand.

Epen most veszem Bem altábornagy szives tudósítását, melly szerint Fehértemplomnál ő is megverte a császáriakat.

A melenczei csata april 29-én. Becskerek és Melencze közt az eleméri, jankahidi és mitrai vonalon ment végbe.

Ennap hadammal Melenczét áthaladva, a fenti vonalban üték táborn, másnapra az ellent Becskereken megtámadandó; ő bizva 40 ágyujában és roppant számában, ezt nem várta el, hanem délután 4 órakor Mitra és Elemér közt 11 erős colonneval ellenem mozgala. En szokás szerint be nem váram, hanem szinte elébe sieték.

És mintegy 5 órakor kezdődött azon nagy csata, melly Bánát meghódíttatását lehetségessé tévé és az egyesült császári- szerb- rác- hadak megsemmisítését következteté.“

III.

Bem erdély visszafoglalásával nem elégtelt meg. Kinyomult a Bánátba s részint Perczelnek adott utasításokat, részint maga operált.

Bem fegyverei mint Erdélyben úgy a Bánátban is annyi szerencsével harcolának.

Sergei Károlyi alezredes vezénylete alatt (máj. 8-án) megszállák Fehértemplomot. 10-kén ő maga is oda érkezett s Petrilovánál a császári sergect megvervén, Szászka ellen ment s ezt el is foglalta volna, ha a szaladó sergect a hidat el nem rontják.

Ezáltal a császáriak kényszerítve voltak a Bánátot másodszor is odahagyni (május 16-kán.)

E tárgyban Orsováról május 16-ról küldött hadijelentése :

„Különös szerencsémnek tartom kormányzó urat arról értesíthetni, hogy isten segítségével sikerült nekem Magyarországnak a Bánátot nagy áldozatok nélkül visszaszerezni. Közeledésemre az ellenség mindenütt megfutott, annyira s olly gyorsan, hogy azt el sem érthettem; Orsovát pedig lövés nélkül elfoglaltam. A nép minket mindenütt barátságosan fogad, mert tudják a káránbesiektől, hogy csak javukat óhajtjuk.

Az ellenség erős volt, ereje mintegy 14,000 emberből s 40 ágyuból állott, ez éjjel hagyta el Orsovát és Szkelakladovára ment Oláhországba; én a török basához küldött levelemben ezen átkelés ellen protestáltam és őt a népjog tiszteletbentartására és ennek értelmében az átkelt sereg lefegyverzésére felszólítottam.

A sereg, mellyet a Bánátból kivertem, Puchner régi hadseregéből, a temesvári őrség egy részéből s két zászlóalj végvidéki katonákból állott. Ezen szerencsétlen népnek egész erejét már kiszívta az ellenség, mert minden hadi szolgálatra alkalmas férfiut magával vitt, csak öregeket, asszonyokat s gyermekeket hagyván hátra.

Kötelességemnek ismerem kijelenteni, hogy ezen működésben Perczel tábornok erélyes és szives segédkezet nyújtott, nem emlitem bátorságát, haditehetségét, mert ezek ismeretesek; nála nélkül ezen működés nem végeztetett volna el olly gyors sikerrel.

Még csak Temesvárt kell elfoglalni; a vár már olly jól van körülvéve, hogy onnét a várórség többé ki nem jöhet, legfelebb a maga megadására. A várórség kirohanást kísért, hanem az általam ott hagyott sereg által visszaveretett; úgy gondolom, illy kísérletektől jövőre óvakodni fog. Az ellenség visszaverésénél különösen Perczy alezredes tüntette ki magát; ezen visszaveretés eredménye

a várórség tökéletes demoralisatióját fogja előidézni. Küldöttem a várba 15 fogolyt, kiket Orsován fogtam el, hogy lássák azok sorsát, kiknek a várat kellett volna felszabadítani; úgy vélem, hogy ez a vár megadását csak siettetni fogja. Bem.“

Orsováról pedig Omer pasához mint a török hadsereg Oláhországbani főparancsnokához Bem levelet irt, melyben Puchnernek lefegyverezését követelte, mi azonban nem történt meg.

A küldöttség, eljárásáról következőleg számolt.

„Tisztelt altábornagy ur! Tegnap napon kapott szóbeli parancsa következtében Ujorsovára indulván, midőn a Duna magyarországi partjára érkeztünk s a szigeten levő török várórségnek a kihívó jelt megfuvattuk, azonnal a várból egy csolnak 24 török katonával hozzánk átjött, velők Hassan Effendi őrnagy a bas veje, és Ali Sülejman tüzér-százados, kik is bennünket az ujosrovai várórség parancsnokához Ozmán bey basához átvittek. Midőn a Duna közepére értünk, azonnal az ujosrovai váron s a basa lakásán tiszteletünk jelére (mint a velünk levő török tiszték magyarázák) a török lobogó felvonatott: a várba beérvén, a diszrendben felállított török katonaság között Ozman bey basához bevitettünk, ki is bennünket felállva fogadván, kölcsönös tisztelkedés után az átadás végett reánk bizott leveleket neki átnyújtottuk. Miután a hozzá intézett leveleket környezetéből néki senki nem tudta megmagyarázni, azokat felbontva nekünk visszaadta, s tartalmukat megmagyarázni kérte; melyeket mi elolvastván, értésére adtuk, hogy az elsőben független hazánk kormánya nevében altábornagy ur által arra szólittatik fel, hogy miután a független magyar haza kormánya most másod ízben tapasztalni kénytelen, hogy ellenségünk, az osztrák hadsereg, a magas porta tartományaiba menekült és ezen fegyveres bemenetelt a török udvar meg nem gátolta, ezáltal mintegy közvetve a független magyar haza iránt ellenséges indulatot mutat, hogy ezen ellenséges indulat részünkről ne viszonzottassék: kívánja a magyar kormány nevében altábornagy ur, hogy az összes osztrák sereg lefegyvereztessék, fegyvereik altábornagy urnak a magyar kormány részére átadassanak, az emberek pedig további rendeletig letartóztatassanak.

Elolvastuk a második levelet, melyben az osztrák erő által elrabolt két gőzös s három vontatóhajó mint magántulajdon a társaság részére visszaköveteltetik. Végre elolvastuk a harmadikat, melyben altábornagy ur a Duna túlsó részéről seregünkre történt lövöldözések ellen tiltakozik. Mind a 3 levélre nézve szóval a legszivesebben megígéré, hogy altábornagy ur kívánsága szerint fog intézkedni.

Szinte azonnal elindítá az Omer basához czimzett levelet rendeltetése helyére. A magyar országgyűlés függetlenségi nyilatkozatát, melyet neki átadánk, a legszivesebben vette.

Miután a török szokás szerint bennünket kávéval és dohányzás-

sal megvendégelt, barátságos kézszorításával és szíves szomszédi egyetértései kéressel elbocsátott, látogatások tevése seregünket, s részérőli visszontlátogatások elfogadására bennünket felkért, s tiszteletét altábornagy urtól kezdve egész az utolsó közembernek is küldötte.

Mint egy figyelmet érdeklő dolgot érdemesnek találjuk azt is jelenteni, hogy apróságok vásárlása alkalmával bankjegyekkel fizetvén, a kereskedők által, a minket kísérő török tiszték jelenlétében, meg voltunk kérve, hogy ne osztrák hanem magyar bankjegyekkel fizessük a vett tárgyakat.“

IV.

A május 2-diki ülésben Kossuth következő előterjesztése fogadtatott el :

„Kossuth Lajos, a nemzet parancsából Magyarország s minden hozzátartozó országok, részek és tartományok kormányzó-elnöke ezennel adom tudtára minden törvényhatóságoknak, egyházi, világi s katonai hivataloknak, tisztviselőknek és lakosoknak, mikint én az álladalom ideiglenes ministeri kormányzata s kormányzati szerkezete iránt a nemzetgyűlésnek következő előterjesztést s illetőleg tudósítást nyujtottam be :

Kötelességemnek tartom a nemzetgyűlésnek jelenteni, mikint a nemzetgyűlés által reám ruházott hatóságnál fogva ministerekül következőket neveztem ki :

Belügyministerré, egyszersmind a ministeri tanács elnökévé Szemere Bertalan képviselőt.

Külügyministerré gr. Batthyány Kázmér baranyai főispánt.

Pénzügyministerré Duschek Ferencz pénzügyministeri status-títkárt.

Közlekedési ministerré Csányi Lászlót.

Vallás- és közoktatási ministerré Horváth Mihály, vál. csanádi püspököt.

Igazságügyministerré Vukovics Sebő képviselőt.

A hadügyminister iránt jelentésemet legközelebb megteendém.

A kereskedelmi ministerium vezetését az illető minister kineveztetéseig ideiglenesen gróf Batthyány Kázmér külügyminister viendi.

A mi a kormányzatnak organismusát illeti, ennek a designált ministerium már itt levő tagjai közegyetértésével történt megállapításánál két alapelv tartatott szem előtt.

Egyik az, hogy midőn a nemzetgyűlés april 19-én hozott függetlenségi határozatában az ország jövőndő kormányrendszerének minden részleteiben a nemzetgyűlés által történendő megállapításáig azt rendelé, hogy az országot egész egyetemes kiterjedésében a

magam mellé veendő miniszterekkel úgy saját magamnak mint az általam nevezendő minisztereknek személyes felelősségünk s számadási kötelezettségünk mellett kormányozzam, csak ideiglenes kormányt alapított, az alkotmányozás hatalmát pedig, mint a függetlenségi nyilatkozat által a nemzetgyűlésre visszaszállott népfenség természetes corolláriumát s egyszersmind a kormányzat egész működése felett a felelősségre és számadásra vonás folytonos gyakorlásának jogát is magának tartotta fenn. A miből természetesen következik, hogy a nemzetgyűlés hatóságára, működésére és működési körére, idejére s formájára nézve bármit is határozni, szóval a nemzetgyűlés iránt s felett rendelkezni az ideiglenes kormányzati organisatio köréhez nem tartozhatik, hanem mindez a dolog természeténél fogva magának a nemzetgyűlésnek van fentartva.

Következőleg az álladalom ideiglenes kormányának a nemzetgyűlés irányábani viszonya a folytonos felelősségben, számadási kötelezettségben s törvényei és határozatai iránti engedelmisségben határozódván, csak arra van szükség, hogy a kormányzó és miniszterek közti kölcsönös viszonya szükséges egység s összhangzás végett fővonásaiban kijelöltessék. S errenézve alapul második vezérelv gyanánt az vétetett fel, hogy ezen viszornak akkép kell meghatározatni, miszerint a nemzetgyűlés folytonos öröködésén kívül a nemzet a maga szabadságának és függetlenségének biztosítékát ebben is feltalálja.

Ezen elvből indulva, az alkotmányos élet kelléke szerint, a miniszterekkel abban állapodtam meg :

1. Hogy a kormányzó bármely rendeletei, parancsai, határozatai, kinevezései csak úgy érvényesek, ha a miniszterek egyike által is aláíratnak; következőleg

2. Hogy a kormányzó csak a miniszterek által kormányozhat.

3. Hogy a kormányzónak valamint felelőssége, úgy hatósága is a magasabb, úgy egyházi mint világi és katonai hivatalok kinevezésén kívül, különösbbe az álladalom kormányzati politikájának meghatározására s a rendezést és szabályozást meghatározó rendeleteknek megállapítására szorítkozik. Mikre nézve tehát a miniszterek sem összesen, sem egyenként, a kormányzó megegyezése nélkül nem határozhatnak. Mig ellenben

4. Az egyetértőleg megállapított kormányzati politikát s rendezést szabályzó rendeletek végrehajtása körében a közigazgatás minden ágaira nézve a miniszterek saját hatóságukkal és saját felelősségek mellett intézkednek. A miniszterek választása, következőleg ha felelősség érzetében azt elkerülhetlenné látná, részben vagy egészben változtatása is, ezen ideiglenes kormány egész ideje alatt a nemzetgyűlés határozata értelmében természetesen a kormányzó hatóságához tartozván.

5. Olly rendelkezések, mellyek az álladalom sorsának s jövő-

dőjének alakulására lényeges befolyással lehetnek, mint például: hadüzenet, béke- és szövetségkötés, teljes érvényességet csak a nemzetgyűlés helybenhagyásával nyerhetnek.

Ezek azon állapotások, miket a nemzetgyűlés helybenhagyása alá terjesztteni valamint kötelességemnek úgy elegendőnek is tartottam. Minden egyebek az alkalmazási részletekhez s az eljárás formáihoz levén számíthatók.

Annyit mindazonáltal a kormányzati ügyek tárczaszerinti felosztására nézve megemlíteni nem tartok feleslegesnek, hogy azon ministerium, mely az 1848. 3. t. cz. által a király személye mellé volt rendelve, a volt dynastia hitszegése s a nemzet függetlenségi nyilatkozata által magában elenyészvén, helyébe az álladalom külügyeinek igazgatása végett a külügyminister lép. Ellenben más egyéb azon megszüntetett ministerium köréhez számított ügyek, mint nevezetesen a katonai hivatalokrai kinevezések, az illető minister ellenjegyzési köréhez tartozandnak.

A megkegyelmezési jognak gyakorlatára nézve pedig czélszerűnek látszik egy kegyelmi széknél felállítás, mely 4 tagból álland, kiket a kormányzó nevez ki. Ezen kegyelmi szék fogván az igazságügyminister elnöksége alatt minden megkegyelmezési ügyekben, de csak bírói ítélet után, határozni. A megkegyelmezési oklevél pedig az igazságügyminister ellenjegyzése mellett a kormányzó által a nemzet nevében fog aláíratni és kiadatni.

Ezen elvek alapján vélném úgy a kormányzó által a nemzetgyűlés előtt, mint a ministerek által a kormányzó előtt leendő esküformát megállapítandónak, mely a jelen körülmények szerint alig volna többre terjeszthető, mint a nemzet függetlenségi nyilatkozatának minden következményeiben fentartására s a nemzetgyűlés törvényei s határozatai iránti engedelmisségre. Kelt Debreczenben, május 1-jén 1849., az ország kormányzó-elnöke, Kossuth Lajos, m. k.

„Melly előterjesztésemet a nemzetgyűlés mai napon tartott vegyes ülésében a ministeri kinevezésekre nézve kellő tudomásul vevén, többi részeire nézve pedig helyeselvén és helybenhagyván ezennel közhírré teszem, hogy a fennevezett ministerek mai naptól kezdve kormányzati hivatalos működéseiket megkezdték. Kelt Debreczenben, május 2-án 1849. Kossuth Lajos, országos kormányzó.“

Az új ministerek május 14-én igtattattak hivatalaikba.

V.

A hadügyministerséget ideiglenesen Klapka vezette.

Hire futamodván ekközben a muszka intervenciónak, következő két rendeletet s óvást bocsátá ki a magyar kormány:

„A ministeri tanács előterjesztése a kormányzóhoz.

Az országot idegen hadsereg beavatkozásának veszélye fenyegeti. A muszka katonaság egy csoportja azóta talán már át is lépte a magyar föld határait.

Mi nem hisszük, hogy Európának alkotmányos kormányai a zsarnokhatalom e példátlan vakmerőségét tétlenül elnézzék. Mi nem hisszük, hogy ha a kormányok azt elnéznék is tétlenül, Európa szabad népei a nemzetek örök jogának e halálos megsértésére harczra ne keljenek. Mi nem hisszük, hogy volna Európában szabad kormány és szabad nép, mellynek mind jogérzetével mind érdekeivel ellentételben nem állana elnyomása egy nemzetnek, melly egykor a kereszténységnek bástyája volt a keleti bálványimádás ellen, s jelenleg előharczosa a szabadságnak a sötétség és szolgaság ellen, egy nemzetnek, melly idegen segély és a szomszéd népjogok sérelme nélkül képes volt jogszerű önállóságra és függetlenségre emelkedni Európa szabad nemzeteinek sorában.

Mi nem hisszük soha, hogy a népek elhagyjanak egy népet s hogy isten veszni engedje a szabadság és emberiség örök elveinek dicsőséges diadalát.

Mi megvárjuk az Európa sőt az egész művelt világ által megállapított és bevallott nemzeti jogok sérthetlenségének nevében, hogy Európa népei fogják teljesíteni köteleességeiket.

Azonközben a magyar nemzet is fogja teljesíteni köteleességét, hogy saját függetlenségét megvédvén, ereje legyen Európa minden népei veszélyezett szabadságának biztosításában is közremunkálni.

Isten, az igazságos és mindenható, megáldotta eddig fegyvereinket, a szent szabadság fegyvereit az osztrák hadsereg legyőzésében. A muszka hadsegedelem honvédeink lángpallosa elől gyalázatosan futamlott ki hazánk földéről. Folytassuk a harczot bátran, seregeink megszokták a győzelmet; Európa népei ébrednek fegyverrel kezökben, isten pedig kísértetbe ejti bár a szent ügyet, de áldása még nem hagyta azt el soha.

Megnyugtató ugyan annak tudása, hogy a nemzet sorsa felett egy hatalmas hadsereg áll őrt, mellynek mind számát, mind lelkesedését, mind vitézségét tekintve, az igazságos diadal kivívásán egy pillanattig sem kételkedhetünk, kivált miután néhány rövid hét lefolyása alatt számra nézve csaknem mégegyszerannyival fog az szaporittatni.

De kell, hogy hadainkon kívül az összes nemzet részt vegyen a harczban. Veszélyben van hazánk, nemzetiségünk, vallásunk, szabadságunk, életünk; mindezt megmenteni hirdettségük keresztes-háború országzerte.

A muszka jogtipró beavatkozása által mindenkinek mindene veszélyezve van.

A muszka szabadságunkat fogja elragadni, mert a muszka csak rabot és szolgát ismer.

A muszka hazánkat fogja gyarmattá alacsonyítani, mert a muszka nem tűr maga körül önálló s tőle nem függő birodalmat.

A muszka nemzetiségünket fogja kiölni, a magyarét, a németét, az oláhét, a ráczt, a tótét egyaránt, mert gyűlöli mindazt, mi nem muszka, s testvérjének a lengyelnek ásott sírjába minden más nemzetiséget is még kegyetlenebb szívvél eltemetend.

A muszka vallásunkat fogja eltiltani, mint Lengyelországban a catholicismust üldözi, Lieflandban, Esthlandban a protestansokat kínozza, az óhitűekre saját formáit és patriárcháját erőteti, az izraelitákat pedig rémületes szenvedésekkel sanyargatja.

És vele, mint sötét borulat, a vadság és műveletlenség hosszú uralkodása közeledik.

Nincs e szerint sem jog, sem érdek, nincs vallás, nincs nemzetiség e hazában, melyre a muszka beavatkozás által védelem helyett eltipratás és végveszély ne várákoznék.

Tehát minden vallás, minden nemzetiség, a szabadság, a függetlenség mind egyesülni fog, mindennek egyesülnie kell, az országos keresztes háborúban részt venni. Hadseregünkhöz így milliók csatlakoznak. Egyesek elvesznek, de a nemzet megél s megáll és megmenti erejével és példájával Európát magát.

E keresztes háborúja a szabadságnak Felső-Magyarországra nézve, véleményünk szerint, azonnal kimondandó, hogy, ha a fölkelés órája üt, az országos háborúra a nép készen találtassék.

Szükségesnek tartjuk különösen :

1. Hogy a muszka beavatkozás ellen Európa színe előtt a nemzet nevében ünnepélyes óvás tétessék.
2. Hogy a nép felhívások által az általános fölkelésre buzdtassék.
3. Hogy folyó hónap 27-étől kezdve 3 héten keresztül minden ünnepnapon és csütörtökön az egyházakban mise tartassék és könyörgések s egyházi beszédek mondassanak elhárítása végett azon irtóztos veszedelemnek, melly az európai népek szabadságát, különösen a magyar nemzet legdrágább kincseit fenyegeti.
4. Hogy minden polgárra nézve f. é. június 6-ára a bűjtölés kötelezőleg mondassék ki.
5. Hogy a 2-dik pontban meghatározott napokon napjában kétszer, minden templomban, minden harangok meghuzattassanak.
6. Hogy annak idejében a püspöki kar és papság papiöltözetben a fölkelő néppel együtt jelenjen meg s a népet az emberi nem szabadságáért halt szenvedett megváltó nevében hősi harczra buzdtassa.

7. Hogy intézkedés történjék, miképen a határszéleken a beavatkozó muszka sereg elől minden élelmiszerek és szükségletek egész mérföldekre elháríttassanak, az álladalom tökéletes kárpótlást igérvén azoknak, kiknek ezáltal kár okoztatik.

Mindezeknek végrehajtásával a közoktatási és a polgáriakra nézve illetőleg a belügyminister bizatnék meg.

E hallatlan, zsarnoki, jogellenes beütés illy rendkívüli módokra kényszeríti a kormányt, azon kormányt, mely a nemzet által megállapított népfenség elvét, a nemzeti jogok szentségét és a magyar név becsületét minden áron épségben meg akarja őrizni.

S a ministeri tanács ohajtja önnek megegyezését és nevét itt is szemlélni s szemléltetni, miután a nemzet megszokta annak sikeres vezérlete és elővilágítása mellett vívni és kivívni a szabadság diadalát. Debreczen, május 18-kán 1849. Ministerelnök Szemere Bertalan, külügyminister gr. Batthyány Kázmér, vallás- és közoktatási minister Horváth Mihály, pénzügyminister Duschek Ferencz, közlekedési minister Csányi László, igazságügyminister Vukovich Sebők.

„A ministeri tanács főnirt előterjesztését az igazságos isten segedelmébe vetett bizodalommal, sikerének teljes reményében, helyeslem, jóváhagyom s megerősitem, annak végrehajtásával a belügyi, vallás- és közoktatási ministerek azon meggyőződésem kijelentésével bizatván meg, hogy a nemzet e rendelet felhívásának vallásos ihletéssel fog megfelelni és leszen országos lételünknek s vallási és polgári szabadságunknak dönthetlen oszlopa, mert istennek, vallásnak s a hazaszeretetnek paizsa alatt egy lelkesült nemzet győzhetetlen. Kelt Debreczenben, május 18-án 1849. Kossuth Lajos, kormányzó. Szemere Bertalan, belügyminister.”

„A magyar nemzet ünnepélyes óvása az orosz avatkozás ellen.

A magyar nemzet országos életének velejében megtámadtatva, az igazságos isten segedelmével lebódította a pártütést, melyet törvény és alkotmány ellen maga a hitszegő uralkodó ház a legirtózatostb ármány és erőszak által felbujtogatott.

És az ország határszéleig visszakergette a nemzet szabadságának s önállásának meggyilkolására törő austriai hadseregeket.

S az egész nemzetnek egyhangu lelkesedésével s közmegegyezésével, elidegeníthetlen nemzeti jogánál s az önfentartás szent kötelességénél fogva kimondotta örökreváló száműzetését a habsburg-lothringeni háznak, mely magát a legirtózatostb bűnökkel és hitszegésekkel megfertőztette.

Soha nemzet igazságosabb harczot nem vívott.

Soha uralkodóház igazságosabban nem büntettetett.

Soha nemzet méltóbb várakozással nem remélheté, hogy köz-

megállapodással alakított nemzeti kormányának a béke s nyugalom ölen azon sebek gyógyítására lehetend fordítani gondjait, mikkel a trónvesztett zsarnok e nemzet keblét elárasztotta.

És ime minden hadizenet nélkül orosz fegyveres tömegek mutatkoznak a szomszéd Galliczia és Krakkó területén, Magyarországot az istentelen habsburgház fölhívására betöréssel fenyegetők.

Minden készülétek, minden tudósítások arra mutatnak, hogy a szintolty zsarnok, mint saját bűnei miatt erőtlén habsburg-lothringeni ház, az orosz hatalommali szövetekezés által igyekszik a sokat szenvedett magyar nemzet sirján emelni fel újra zsarnok hatalmának trónusát.

A magyar nemzet el van határozva, e megtámadásnak is ellenállani.

El van határozva inkább utolsó emberig elvérezni, mintsem hogy gyilkosát urának fogadja el valaha.

De midőn és komoly és rendíthetlen határozatában ájtatos reménnyel hiszi igazságos fegyvereinek győzelmét, egyszersmind az engesztelhetlen elkeseredés érzetével kiált fel isten s a mivelt világ népei előtt és ünnepélyes óvást teszen az orosz hatalmasság igazságtalan avatkozása ellen, melly egy hitszegő zsarnok kedvéért minden emberi és nemzeti közjogot szentségtelen lábbal készül tiporni.

Teszi ezen óvást a kényszerített önvédelem kétségbe vonhatlan kötelességének érzetében.

Teszi azon köz népjog nevében, melly az álladalmak kölcsönös viszonyainak fölszentelt alapját képezi.

Teszi azon szerződések, nyilatkozatok és óvások nyomán, melyek a nemzetek életét a bitorlás túlhatalmaskodásai ellen minden más népek jogérzetének közös oltalma alá helyezik.

Teszi a szabadság, az európai egyensúly s a civilisatio nevében.

Teszi az emberiség s azon ártatlan vér nevében, melly illy háboruban kiontva, boszuért kiáltand fel az igazságos istenhez.

A magyar nemzet biztosan számít reá, hogy ezen óvására minden jogot tisztelő és szabadságot szerető nép, meleg rokonszenve felelend.

De bár az egész világ által elhagyatnék is, határozott öntudattal jelenti ki isten és világ előtt, hogy a zsarnok erőszaknak meghajolni nem fog, hanem önvédelmének igazságos harcát utolsó csepvérig megvívandja.

Isten s a mivelt világ legyen bíró közöttünk és zsarnok megtámadóink között. Kelt Debreczenben, május 18-kán 1849. Kossuth Lajos, kormányzó, Gr. Batthyány Kázmér, külügyminister."

Másfelől a cultusminister országos imát és bőjtöt rendelt.

Nevezetes rendelet volt másfelől éppen ez időben, hogy a hét-
személyes és kir. táblák s váltófeltörvényszék feloszlattatának. (Deb.
maj. 26-án), azok helyett új törvényszékek állittatandván fel.

VI.

A magyar kormány június 5-kén tartá Budapestre fényes bevo-
nulását.

Utolsó csilláma diadalaiknak !

A felső császári hadsereg vezényletét maga az uralkodó Ferencz
József vette át, ki is a táborban megjelenván, nagy lelkesedéssel
fogadtaték.

Következő proclamációt bocsáta ki :

„Egy vétkes párt, lelkiismeretlen felforgatók által vezetettve,
miután botrányt botrányra tetézt s a hazugság és ámtás minden
eszközeit kimeríté, hogy titeket felségsértő hűtelenségre birjon s
elszakítsa azon köteléket, melly hosszú évsorokon át népeinket békés
egyetértésben összefűzé, nyílt háborút visel királytok ellen, hogy őt
örökölt jogaitól megfossza és a fölöttetek s mások vagyona fölötti
uralmat magához rántsá. Azon álürügy alatt, mintha nemzetiségek
vagy szabadságtok forogna veszélyben, feláldozza testvéreitek és
fiaiok vérét, a nyugalmas polgár vagyonát, virágzó országtok jóllé-
tét s fegyverre szólít benneteket ellenünk, királytok ellen, ki min-
den népeinek, azoknak is, kik ezelőtt azt nem birták, szabad
alkotmányt adott, nagy birodalma minden nemzetiségeit biztosította,
mindegyiket egyenjogositá. És e párt nemcsak eme kárhozatos te-
vékenységére szorítkozik. A mi komoly megintéseinket megvetve,
főtámaszát most más országok csőcselékében keresi. A nyugalom-
zavarók és kalandorok ezrei, emberek vagyon és erkölcs nélkül,
csak bűnös szándékuk közössége által összekötve, állnak zsoldjaik-
ban s már a lázadás vezéreivé levén, a ti költségeiteken, a ti
véreteken akarják gyalázatos terveiket kivinni, titeket mint idegen
ármányok vak eszközeit minden igaz szabadságnak, minden törvé-
nyes rendnek felforgatására használni. Illy bűnös törekvést megaka-
dályoztatni, titeket elnyomóitoktól megszabadítani s a monarchiánk-
nak nagy többség által olly hön óhajtott békéjét biztosítani, nemcsak
a mi köteletségünk s rendíthetlen szándékunk, hanem egyszerűmind
minden kormánynak feladata, mellynek a gondviselés által reábizott
népek nyugalmit és jóllétét a béke és rend közös ellenségei ellen
megóvnia kell. Ezen érzeményekkel telve, felséges szövetségesünk,
az orosz császár ő felsége velünk egyesült, hogy a közös ellenséget
leküzdjük. A mi kívánatunkra s teljes egyetértésben velünk jelennek

meg seregei Magyarországon, hogy a rendelkezésünkre álló hatalommal egyesülve a virányaitokat pusztító háborúnak véget vessenek. Ne tekintsetek őket mint hazátok ellenségeit, ők barátjai királytoknak, kik őt szilárd határozatában: Magyarországot a hazai és idegen gonosztevők elnyomó igájából kiszabadítani, a legerélyesebben támogatják. Ugyanazon fegyellemmel, mint saját seregeim, minden hű státuszpolgárnak érdemlett ótalmat adandnak, ugyanazon szigorral haladandnak elő a lázadás legyőzésében, míg isten áldása az igazságos ügynek győzelmet nem ad. Kelt cs. kéjpalotánkban Schönbrunnban majus 12-kén 1849.

Ferencz József s. k.

Schwarczenberg s. k.“

Nyolczadik fejezet.

Csorna, Zsigárd és peredi csaták. Arad capitulál. Hadi tervelések, követség Görgeihez, Miskolcz eleste, szaladás Pestről, győri és komáromi csaták, Görgei a hadi törvényszék elébe hivatik, magyar sergek állása. A magyar hadsereg huzódása. Váczi csata Sasz és Görgei közt. Ez utóbbi huzódása Losonczig. Guyon diadala Verbász- és Hegyesnél. A kormány működési kezdete Szegeden. Az orosz hadsereg beütése Erdélybe. Brassó s Beszterczevidék eleste. Bem napi parancsa. Korponai Tiszafürednél. Vetter visszafoglalja a Bácskaságot. Erdélyi hadjárat. Bem visszavonulása Taczig. Móczok elleni csaták. Vasvári eleste.

I.

Nagyobbszerü ütközet Csornánál történt. Görgei erről következő hadjelentést küldö jun. 13-ról Győrből.:

„Van szerencsém ezennel két győzedelmes ütközetről tudósítást tenni, mellyeknek egyikét Kmethy ezredes Csorna mellet, másikat pedig Zambelli ezredes vivta ki.

Addig, míg én Győrből egy színleges megtámadás végett Ötvenynek előre haladtam, s az ellenséges erős osztályokat, mellyek ezen helység előtt állomásoztak, Pöltenberg tábornok által visszanyomattam; Kmethy ezredes Csorna mellett megtámadá az ellenséget, míg szinte Zambelli ezredes Enese- és Kónynak egyirányu magasságra előrenyomult.

Az ellenség mind a két ponton visszaveretett, s elejénte rendesen, de később vad futásban vonult vissza Bősárkány felé, s a mieink által, kik már Jákóházáig haladtak előre, mostanáig is üzetnek.

A fényes csornai csata, mellyről én e pillanatban még csak előleges tudósítást tehetek, sok áldozatunkba került. Elesett 3 lovas százados, u. m. Desewffy, Münster és Dzworkowski; megsebesült Mikovényi őrnagy, s azonkívül 8 tiszt; legénység közül halott és sebesült van 100.

Az ellenség halottai, Wyss tábornok, gróf Bombelles őrnagy s 3 ismeretlen főtszt; sebesült s elfogott tiszt 2, szinte egy házban elrejtve találtatott és elfogatott herczeg Salm hadnagy, azonfölül

150 halott fekszik a csatatéren őrmestertől lefelé. Nehéz és könnyű sebesült s elfogott több 50-nél. Halottak között van 50 dzsidás. Ezenfölül, a mint a barbacsi parasztok beszélik, sok szekér sebesülteket vitt az ellenség magával.

Kmethy ezredes a haza elismerését ujjal megérdemlé, szinte ugy. Zambelli ezredes is, fáradhatatlan működéseik által.

A körülményes tudósítás később fog beküldetni.

Nagy-Sándor tábornok, Mocsonok és a Vág vize között, a túlnyomó erővel bíró ellenséget olly határozottsággal támadá meg, hogy ez nemcsak a Vágon túl hátrált, de még az általa vert vághidat is fölégette maga után.

Ugy látszik, mintha még ekkoráig sem érkezett volna meg az ellenség számára a kedvező időpont az offensive megkezdésére.

Másik a zsigárd- és peredi csata volt. Erről junius 20-ról köv. hadjelentés küldetett:

„Knézics tábornok és Asbóth ezredes hadtestei Görgei hadügyminister személyes fővezérlete alatt tegnapelőtt (junius 20-án) győztek.

Az ellenség Zsigárdból, Királyrévből és Peredből, (a Vágon túl Pozsonymegyében) kiveretett.

Mult szombati nem sikerült előnyomulásunk következtében Görgei fővezér személyesen ment fel a hadsereghez, s éjjel megérkezvén, reggeli 2 órakor táborunk már megindított Zsigárd és Királyrév felé. Az ellenség hadát Zsigárdon Pott, Királyréven Fleissing, Pereden Herzinger tábornokok vezérlék. Az ágyuzás 7 óra előtt kezdődött, az ellenség mindenütt visszanyomott. 8 óra tájban azonban segélyt kapván, Pereden erős állást vón, de Görgei végig lovagolván vitéz hadaink homloksorát, ezek szurony-szegezve rohanták meg az ellenséget s kedvező állásából kiverték. 13 tiszt és 70 közlegény estek foglyokul kezeinkbe.

Seregeink jun. 21-kén a nyert győzelem következtében előbbre nyomultak.

Távul a csatahelytől, a folyón innen, az aszadi hidnál egy botrányos nevetséges dolog jött közbe, melly a pletykahír szárnyain tovább hordva, egészen alaptalan nyugtalanítást okozott Komárom vidékén, s onnan idáig még inkább nagyítva elterjedt.

Az egész dolog ennyiből áll. A táborhelyen az élelmi szerek mellett fedezetül egy egészen új ezrednek ujoncz-huszárai voltak felállítva, kik a túlparton kivivott győzelemről semmit sem tudva, azon, nem tudni mikint támadt vak lármára, hogy az ellenség jó! békés állomásukból elfutottak, s a népben rémülést gerjesztettek, pedig az ellenségnek hire sem volt; mert az a Vágon túl vitéz seregeink által dicsőségesen megveretett. Az egész vak lármának semmi más következése nincs, mint az, hogy a kik okozták, s a kik általa magokat elragadtatni hagyták, szigoruan fognak büntettni.

II.

Következő június 29-diki falragasz nem kis zavart okozott Pesten :

„Arad várának capitulationális oklevele mindkét részről ünnepelesen aláírva a kormányhoz immár megérkezett.

Győrnél ellenben csatát veszítettünk.

Erdélyben a Besztercze felé beütött orosz visszavonult.

Brassóból még előbbre nem nyomult, sőt brassói fellegrárunk is tartja magát.

Nincs veszteni való idő, haladéktalanul fegyverre szálljon minden férfiú!”

S valóban az oroszok beütésének híre elterjedvén, a magyar bankjegyek kelete megcsökkent, azokat elfogadni senki sem akarta.

Kevés sikere volt a kormány azon kiadott rendeletének is, hogy a nép tömegestül keljen fel.

S az oly hosszas időn át Berger által páratlan buzgalommal védett Arad várának capitulálása sem csinált semmi kedvező hatást.

A magyar kormánynak utolsó tette volt Pesten a „Márczius 15-ének“ betiltása.

Ezenben az orosz seregek beütöttek, s az ujonnan rendezett, Olaszhonból elhozottakkal szaporított császáriaknak vezényletét Haynau tábornagy vette át.

E miatt az éjszakai hadtest Miskolczig vonult, a dunai pedig Győrből, miután itt Görgei elég aljas volt 50,000 osztrákot 10,000 emberrel megtámadtatni, Komáromba huzódott.

Kossuth és a ministerium pedig hadi terveléseit folytatá, daczára annak, hogy Görgei tőle s a többi táblabíráktól hadi tervet nem akart elfogadni, nevetségesnek tartván, hogy ezen emberek 20 mérföldről rendezzék a hadi operatiókat. Végül következő tervben állapodának meg :

„Komárom, mint elárkolt tábor 30,000 emberrel az 1-ső és 8-ik hadtestből ellátva, az osztrák főhadssereg előnyomulását gátolandja. E vár és a hadsereg vezére Klapka tábornok; helyettese Aschermann ezredes.

A második és harmadik hadtest Aulich tábornok alatt a Duna bal partján, állását a Nyitra folyó mentében veszi, és különített csapatok által összeköttetésben álland Dembinszki altábornagygyal s Komárommal. Ezen egyesített hadtestnek, melly majd a szükséges segedelem megérkeztével főhadssereggé alakuland, előleges feladata leendő a Duna bal partján az ellenséges erőt szemügygyel s egyszerűsmind schachban tartani, a bányavárosokat fedezni, s magának egy oly állást biztosítani, mellyből a segedelem megérkeztével csakhamar ismét támadólag előre haladni lehessen. Visszahuzódási vonal

Vác vagy Miskolc felé, mint azt tudniillik a körülmények megkívánják.

Kmety hadosztálya a főváros bevétele után Veszprém felé szállong, és innen magát Komárommal összeköttetésbe teszi. Ezen szállongó hadosztály feladata a Duna jobb partjání vidékeket védeni, magát annyira, mint lehet, megerősíteni, végre ha Bem tábornok a Dunán átkel, ez és Komárom közt az összeköttetést minél előbb megszerezni. Visszahuzódási vonal Buda felé. Buda be nem vétele esetében Kmety ezen hely további zárata végett a nevezett főváros alatt marad; itt minden kitelhető segítségeket magához von, és veszedelmeztetés esetében a főhadssereggel Esztergom- vagy Pesten át csatlakozik.

A felsőmagyarországi hadtest, Dembinszki altábornagy alatt, kisebb részével a felsőmagyarországi szorosokat szemügygyel tartja, főerejével pedig, a mellett, hogy a főhadssereggel mindenkorí közlekedésben áll, figyelmét a felső Vágdunára és Nyitra folyóra kiterjeszti. E hadtest rendelkezése alá esik a Mármarosban és Beregben alakulandó Jurich alezredes hadosztálya is. Visszahuzódási vonal Miskolc-on át a Tiszához.

Arad és Temesvár ostromára, továbbá a Bánát és Bácska biztosítására, ugyanott maradand Perczel tábornok, hadtestének felével, Vécsey tábornok egész hadtestével.

Bem altábornagy tulajdon seregével s Perczel tábornok hadteste felével Titelt elfoglalván és egy támadás által Pétervárt az ellenséges sereg zárata alól felszabadítván, a Duna bal partjára áttér, s a folyamón (á cheval) felfelé halad, azután a hol és midőn a körülmények engedik, a Dunán átkel, ha pedig ez nem történhetnék, akkor a főhadssereggel csatlakozik, mellynek parancsnoksága ezen esetben ő reá ruháztatik.

A tartalék Dessewffy tábornok alatt magát egyik osztályával (Hadik) a közép, másik osztályával pedig (Pulszky) a felső tiszamelléken helyezi el, s itt magát tökéletesen kiegészítvén és rendezvén, várja a hadügyministerium további rendeleteit.

Erdélyben Czecz tábornok viszi a hadi főparancsnokságot, kinek főgondjai közé soroztatik, az oláh lázadások végképeni elnyomása, Károlyvár bevétele, és minél nagyobb számú segélyseregek Magyarországba való beszállítása.

Utóbb azonban ezt magok is elvetették.

Innen furcsa surlódások származtak.

A táblalibrák készítnek egy más operationalis tervet, mit Görgei nem fogadott el, ki az operatio centrumául Komáromot választá ki, de miáltal a kormány e várba, vagy mint Görgeinek terve volt, Tihanyba (mellyet erősíteni kezdének) kénytetett volna vonulni. Mindenkép nyakába akarták erőszakolni. Végre bosszusan tudokra adja, hogy a császáriak Komárom alatt állanak, s mivel ő ottan

ellenállani sem nem tud, sem nem akar, fusson a kormány, a merre tetszik.

Pesten azonban e levél megérkezte előtt nevezetes dolgok történtek. Conferenciáztak, okoskodtak, tanakodtak, nem tudtak hová lenni. Végre elhatározzák, két tábornokot küldeni Görgeihez, fel-szólítandók őt az engedelmességre, s concentrálni minden erejüket alsó Magyarhonban, azon világos rendelettel, hogy ő 25,000 emberrel Buda alá huzódjék. A tábornokok Kiss Ernő és Aulich voltak, velök ment Csányi is.

Az nap, (jun. 30.-kán) mellynek éjjelén a két tábornok fölment Komáromba, leérkezett Görgei levele.

Görgei a követséget egész illedelemmel fogadta, kijelentvén, hogy a kormány felsőségét, mint annak tagja, nem tagadja.

De nem így a kormány. Görgei tudósítására legnagyobb zavarba jött. Miskolczról tetemes orosz sereg fenyegeté s alig volt valami erő, mit ellenébe tenni tudhata. Hitte, hogy Görgei nélkülözhetend övéiből s ime most értesült, hogy neki is igen osekély serege van.

A kormány zavarodva futott el, a hivatalnokok egy része Koss-kemétiig meg sem állt, Kossuth Czeglőden lakott, egyedül Csányi, Vukovics és Szemere székelték még Pesten.

Kossuth igen is átlátta, milly roppant erő megy ellenök. Sikert csak a concentrálás esetében remélt, akkor is, mint leveleiben azt maga is megismeri, úgy, ha az összes seregeknek, mint porosz Fridrikének, egy főnöke lesz.

Bémet szerette volna, de ez Erdélyben volt; Görgeitől félt, s még sem meré láb alól eltenni; tartott tehát nagyszerű haditanácsot (2-kára viradólág), kinevezte Mészároost s mellé rendelé mint tábor-kari főnököt Dembinszkit. Az országgyűlést pedig, mint mellyről, bár mennyire ismeré is gyengeségeit, föltételezé, hogy e tetteért feleletre vonandja, ideiglenesen feloszlátá. Fővezért tett, annak mellőzésével, kit az legméltóbban illetett, meg nem kérdezésével a hadügyministernek. Meg sem akará fontolni, milly káros következményei lehetnek ennek csak Görgei természetes jelleméből is kifolyólag.

Görgei a győri vesztett csata után seregeit Komárom előtt rendezé s a szőnyi sánczoknál positiót foglalt. Az orosz-osztrák seregek, számszerint 50,000-en, Ács felől támadták meg ötszörte kevesebb erejét.

Kemény csata volt. Az osztrákok a sánczokat csaknem elfoglálák, midőn Görgei diszöltözetben e szavakkal: „ne féljete! a golyó ma csak engem keresend!” huszárait ágyuk ellen rohamra vezette. E harcban egy osztrák főtiszteli párcsátában sebet kapott.

Annyi eredménye e csatának csakugyan volt, hogy Görgei

megtartá posztóját, s a kormány időt nyert nyugodtabban folytatni költözködését.

Midőn a harczból fáradtan haza érkezett, Kossuth két általunk említett institutiójának híre lépé meg, hogy Dembinszki és Mészáros helyette fővezérek.

III.

Görgei a következetlen le- s föltevéseken boszankodva, kijelenté (3-án), hogy a kormánynak engedelmeskedni nem fog, hanem tőlük függetlenül, belátása szerint folytatandja működéseit, bennök legkevesbé bizván.

Kijelentette azt is, hogy a katonai ítélőszék előtt megjelenni nem fog, miután betegsége által gátolva van.

Mit ez a kormánynak ígért, meg is tartá, Komárom alól Vác felé vonult s csak némi közeli seregekkel egyesülhetett. (Jul. 13.)

Maga a kormány folytatta utját Czeglédre, Kecskemétre, s Kecskemétről Szegedre, sem itt, sem ott nem időzve, mignem Szeged homokjain partra szállt.

Itt első gondja volt a pénzgyárt fölállítani, de ez az illető minister Duscheknek, kit maga Kossuth is nélkülözhetlen rosznak nevezett, hanyagsága miatt koránsem ment olly gyorsan, mint várni leheté.

Kossuth 12-én Szegedre érkezvén, az ottani lelkesült nép fényes fáklyás zenével fogadta. A nagy szabadságtért fáklyatenger s annak vöröslő fénye lepte el, mig a mély csenden át Kossuth szózata, mint orkán, áthangzott.

Beszédének két főpontja volt; hogy hadi működések centrumává Szegedet választják, s ezért hiszi, hogy Europa szabadsága Szegedről sugárzand ki; és hogy ha találtatnék olly nyomoru, ki a hazát leigázni s dictatori hatalomra vergődni erőködnék, azt önmaga gyilkolná meg.

IV.

Görgei Vác felé, Perczel, Dembinszki s Mészáros a tiszai volnalban lefelé huzódtak. Az első, mert már separálta magát, az utóbbiak, hogy a tiszavonalt fedjék.

Váczon mozlém őrség vala herczeg Bebutow vezénylete alatt, melly Görgei közeledtére rögtön Ujfaluba huzódott (15-kén). Este volt, midőn Görgei 30,000 emberével megérkezett s kemény posztiót foglalt el Dukánál, mire Hatvan- és Hortról az ottani orosz csapatok Bebutow hg segítségére siettek. (Jul. 15-kén).

Az orosz sereget Sasz tábornok vezette. Elszánt hosszas csata kezdődött, mellyben az oroszok részéről a lovasság, Görgei seregé-

ből pedig a tüzepek tüntették ki magokat, annyira, hogy azok heves támadásai s ezek elhatározott ellenállása miatt a győzelem ez nap egy részre sem dőlt el.

Másnap (juli 16-dikán) az orosz seregek gyors fordulatokkal concentrálták az erőt, Görgeinek pedig meg akarták gátolni azt, kinek ereje azonban a Nagy-Sándoréval 45 ezerre nőtt. Ennek következtében Vácson utcai csata kezdődék. Mindkét fél harcosai ez nap is olly kétségbeesett viadalt fejtettek ki, mint az azelőttin, melynek következtében Vác az oroszok által kiraboltaték.

Az utcai harc Görgei erejét sokkal jobban kifárasztá, hogysem tovább csatát küzdhetett volna: kirendelvén tehát Nagy-Sándort fedezetül, maga tovább huzódott. A hidon biborszín tábornoki öltönyében megállt, s a gránát- s golyózápor daczára az ágyuk átmenetelét elrendezé, melyeket a honvédek köpenyeikkel eltakarva s páronként ráfekve vittek át a hidon. Közelében 8 gránát esett le s a hid 3 helyt kezdett égni. De bátorságát semmi sem volt képes megingatni.

18-án reggel a balassa-gyarmati uton Görgei s az orosz seregek összetalálkoztak annyira, hogy ágyutüzeket is váltottak. Amaz azonban ügyes fordulattal kisikult, s estvére Vadkertre érkezett. Az itteni csata következtében azonban Görgei főhadiszállását A.-Gudanyra tette át.

Másnap Görgei a károsi szorost (hegy és folyó közt) védeni akarta, de e tervet Grabbe tábornoknak Zólyom megyéből közeledése meghiúsítá.

Ekkor ő Losoncz felé vette útját s ottan positiót foglalt. De Görgeinek koránsem volt annyi ereje, hogy a két oldalról nyomuló ellenséget itten feltartani tudta volna. Innen Gyöngyös felé sietett (22-én. És még innen sem ment lefelé, mi tetemes áldozatok után még ekkor is nevezetes hasznót hajthatott volna, hanem separatisticus tervének megfelelőleg fölment Miskolczra. Sasz orosz tábornok nyomban üldözé.

Az alsó táborban ezalatt sokkal szerencsésebben folytak a forradalmi párt dolgai.

Julius 4-kén a magyarok hármas megtámadást intéztek az alvidékeken működő császári seregek ellen, melyeknek legfőképp a déli seregek concentrálását meggátolni volt főfeladata.

A bán Verbász és Hegyes felől megelőzé a támadást, 48 ágyuja s 12,000 embere lehetett.

A forradalmi sereget Guyon vezette, ki túlnyomó erejét olly ügyesen fel tudá használni, hogy a bán szétvert seregei 10 órai csata után Kis-Kérre kénytettek vonulni. A császári seregek, hivatalos jelentés szerint, több törzsisztet s két ágyut vesztének e harczban.

Ugyanez nap Perlasz s Földvár is megtámadtattak, de siker nélkül.

V.

Az oroszok Erdélybe Lüders és Grottenhjelm vezénylete alatt különböző helyeken, az első Töröcsvárnál, az utóbbi Pojánánál, ütöttek be.

Lüders jun. 17-én a sinai zárdához érkezett, s a két tábor elő-örsei már szemben álltak. A magyarok ennek következtében a zárdáig visszavonultak, az oroszok pedig koncentrálták az itt betörendő erőt. E koncentrálás 18-án esteig már megtörtént.

19-én reggel 3 órakor csatarendben állanak az oroszok. Lőporát mindenki magával vitte, a málhás szekerek hátramaradtak.

Az útszoros legtágasabb Predialónál. Erdők-koszoruzta hegyek közt kigyóznak végig. Az oroszokat ágyutüzzel fogadták; azonban elvégre is a túlnyomó erőnek engedni kénytetve, azalatt is nem sokára hátráltak a székelyek.

De ez a legjobb rendben történt, s többször csatarendben kiállták a tüzelést, elfoglalták a hegyeket, ágyukkal lövöldöztek le, köveket hajgáltak alá. Atalán, mint rendesen, vitézségüknek itt is gyönyörű jeleit adák. A csata reggeli 6 órától délután 2 óráig tartott. Ez nap a székelyek Predialónál foglaltak helyet.

Másnap tábornok Lüders két colonne-ban rendezé el a támadást, egyfelől a töröcsvári szoros, másfelől a balra vezető ut felől. A tömösi szoros szélesen kezdődik s keskenyen végződik. Itt kemény elszánt csaták folytak, annyira, hogy az oroszok tetemes vesztes után posztót cserélni kénytettek. Ennek következtében a székelyek visszavonultak s Brassót is elhagyták.

Az e csatában részt vett székelyek száma alig volt ezeren fölül. Több mint 400-an hullottak el. Kiss Sándor ezredes sebet kapván, elfogatott; ő azonban utóbb, midőn vallatni akarák vinni, felbontá sebeit, s vérét elfolytíni engedé. Magyar lapok e szoros védelmét a thermopilaei csatához hasonlíták. Annyi orosz hivatalos jelentések után is áll, hogy a székelyek kétségbeesett védelemmel állottak ellen s hogy mit kétségbeesett védelem, személyes vitézség megtehetnek, mindent megtevének.

Brassó az orosz kezébe esett.

Jun. 27. és 28-án Grottenhjelm orosz tábornok a Beszterczevidék szélén felállított székely sergeket megfutamtatá. Bem ennek következtében következő napi parancsot bocsátá ki :

„Napi parancs.

A haditörvényszéknek, mely a végett neveztetett vala ki, hogy azokra, kik a junius 27. és 28-iki csatákban zászlójok-, fővezérok-, parancsnokaik- s bajtársaikat gyalázatos megszaladással cserben hagyták volt, törvényt mondjon, ítélete nyomán vagy tömeg székelyeket agyonlövetnem, vagy őket százanként kell vala megbotoltatnom. Az első nem akarom tenni, mert hiszem, hogy azok a vak

félelem által ragadtattak el s még hasznos szolgálatot tehetnek a szabadságnak, miután már az asszonyi gyáva remegést szivökből kiirtották; a másikat sem, mert nem úgy akarok velek bánni, mint barmokkal. Mihezképest elhatároztam, hogy most az egyszer a szoros igazság helyett kegyelmemet éreztessék s a június 27. és 28.-diki napokban megfutamlott honvédek bűnét megbocsássam. Nem tehetem, hogy ez alkalommal ne figyelmeztessék azon székelyeket, kik velem néhány csatatűzben dicsőségesen kiállottak a sarat, miszerintők mindenütt, hol a muszkákkal szemben állnak, rokonaik- és saját szabadságukért verekednek. Ha itt bebocsátjuk a muszkát az országba, utját Maros-, Gyergyó-, Csik- és Háromszék felé veendi, szint-ugy megfordítva ez történnék, ha Háromszékre bebocsátnók; tehát itt is, ott is ugyanazon ellenség ellen harczolunk. Itt kell a muszkát legyőznünk, ha akarjuk, hogy kedveseink Háromszéken megmentve legyenek, s ha mi szabad emberekből nem akarunk jobbágyországba süllyedni. Itt kell mindennek előtt a muszkát megszorítanunk, mert Háromszék felé már más csapataink vannak utban, hogy azt ott is összezúzzák. Figyelmeztetlek továbbá arra is, mikép az ellenséges lovasság ép azáltal győzhet le titeket és vagdalhat össze, ha elszéledtek. Míg az egyenként szállingozó bizonyos veszélynek van kitéve, a tömeg legyőzhetetlenül áll, kivált, midőn tudjátok, hogy ágyuimmal nem mozdulok oldalatok mellől. Maradjatok hát együtt, maradjatok mellettem, míg én talpon állok, s akkor nincs a világnak olly hatalma, melly minket legyőzzön. Majd megláthatjátok apáitok-, nőitek-, rokonaitokat is; de mint győzelmesek, mint szabad emberek fogjátok visszontlátni; őrizkedjete hát, hogy a gyávaság szemrehányását senki közöleték meg ne érdemelje, s hogy a gyalázat öröksége, mint a régi magyaroknál volt szokásban, unokáitok unokáira ne szálljon. Legyetek és maradjatok a végső leheletig szabad és vitéz székelyek, mert itt nemcsak az forog kérdésben, miként mentődjete meg vitézségtek által a muszka korbácsuralomtól, hanem a nemzet becsületének megóvása is, mellyet elődeitek 1400 évek alatt Európában megőriztek volt. Legyetek Atila nagy királytokhoz méltók, s a hős hunnusoknak becsületére való ivadémai. Beszterczei főhadiszállás, jul. 5. 1849. Bem J., altábornagy.“

S ezzel hét hatalmas orosz sereg volt Erdélyben, számban túlnyomó, ágyúkkal ellátott.

VI.

A magyar seregek kivonulta után Pest néhány napig katonák nélkül maradt. Jul. 11-én azonban Wassin őrnagy csapataival Budát elfoglalta.

A kormányzó a tiszai sereg vezényletét Perczelre bízta, s ezenkívül 12 ezer új embert, kiket nagyrészt maga Perczel toborzott,

adván keze alá, sergeit 24 ezerre szaporítá, mellynek egy része Abonyt s vidékét, más része az Abonytól Szolnokig terjedő vonalt védte, míg Knezics tábornok Tokajig nyomult. Ez intézkedéssel viszont arra számított, hogy Görgei hatalmát ellensúlyozza, mert tudá, hogy Perczel s Görgei milly ellenséges lábon állának egymással.

Korponai ezredes keze alá Kardszag mellé a Tiszafüredtől Polgár- s Csegéig terjedő vonal megvédése végett jászkun népfölkelés gyűlt, meggátolni az oroszoknak a Tiszáni áttörhetést, mellynek daczára is azonban az oroszok szélében vissza- s átjáráltak azon.

Nagy-Várad fedezésére, mellyet a kormány leendő menhelyének előre kinézett, 9600 ember szállt Püspökinél táborba. A Miskolcz felől Debreczenbe nyomult orosz erő ennek hallatára hirtelen visszavonult, ekkép felszabadítván a tiszavonalt.

Jellachich, fenebb említett vesztt csatája következtében, Tittelre vonult. Bánffy ezredes az écskai, lukácsfalvi, aradáci seregkel hirtelen követé, szándékozván előbb ott lenni, mint a bán. De e szándoka nem sikerülhetett.

Egyőzelem, valamint Vetternek a csatornái átkelésre tett ügyes intézkedései, Bácskát viszont a magyar kormány kezébe juttatták s Péterváradot az ostrom alól felszabadították.

Tittel bevételére is próbát tettek. Erről Kossuth maga megvallá, hogy kemény harapás leendő, a minthogy be sem is vétetett.

VII.

Ekközben a Beszterczénél beütött orosz seregnek hatalmasan nyomultak előre.

Mert az azt gátolni szándékozó csatákban rendezetlen székely nemzetőrség, olly emberek, kiknek fiaik s unokáik más helyeken a küzdők sorában voltak, vettek részt.

Mindamellett, miután Bem rendezettebb erővel hozzájuk csatlakozott, nevezetes csatákat küzdött. Több helyeken visszavonulni kényszerítette az orosz erő.

Tábornok Pawlow jul. 10-én ennek Besztercze táján táborozó seregét megtámadá, s 11-én Kis-Budakig nyomá.

12-kén azonban Bem viszont Nagy-Sajóig vonult, de akkor az ottani összes orosz erőttől támadtatván meg, Beszterczét odahagyni kényszerített.

A visszavonulás alkalmával, midőn szekere Beszterczén keresztülment volna, rá lőttek a toronyból. A kocsiban Lukenics adjutans volt, ki rögtön meghalt; a vezér pedig, a várost elkerülve tévén vonulását, csak ezáltal menekült meg.

Julius 16-dikán az oroszok a Szerétfalván positiót foglalt székelységet megtámadták, míg Grottenhjelm maga Villak mel-

lett operált, a harinai havasokat pedig egy orosz főhadnagy választá posíciójául.

E hármas támadásnak azon sikere lett, hogy a székelyek Taczig kényttettek, mindamellet jelentéktelen veszteséggel, vonulni. Innen a magyarok két colonneba osztva, Tekefalvára s Lechnitzre nyomultak.

De 21-én Grottenhjelm viszont ellenök menván, előbb Dédrára, onnan 22-kén Szászrégenbe mentek. Egy pár órai heves csata után Szászrégen is orosz kezekbe esett.

Lüders tábornok, ki Brassót foglalá el, miután Clam-Gallas osztrák tábornok is jul. 15-kén bevonult oda, Engelhardt tábornok alatt előrsöket küldött Szeben felé. Fogarasnál azonban magyar seregre akadván, ott csata volt, mellynek következtében a magyarok, túlnyomó erő miatt, Fogarast elhagyni kényttettek.

VIII.

Ezenben a császári seregeknek tetemes segélyei érkeztek. Tábornok Nugent Muraköz- s Horvátországon át sietett a szorongatott bán segítségére; Eperjes felől pedig báró Sacken orosz tábornok az északi helyeket foglalta el, részint mivel az ottani erő igen gyöngyöge vala, részint mivel a nép több helyeken fölkelt, s a császári seregeknek tetemes kárt okozott.

A muszkának Erdélybe tett beütése következtében a havasra felszorult oláhok kicsapásokat tettek, falvakat égették, a magyarokat gyilkolták mindenfelé. Meglehető erő küldetett ellenök. De a havasi csaták a legbizonytalanabbak s borzasztóbbak. Hegy hegyet, erdő erdőt követ. Ott minden csucs egy vár, minden fa egy rejtekhely. Lelövetel, s nem tudod honnan jó a csapás. Előnyomulsz, s egy nagy csapat hirtelen hátad mögött terem. Két csata volt itten, mindkettőben a magyarok vesztének.

Az utóbbiban Vasvári Pál, midőn egy elesett ágyuját felállítani lováról lezállt, elesett. Ő a márcziusi napokban a forradalom kezdetében nevezetes szerepet vitt, később mint a Rákóczy-csapat őrnagya, fegyverrel küzdött a forradalomért, mellyet előhozni tolla segített. Jeles ismeretekkel bíró történész vala.

Kilenczedik fejezet.

A parlament megnyitása Szegeden. Szemere beszéde az ország állásáról. Hunfalvi interpellációja. Kossuth levele Görgeihez. Görgei Miskolczon. Zsolnai csata. Geszthelyi csata. Görgei vonulása Nyíregyházáig. Visocki s Perczel levonulása Szegedig. Szász-Régen eleste. Bem diadalai Székelyföldön. Bem hadjárata Moldvában. A segeshvári csata jul. 31-kén. Szegedi viszonyok. Kossuth találkozója Bemmel. Perczel fenyegetései a kormány irányában, a haditanács határozata ennek letétele iránt. Aulich rendelete s annak napi parancsa. Kossuth utazása Madarasig, találkozó Görgeivel. A konferencia Görgeit fővezérré teszi. Jul. 28-iki ülés, a nemzetiségi egyenjogúság kimondása. Szemere beszéde. A zsidók emancipációja. A szegedi lőpor-raktár a légbe röpül. Szemere Görgeihez utazik. Szeged elfoglalása.

I.

Körülbelül ilyenformán állanak a dolgok, midőn Szegeden placatok hirdetéek, hogy július 21-kén a parlament megkezdí üléséit.

E nap végre fölviradt. Az idő komor vala, mint az emberek kedélye. A kormány naponként jobban veszté népszerűségét, nem a titkolódzásért, mellyel tetteit elburkolá; nem az intrigákért, melyeket a tömeg csak sejtett de-nem tudott; nem azért, mert tudva volt, hogy politikája az országgyűlés előtt is titok: hanem, mert tettei, rendeletei kedvező eredményt nem mutatának.

Az ember csak sejté, hogy az ügyek mikép állanak, de positivum quid semmi sem vala. Görgeiről hallgattak. Bem a mőczok miatt stafétát épen nem vagy csak nagy kerüléssel küldhetett. Perczel s Visocky seregeiről a kapott híreket csak sejtetni sem engedé. Azt tudá mindenki, hogy az orosz-osztrák seregk ereje a miénket túlhaladja, de tájékozni még Szemere intime barátai sem tudák magokat.

A hirlapok mit sem irtak. A Közlöny kinevezésekkel, a Szegedi Hirlap kérdőjelekkel volt telve, sőt az utóbbi fel is szólítá a kormányt, hogy Görgei ügyében nyilatkozzék.

Híre is volt, hogy első ülésében ezt megteendi, s épen ezért a

képviselők terme a kinyitás napján kíváncsi néppel zsúfolásig megtelt.

Ekkorra hirdeté a felsőház üléseinek megkezdését is az agg Perényi, a forradalom főnökei közül a tisztalelkűek egyike, mellyen az önmagát lett volna eltörölendő, de a mi a halasztgatásban elvégre is elmaradt.

II.

Végre a várva várt első alsóházi ülés megnyílt. Rendes elnök helyett Palóczy, az ősz becsületes férfiú mint korelnök nyitá meg. Üdvözölte a képviselőket.

Utána Szemere, egy dandy könnyűségével, szétnéz a rendeken a szónokolni kezd.

Azelőtti nap a titkos konferenciában az ellenzéki pártból többen nyíltan kimondák, hogy ha a ministerium az ország állásáról (mit még Pesten jul. 2-án megígért) nem számol, ha a görgeiügy mibenlétét, mellyről mindenféle hírek keringenek, a ház elébe terjeszteni nem fogja, interpellatiók történendnek, mik könnyen vád alá vetését hozhatják magok után. Szemere, ministeriuma nevében, mindent megígért, de keveset tartott meg.

Szemerének ez nap tartott beszéde szónoki ritka tehetségének fényes bizonytsága.

„A nemzetnek, — ugymond, — három ohajtása van.

Első az osztrák-orosz seregek legyőzése. E részben ő a legjobbat reméli, miután a főváros ott van, hol a kormány, s Budapestnek, mint pontatlan helynek, elhagyása nem hat az események folyamára, s miután nem remélünk, hanem számítunk.

Kötelességének tartja a helyt az ország állásáról is számolni. Az országnak csak nyolczadrésze az ellené azok számánál seregeinké csak 10,000-el kisebb. Görgei, hír szerint Vácznál csatát nyert. A szolnoki sereg a Tiszát fedi. Temesvárt a Banátban 40,000 ember cernirozza. Jellachich Tittelből a kameniczi sánczon túl. Eszék felé vonult. Mármarost sóbányáival egy kicsiny, de elszánt sereg védi. Bem eddigelé Havasalföldön van mint az oroszok ellensége s e vidék felszabadítója. Az ágyúk által fedezett tiszavonalon 30,000 ember áll. A szolgálatot nem tevő törzstisztek rendezik a népfölkelést. E tájon magának a kormányzónak vezénylete alatt egy 30—40,000 emberből álló tartaléksereg fog felállittatni. Azon körülményt is, mint részökre kedvezőt, megemlíti, hogy seregeink naponként nőnek, mert a nép és tájak barátaink, míg az oroszok száma, e kettő által fogyaszta, naponként apad.

Második ohajtása a nemzetnek az, hogy a fellázadt népfajek lecsendesíttessenek. Borzasztó, uraim, azon inség és nyomor, melylyet a románok és rácok szenvedtek, önmagukat számtiszván saját

földeikről; de még borzasztóbb azon kegyetlenség, melyet azok a magyar és német népfajokon elkövettek. Megfoghatatlan vakság azon népek részéről az, hogy azon dynastia ármányai által engedik magukat fellázíttatni, melly őket elnyomta; de még nagyobb lelketlenség vezéreik részéről, hogy némileg, ha nem is egyenesen, épen azon dynastia érdekében használják fel a népek erejét, mellytől származik a nép minden szenvedése. sat.

Harmadik ohajtás, hogy Európa a nemzet függetlenségét ismerje el. Itt legszebb szavakba burkolva monda el, hogy bár ezt az európai politica jelen állásától nehezen remélheti, azzal vigasztalja hallgatóit, t. i. hogy Európa népei rokonszenvét bírják, mit a philhungarusoknak, kik minden országból sereglének vitéz tábornokjaink keze alá, szép száma is bizonyít.

Megemlíté Odillon, Barrot és Palmerston következetlenségét is, kik különböző alkalommal másképp nyilatkoztak ügyeikről, a mint most tesznek. Különben azt hiszi, hogy édes hazánk, melly annyi török és tatár pusztítást kiállta, ki fogja állani ez újabbat is.

III.

Végre feláll Hunfalvi, azon ohajtást nyilvánítva, hogy a kormány a külföldi udvarokkal folytatott levelezéseit eléjük terjeszaze. Második kérdését a görgeiprocessusban intézé, nem világosan ugyan, de érthetőleg körülírva: hogy ki hibája, mikép Buda ostrománál annyi időt pazaroltak el télenül? mellynek hibáját Kossuth Görgeire s megfordítva ez arra kívánta tolni.

A külügyminister feleletet ígért ugyan, de Irinyi és Szemere felszólaltak, okadatolva annak meg nem történhetését.

IV.

Görgeinek Miskolczig tett hadjáratát láttuk. E hirre tábornok Grabbe, ki fölfelé a bányavárosok fedezésére sietett, Losoncra vette útját. E város, azelőtt néhány orosz tiszttal benne megöletvén, fölégettetett háromnapi szabad rablás után annyira, hogy lerombolatlanul alig nyolcz ház maradt. Innen Tokaj felé olly sebesen ment, hogy már július 24-én Bényén volt.

Ezenben július 23-án az orosz főerő Ábrányból Miskolcz felé erőtetett szemlegetzésre seregeket küldött ki. Harsány falu határán az erdő szélénél találkoztak ez és a magyar recognoscerozó seregek s kemény tüzelés után az utóbbiak Miskolcz melletti erős posztiojokra vonultak.

Görgei, a még mindig gyöngélkedő Görgei, azon hirre, hogy az oroszok Emőd, Keresztúr és Ónod felől bekeríteni szándékoznak, egy hadi cselet használt. Seregei egy részét e posztioóban hagyá

s úgy rendezé el, mintha egész tábor volna ottan. Ő maga pedig Pöltenberg tábornokot, magát élelelemmel ellátandót, Miskolczra küldé, hogy e várost ostrommal vegye be. De tábornok Tscheodajew már elvonulván belőle, üresen találta azt. Ezenben az orosz főerő megtámadá a Görgei vezénylete alatt hátramaradt sereget s ez még néhány positiót foglalván el, magát keményen védelmezve, Miskolczon túlvonult.

A Sajó balpartján túl Miskolczon Zsolcza felé mocsáros síkságok terülnek el. Görgei seregével Ónodtól Sajó-Ládig ezek mellett foglalt helyet, a Sajóni hidat elrontván. Ez július 25-én történt.

Reggel 10 órától estve 6-ig keményen csatáztak. Mindkét részből ágyuk dolgozának.

Egyike volt a legszebb, a legnagyobbszerű ütközeteknek. Estére azonban az orosz ágyuk Görgeit, mint a hadjelentés írja, elhallgatni kényszerítették. Angol lapok megemlítvén e csatát, Görgeinek hibául teszik ki, hogy csak az orosz tüzérség ellen manoeuvreirozott s szuronyait nem használta, pedig tudhatta, hogy ebben van főereje.

Az ezt követő nap legvilágosabb bizonyossága, hogy Görgei a sereg koncentrálását egyedül s makacosságával gátlá meg.

Ugyanis maguk az orosz tábornokok is azt hívék, hogy Görgei ezután a Tisza irányában működendik, az orosz seregeknek Tiszán átkelését meggátlandó. Ki is volt rendelve Tscheodajew tábornok, őt, ha Tisza-Füred felé megy, nyomban üldözni. Miután Görgei felhasználva Kossuthnak azon jelentését, hogy a tiszavonal kellőleg van fedezve, Tokaj felé vette útját, a nyomban üldözéssel felhagytak.

Az orosz főhadiszállás kardcsapás és minden ellenállás nélkül áttétetett Tisza-Füredre, miáltal a tiszavonal elveszett.

Egy csapat Tokaj felé rendeltetett, mely megindulván, a Hernádon a hidat szétrombolva találta. Görgei előőrsei Gesztely mellett a folyó jobb partján valának. E sereg ellen tábornok Grabbe teteemes erővel küldetett (Július 28-án). Négyórai heves csata után, melyben Görgei, bár tölténye nem volt elegendő, győztes maradt, tábornok Grabbe Ónodra s onnan (július 29.) Putnokra vonult.

Görgei főhadiszállását Görömbölyre tette át, megvédendő legalább a berettyóvonalt, miután ezt a tiszavonallal többé nem tehetette.

A varsói herczeg pedig Tisza-Füredről Debreczenbe akarta főhadiszállását áttenni. Meg is indultak némi csapatok, de vízhiány miatt visszatérvén, Csegére fölmentek (július 29.) s itt vonultak át a Tiszán. S ezzel a herczeg e folyón, mely a mult századokban anynyi csatában olly erős határfal volt, átment.

V.

Azonban Görgei Tokajból Nyiregyházára ment (július 31.), az ottani hidat lerombolá, mikor aztán tábornok Sacken Tokajt elfoglalt. Görgei ollyforma mozdulatokat tevén, mintha a Sacken és Grabbe tábornokok közti közlekedést el akarná zárni, a fővezér július 31-én Csegén helyt maradt s csak Tokaj elfoglalása után folytatta utját.

Visocky s Perczel tábora azonban Czepléden koncentrálván erejét, utját le Hatvan, s a zsámboki e napokban elvesztett csata után Szeged felé vette. Próbálták ugyan a közlekedést saját s Görgei serege közt helyreállítani, de az nagy részben Görgei makacssága miatt nem sikerült. Turánál ugyanis megveretvén, bár veszteségök nem volt tetemes, kényszerítették Nagy-Kátára visszavonulni.

A Haynau vezénylete alatti orosz és osztrák seregek azonban, Pesten kevésbé kinyugodván, lefelé indultak, részint a kormányt székhelyéből háborítandók, részint a déli sereggel egyesülendők, melly említett csatavesztései következtében Tittelen alul koncentrálá magát.

Haynau seregéből egy csapat tehát Kunszentmiklós, a másik Baja, a harmadik pedig Zombor és Zenta felé ment, csakugyan hatalmasan előfelé nyomulva a nélkül, hogy a forradalmi párt seregeivel valahol találkoztak volna.

Maga a fővezér orosz és osztrák katonáival (jul. 23. és 24-kén) Kecskemétig ment, míg tábornok Benedek elősietett s Czibakházánál a Tiszáni átmenetet fedezni akarta.

Ez előnyomulása az orosz-osztrák seregeknek, a felosztás, a manoeuvrirozás, mellyel a Tiszáni átmenetet megkísérték, hadjáratukban a fénypont. Mind a strategiai terv, mind annak villámsebes és pontos kivitele, az élén állókat a leghiresb tábornokok sorába emelik. Ezen átmenetnél Moreaunak a Rajnáni átmeneti tervét alkalmazák. S valóban a Tisza rájuk nézve épen olly fontos vala, mint erre nézve a Rajna.

Perczel és Visocky seregeiket haladék nélkül Kecskeméten át a szegedi sánczokig retiráltatták.

VI.

Grottenhjeml Szász-Régennél megállapodott. Miután sem Lüders tábornok előbb nem hatolt, sem tábornok Clam-Gallas Verestoronynál, Brassó irányába vivén seregeit, nem ütött be, nem tartá czélszerűnek tovább nyomulni. E tájon azonban a székely ezredek nem hagyának neki békét. Ritka nap folyt le egy kis csata nélkül, mellyben hol egyik hol másik fél volt győztes.

Jul. 16-kán Szerétfalvánál történt viadal által azonban a Beszterczévi közlekedhetés fentartása veszélyeztetve levén, Grotten-

jelm tábornok a sereg egy részével Beszterczére tért vissza, más része pedig Sz.-Régenen foglalt positiót egy csata után, mellynek következtében a forradalmi seregek, bár kezdetben a szerencse nekik kedvezett, e várost elhagyták.

Ezenben Lüders tábornok Verestoronynál beütvén, Szebent, mellyet a forradalmi seregek elhagytának, elfoglala (jul. 21-kén), míg a Bárczaságból Clam-Gallas tábornok nyomult előre. Célja volt a két seregnek egyesülni s Károlyfehérvárt az ostrom alól felszabadítani.

Az ennyi oldalról megszorított honvédek Három és Udvarhely székekre vonultak, hol Bem tetemes erőt szándokolt koncentrálni, mi neki annyira is sikerült, mikép Brassó és a Bárczaság jul. 23-án a legnagyobb rettegésben volt, hogy az előnyomuló székelységnek az ottani katonaság nem leend képes ellenállni.

S valóban a császári seregek vesztett csata után Illyefalva- és Aldobolyig vonultak vissza. Brassóból a pénztárak elvitettek. Ennek következtében a székelység a csiki erdőkből kiment s megtámadta az egyesült orosz-osztrák seregeket. (22-én.) Ez nap Illyefalu- s Szentkirályig nyomattak. Másnap folytatták a csatát. Szemeríában azonban a székelység olly keményen tartá magát, hogy azt a császári seregek felgyujtani kénytetének. Ugyanez történt másnap (24-kén) Szepesi-Szentgyörggyel is, melly ekkor viszont császári kezekbe esett. A magyar seregek Csik szélén, Málnáson állapodtak meg.

VII.

Ezen előkészületek után julius 23-kán Bem fölhasználva a császári seregek visszavonulását, az ojtózi szoroson át Moldvába tért. Az ősz tábornokot legfőként azon meggyőződés vitte e lépésre, hogy ő és seregei az annyifelőli megtámadásnak nem tudandnak megfelelni. Hitte hogy Moldva fölkelend. Onnani segítségkapás, legfőképp pedig a csangó magyaroknak kihozatala, kiket mint telepet használtak volna, volt főcélja.

Moldvában Bem kezdetben meglehetősen sikerrel dolgozott, úgy hogy néhány csatát szuronyszegezve megnyervén, egész Oknáig nyomult.

Néhánynapi ottmulatás után azonban visszanyomatott, mikor aztán az ojtózi szorost tábornok Moller foglalá el. Eredménye e benyomulásnak semmi sem lett, legalább nem az, mit Bem remélt. Ugyanis seregéhez önkénytes csatlakozókat nem talált.

De Bemnek Moldvábai betitése előre elkészített dolog volt. Kossuthnak Bolexes és Bolliak oláh emigransok, még Szegeden ajánlatot tettek oláh legiók felállítása iránt, s Kossuth ezeket Bemhez utasítá, hogy miután ő az elvet elfogadta, a detaile-ok iránt vele értekezzenek.

VIII.

Az Erdély sorsát eldöntő ütközetek egyike Segesvárnál volt június 31-kén. A forradalmi sereget Bem, az orosz-osztrák tábornok pedig Lüders személyesen vezették. Bem kétszer nagyobb sereg ellenében állt, mindamellett oly ügyesen tudta vinni a dolgot, hogy a győzelem mármár részére hajolt, kivált midőn tábornok Skariatín elesése által a tábor meg kezdett zavarodni.

A csata sorsát az e perczen segítségül érkezett dzsidások fordították meg. Ugyanis akkora hævvel s annyifelől támadák meg a gyalogságot, hogy ez üzelve a kozákoktól, Keresztúr felé futni kényszerített.

A magyar seregek e csatában hét ágyut, két zászlót, töméntelen löport, málhás szekereket, köztük a Bem utazó kocsiját, továbbá ugyanennek tiszteleti szabályját, mellyel a kolosvári polgárok megtisztelték, s mintegy 500 foglyot vesztenek.

Bem, ki kétlovas hintójában s mindenütt elül járt, maga is sebet kapott. Köpenyébe burkolva, lováról a földre hullott s csak azáltal menekült meg, hogy magát hirtelen feltalálva, arcát köpenyével elrejté s magát halottnak színle.

Csata végeztével azonban négy székely huszár észrevén, hogy a szeretett apó sehol sincs, érte jöttek, felkeresék s magukkal vitték.

Ez nap az oroszok vesztesége is tetemes vala.

Bem és tábornoka M.-Vásárhelyre vonultak, szándékozván az összes erőt oda concentrálni.

Ezenben többen a székely városok s falvak közül az orosz elnyomulásnak a forradalmi propagandisták szónoklatai következtében erélyesen ellenállván, fölégettettek. Ez, valamint a szász-sebesi veszített csata, a fanatizmus harczával ellenálló székelyek erejét megtöré. Volt ezután is ellenállás a seregek, de nem a székely népfölkelés részéről, melly Bemnek ezelőtt oly hatalmas támasza volt.

IX.

Kossuth Szegedről Aradra (hol fényes fáklyás-zenével fogadták) s onnan Temesvárra utazott, Bemmel találkozandó.

E találkozás aprólékosságai titok, mit kettőjükön kívül aligha tud valaki. Főbb vonalai azonban akkoron annyira közbeszéd tárgyai valának, hogy e leírásom aligha tévedend!

Kossuth az utolsó időben — mint említők — többször nyilatkozott akkép, hogy az összes magyarhoni s erdélyi seregek vezényletét Bemnek szándékszik átadni. De e nyilatkozatot nyilvánosan sohasem tevé, valamint Görgei ellen nyilvánosan föllépni sohasem mert.

E találkozás célja volt most, miután Görgeinek separatisticus célja napnál világosban vala látható, az ősz bajnokkal értekezni, hogy miután sikerült a seregeket valamimódon concentrálni, a fővezényletet emennek kezébe játsza.

De másik célja volt e találkozásnak a Moldvábai beütésről értekezni, miáltal mind a török politikát megfordítani, mind a seregeket azaporítani remélék.

Perczel és seregei ezenben jöttek lefelé a nélkül, hogy Haynau hadát a Tiszánál valahol feltartani tudták volna. Ő maga átlátta a concentrálás elkerülhetetlenségét. De gyanítá azt is, hogy annak meglette után a fővezér nem ő leend. Pedig lelkében a hit élt, hogy a „hazát egyedül ő képes megmenteni.“

Rá izen a ministeriumra, hogy ő a legidősebb tábornok. Görgeit, a nálánál két nappal fiatalabbat, maga mellett nem tűri el. Dembinszkyt s Mészároost egy darabig még ugyan elszenvendendi, de ha a ministerium őt fővezérré nem nevezi ki, rá ront s felakasztatja.

Szemere azon volt, hogy Perczelt nevezzék ki, Csányi és Aulich minden áron Görgeit akarák s határozottan kimondák, hogy Perczelt le kell hivatalából tenni, miután a kormánynak illy affrontot tűrnie nem szabad.

Ez csakugyan keresztül is ment; s ekkép midőn pár nap mulva Perczel Szegedre jött, Aulich hadügyminister tudatá vele, hogy többé nem tábornok, hanem seregeit Visockynak adja át.

Perczel következő napiparancsot adott ki:

„Napiparancs.

A mult hónap végén rendkívüli veszélyekbe sodort hazánk megmentésére nem késtem segédkezemet a kormánynak legelső felhívására odaajánlani, és felvevém a bántalmakat, mellyeket csak pár nappal előbb is diadalmas hadjárat után kellett szenvednem.

És most, miután egy pár nap alatt egy nevezetes haderőt gyűjték és szerkeszték össze, miután a tökéletesen bomlásnak indult közigazgatás számára több héti időt szerzék rendezésre, ugyanazon helyen, honnét kiindulva a hazának dicsőséget és végtelen hasznót szerzék, és ugyanazon sereg szomszédságában, melly ezen dicsőségnek részese, a következő ministeri parancs által a parancsnokság tölem elvétetik. A ministeri rendelet így szól:

Szeged, július 30-kán.

Folyó évi július hó 29-én tartott ministeri tanács határozatánál fogva tábornok ur az eddig parancsa alá helyezett sereg parancsnokságától fölmentetvén, ezennel utasítom, hogy azt Visocky tábornok urnak átadni mulasztatlan hazafiui köteletségének ismerje. Hadügyminister: Aulich.

Csak rövid ideje, hogy a Czepléden és környékén alakított, valamint a 9-dik hadtest feletti parancsnokságot átvevém. Kevés alkalmam lehetett velők a szabadság harczaiban közremunkálni, de a

kezdet mégis feljogosít hinni azt, hogy tetemes eszköz leendek a szabadságot mindenünnen környező veszélyek leküzdésében, és ezért kedves vala nekem a szolgálat közöttök, és csupán az esik most nehezemre, hogy tőlök ép a harcz perczeiben kell megválnom. Mindamellett nem akarván bajt bajjal tetézni, sem viszályt idézni elő a seregben, ezen utolsó parancsommal csak buesut mondok a hadsereg összes főtisztei- s népségéhez. Perczel Mór, tábornok.“

Szemere e határozat után lemondott hivataláról.

Pár óra mulva azonban sikertült Kossuthnak őt a fenyegető veszélyeknek elébeterjesztése által tárczájának újabb elvállalására birni.

Ekkor kezdének legelőbb azon hírek kerengeni, hogy Görgei alkuszik az oroszokkal; de ezt mindenki ellenei koholmányának vélte, mignem Kossuth július 25-én maga elutazott olly czéllal, hogy Görgeivel a concentrálás iránt s az ügynek voltaképen mibenléte felől tanácskozzék, mit a tömeg a fenebbi hir basisául használt fel. Harmad napra Kossuth visszatért a nélkül, hogy Görgeivel találkozott volna, mint maga írta Perczelnek: „Madarasig mentem, egy órányira a muszka előrsöktől.“

X.

A császári seregek azonban három oldalról sietének Szeged felé.

Az elsőt Makó felől, miután az Alpárnál a Tiszán átment s Czibakházánál a magyar sereget visszanyomta, maga Schlick vezette. Ez aug. 1-jén Kunszentmiklóson volt.

A második csapat magának Haynaunak vezénylete alatt aug. 2-kán Kis-Telekre ért a nélkül, hogy apró igénytelen előőrsi csatákon kívül mást küzdött volna.

A harmadik sereg Bácskából jött a bánnak vezénylete alatt.

Ezen előnyomulások következtében az előbb Perczel, most már Dembinszky és Mészáros vezénylete alatti sereg lehető jó rendben a páratlan erős szegedi sánczok alá venult.

De másfelől a Guyon tábornok vezénylete alatti hadtest is felrendeltetett a Bácskaságból, csatlakozandó a fenirt erőhez.

Most mindenki hitte, hogy a két egyesült erő Szeged 40,000-nyi fegyveres népével, melly a környéket pusztító ráczok ellen néhány csatát már maga kiállott, s mellynek fiai közül egy sem vala, ki löporszagot nem érezett volna, sikeresen tudand ellenállani.

Annyival keserítőbben hatott a kedélyekre azon ministeri rendelet, hogy a nemzetőri puskák adassanak be.

Az ezokozta csüggedést még a július 28-diki parlamenti ülés sem oszlata el.

Hadjelentéseket tettek, s Duschek 60 millió kölcsönt kért, számolván a múlt évben megadott közül 59 millióról.

Szemere a nemzetiségi egyenjogúságot azon alapokon, miken a titkos conferenzia határozá, indítványozá. E szerint az irtó hadat folytató nemzetiségek amnestiát kapnak, a municipalitások megmaradnak, s mindenik nemzet nyelvre egyenjogu; melly t. javaslatát következő módon indokolá :

„Ha Magyarország multjába visszapillantok, ugy látom, hogy Magyarország a multban nem az élők, hanem a halottak országa volt.

Kiváltsággal birtak egyesek; emberi joga nem volt senkinek, ez volt az élő egyének sorsa, a nemzetiségeké pedig az volt, hogy felettök mindnyájok felett egy nagy halott uralkodott: Rómának nyelve.

Sok idő kellett ahhoz, míg a magyar nyelv illő helyét elfoglalta, sok munkába került, míg a magyar nyelv diplomaticai polczra fel-emelkedett. És a hová a magyar nyelvnek fölemelkedni nem kellett, mert nem volt diplomaticai hely, mert szoros szempontból nem volt szükség, azt nem foglalta el a többi népeknek és nemzetiségeknek nyelve, hanem elfoglalta ok és szükség nélkül vagy a német vagy a latin nyelv.

Bekövetkezett a forradalom. Minden forradalomban csak annyi élet van, mennyi erő, mennyi igazság és mennyi életrevaló eszme van benne.

A mi forradalmunknak három alapeszméi vannak, melyeken mint megannyi oszlopokon nyugszik.

Az első eszme: a kormányformának megigazítása.

Eddig az ország kormányzati tekintetben gyámság alatt volt. Tehát be kellett hozni a parlamenti kormányformát, hogy a nép igazgassa magát, a nemzet maga intézkedjék sorsa felett.

Második eszme volt: az egyéni jogok biztosítása. El kellett törölni a királyságokat, ki kellett mondani a jog- és kötelességbeli egyenlőséget, hogy azon elv kimondatván, tekintessék az érdem és ne a név és czim, jutalmaztassék a képesség és ne az ősök hosszú sora, vesztse el koronáját a nemes, gróf és herczeg, hogy mindennek, kik az országban laknak, megnyerjék az egy egyenlő koronát, melly ezen szóban rejlik: szabad polgár és szabad ember.

A harmadik nagy alapeszme: a nemzetiségek és népiségek szabad kifejlődése.

Engedtessek minden népeknek a nemzeti szabad kifejlődés. A nemzetiség nem cél, hanem eszköze a szabadságnak, mint a szabadság sem cél, hanem eszköze az emberi és polgári tökéletesedésnek! És e kifejlődés semmi más tekintet által ne korlátoztassék, mint a statusegység fentartásának és a czélszerű gyors, pontos közgazgatás lehetőségének tekintete által.

Az első eszme életbelépttetett.

A második eszme, a jog- és kötelességbeli egyenlőség, olly gyors-

san, olly hamar ment át a nép vérébe és anyyira minden megrázódtatás nélkül, mint az sehol nem történt.

A harmadik, a népiségek kifejlődése iránt még kevés történt az országnak háboruviszonyai miatt.

De azt hiszem, bekövetkezett a legvégső idő, hogy a nemzetgyűlés elveit e részben nyilvánítsa. Jól tudom, hogy a lázadott románok és rácok között vannak, kik a szegény népet személyes nagyravágásuknak, önzésöknek áldozzák fel, de vannak, lehetnek, kik nemzetiségökre nézve a jövő előtt aggodnának, és ezeket meg kell nyugtatnunk, miattok s magunk miatt.

En tehát azt tartom, a nemzetgyűlésnek nyilatkoznia kell. Hadd lássák a népfajok, hogy mi nem akarjuk azon osztrák politikát követni, melly minden népeket, egymás ellen ingerelvén, elnyomott. Hadd lássa Európa, hogy azon magyar nép, melly földét megosztá a többiekkel, melly a szabadságharczot maga víja főképen, melly évek óta maga küzd valamennyi néptársai jólléteért, hadd lássa Európa, hogy mi magunk vívtunk; hadd lássa a világ, hogy mi a legujabb forradalmak életjeleit jól ismerjük, hogy míg a régi forradalmak csak a szabadságot kívánták és nyerték meg, mi értjük az új történet új forradalmait, és hogy mi nemcsak a szabadságot adjuk meg a polgároknak, de megadjuk a népeknek saját nemzetiségüket is. Mi, kik e földet meghódítók, kik nevet adtunk a birodalomnak, kik minden században új harczt kezdénk a szabadságért, mi minden népet testvérünknek tekintünk, e szó él szívünkben, nemcsak ajkunkon van."

Indítványozá továbbá, hogy a zsidók emancipáltassanak, beleértvén a keresztényekkel házassulhatás megengedését is. Ez is megkapta vivátját.

A közfigyelmet e napokban egy körülmény vonta magára, tábornok Répásynak véletlen halála s ünnepélyes eltemetése, melly gyászünnepélyen Kossuth s a városban levő katonák jelen valának,

E nap délelőttjén Ujszegeden a zsótérházbani lőporos raktár meggyuladván, iszonyú robajjal szétveté magát. A legtöbb közeli házak sérülést kaptak, s több mint 800 ember lett áldozata.

Ezenben az országgyűlés azon végzését, minélfogva Görgeit nevezték ki fővezérnek, megvitték Kossuthnak. Ő az országgyűlési deputatióval tudatá, miszerint e rendeletnek magát szívesen alávetendi, s machinatióit ellene mégis folytatá.

Julius 30-án Szemere elutazott Görgei táborába, részint hogy mit Kossuth ki nem vihetett, eszközölje ki, részint hogy a fenebbi határozat létesítését megpróbálja. Mindamellett, hogy ez ember ellen ármánykodtak, félték tőle. De midőn Szemere oda érkezett, már minden késő volt!

Haynau és Schlick táborai Julius vége felé olly közel állottak a sánczokhoz, hogy egy csata elkerülhetetlennek látszék. A magyar

sergek positiója erős vala. Jól készített mély sánczok, abban elhelyezett teméntelen batteriák, az alájok gyült két tábor, mellynek összes ereje 35,000 ember lehetett, minden arra mutatott, hogy itten csata fog lenni, annyival inkább, mert e positio elvesztésével az egész tiszavonalt, a magyar vidékeket, mellyekben leginkább biztak, honnan folytonosan új erőt merithettek, elvesztendék. Azonkívül a szegedi nemzetőrség, 20,000 fegyveres ember, nem kis segítségkre lehetett volna.

A július 30-án tartott haditanácsban egyhangulag kimondatott, hogy Szeged alól elhúzódni. E határozatot aug. 1-seje estejéig teljesülésbe is vették, s két irányban Nagy-Várad és Ó-Arad felé húzódék a parlament, a kevés számúra apadt ministerialis személyzet, és az ujságírók coetusa.

Augustus 1-jén maga a sereg is, négy hidat vetve, a Tiszán átvonult.

Az elvonulás számításán kívül olly sietve történt, hogy a töméntelen fáradsággal megtöltött gabnatárákat, töméntelen ágyu- s lőpor-munitiót, ezenkívül a betegek nagy részét (300-on jóval fölül) ott hagyák.

Aug. 2-án a császári sergek Szegedre bevonultak, a forradalmi tábornokok pedig arriéregarde-jokkal a Tiszán túl (a mellyeni hid fölégettetett) Új-Szegeden foglaltak positiót.

Tizedik fejezet.

Klapka kiütése Komáromból. Görgei Nyiregyházán. Görgei állása Nagy Sándorhoz. Debreczeni csata s annak következményei. Bem hadjárata. Szeben bevétel s elvesztése. Károlyfehérvár felszabadítása. Bem Dévára vonul.

I.

A komáromi várban Klapka volt a parancsnok. Aug. 3-án észrevehén, hogy a császári cernirozó sereg a folytonos csapatlekiadás által nagyon meggyengültek, a várból két oldalról tetemes erővel kirohant, és seregeit a Duna jobb partján az erdő mögött állítá fel.

Dandárparancsnok Barkó dandárát Mócsa és Pusztá-Harkály közt helyezé el. Előbb keményen tartotta magát, Klapka azonban a csata hevében megkerülvén őt a Duna bal partján, visszavonuláshoz kényszerített folyamodni. Hivatalos jelentés szerint Klapka ágyui olly ügyesen voltak felállítva, hogy a hid elrontása nem sikerült.

Veszteség a császáriak részéről tetemes, kik majdnem minden podgyászuikat, ágyujokat, lőporukat elvesztették.

E kiütés által, melly alkalommal Klapkához sz.-fehérvári népfölkelés csatlakozott, Bécsnek Pestteli közlekedése egy pár hét folyama alatt meg volt szakasztva s csak aug. 20-kán sikerült Jablonovszki dandárának a Nagy-Igmándról történt előnyomulás következtében az ácsi hegyek elfoglalása által a közlekedést helyreállítani, miután ugyancsak e dandárcsapat Székes-Fehérvárba ellenállás nélkül bevonult.

Aug. 3-án egy orosz csapat, miután a városnál a hódolatnyilvánítást megrendelé, Debreczenbe bevonult, 4 nap mulva azonban a várost odahagyni kényszerített.

II.

Görgei Tokajból Debreczen felé vonult, seregének egy részét Nagy-Kálló, Vámos-Pirts és Szent-Mária felé küldvén s Nagy-Sándort Debreczenbe rendelvén, feltartani az orosz erőt; nem mintha a kormánynak N.-Váradra teendett húzódását, melly terv a császári

sergek villámgyors előnyomulása következtében meghiúsult, fedezni, nem mintha az itt törtérendett concentrációt létesíteni akarta volna. A tervet, mit megkezdett, páratlan számítással, okos kombinációval s következetességgel folytató.

Az út, mit tett s mit teendett ezután, egy lányszü de fegyverét letenni szándékozó tábornoknak hadjárata volt, hadjárat, melly által katonai talentumát ki akarta tüntetni s melly által katonai becsületét meg akarta menteni.

Az orosz sergek fővezére főhadiszállását Ujvárosba tevén, illyforma dispositiókat tett :

Tábornok Grabbe a bányavárosokba küldetett, részint a zavargókat lecsendesíteni, részint az arrafelé történhető vonulást meggátolni.

Ezredes Chrulew Miskolczon át Szolnokra ment egy csapat gyalog- és lovassággal s négy ágyúval, hogy a Benedek tábornok vezetése alatti osztrák sergeknek a Tiszáni átmenetelt biztosítsa, könnyítse.

Görgei, kinek főhadiszállása Nyiregyházán volt, Nagy-Sándort azon világos rendelettel küldé Debreczenbe, hogy ha megtámadtatik, lassan húzza magát vissza. Vele szemben az orosz sergek a Tisza mentében voltak felállítva.

Ezenben Nagy-Sándor 7,000 emberrel és 40 ágyúval megérkezett Debreczenbe. Küldetésének célja volt az oroszokat Görgei elvontáig feltartani s akkor vele csatlakozni.

Sajátságos állás volt e két ember közt.

Nagy-Sándor átlátta annak árulását s erről korán értesíté Kossuthot, sőt egy hadi tanácsban kimondá, hogy a ki dictator akarna lenni, Brutusává válnék.

Görgei mindezekért neheztelvén rá, rendesen olly helyekre küldé, hol bizonyos volt megveretése s veszni hagyá őt.

Kossuthnak pedig panaszkodék, hogy lőpora nincs, s midőn ez küldött volna neki, nem ment érte, elhozandó azt, mit áldozat nélkül megtehetete, hanem utát mindig más irányban vette, mint ígérte.

Augustus 1-jére viradólag az orosz seregek mintegy 80 ezeren Ujváros elébe érkeztek, honnan Debreczen felé indulának. A főhadvezér jelenté : „Ujvárosban az ellenségről semmi tudomást nem szerezhettem magamnak. Az ország minden lakosa annyira ragaszkodik Görgeihez, hogy köztök kémeket találni nem lehet.“ Mindazáltal lehetőknek találván, hogy Görgei egész erejével arra tart, mindenfelé vizsgáló csapatokat küldött.

Másnap, aug. 2-án, Ujvárosból, a málhás szekereket ottan hagyva, két oldalról indulának Debreczen felé.

Debreczentől nem messze azonban a kukoricza miatt nem lehetett az utat folytatni. Máskép rendezkedének tehát.

Nagy-Sándor sergei előőrseit a dombok, kertek mögé, gödrökbe

olly ügyesen rendezé el, hogy csak 4 escadron lovasságot s két ágyut lehete közülök látni. Az orosz lovasság ezeket a várostól elvágandó, előnyomult. E perczben a golyók s gránátok mindenfelől hullának rájuk, mire ők is hasonló tüzzel feleltek.

Megállítá tehát a fővezér a lovasságot s hadi rendbe alakította a forradalmiak iszonyu tüzelésének közepette.

A varsói herczegnek e csatáról irt hadi jelentése kiemelé a forradalmi sergek tüzéreit, mint a kik rejtett positiók mögül nehéz kaliberjeikkel remekül irányoztak, annyira, hogy daczára, mikép ricochet-lövésaik igen messze estek, a fővezérnek batteriáit vissza kellett huzatnia, sok ló s tüzer sebesülvén meg. A lövésbeli egyensúlyt csak egy jól elhelyezett batteria tudta helyrehozni, mikor az ágyuk mögött töméntelen gyalogságot lehete látni.

A fővezér ezenben észrevevén, hogy a forradalmi sereg bal-szárnya megkerülhető, intézkedett, hogy az megtörténjék. Tábornok Gillenschmidt a kapott rendelet következtében 4 üteggel előnyomult, Alig hogy ennek előnyomulása által a magyar tüzerek megváltoztatták állásukat, két dandár parancsot kapott, hadi rendben, dobszóval a város ellen menni, más két dandár pedig azokat a támadásban gyámolítani. A támadás megtételét kozákokra s muzulmán lovasságra bízta. A magyar sergek ekkor a város előtt állottak.

A túlnyomó erő, a gyors megtámadás, az ügyesen intézett s épen azért észre nem vett hadi csel a magyar lovasságot annyira megrémíté, hogy az lóhalálában szaladt be a városba, hol Nagy-Sándor és tisztjei a támadással mit sem gondolva, vig ebéd mellett ülének. Herczeg Bebutow tábornok a keze alatti muzulmánokkal s hegyi kozákokkal e zavarodást fölhasználva, a hasonló futásnak eredt gyalogságot megtámadá s Debreczenbe vonulni kényszeríté.

Beérve a kozákok s muzulmánok, az üldözést olly hévvel, olly szakadatlanul folytaták, hogy 4 ágyut, a málhás szekerek s élelmi szerek nagy részét s meglehetősen lóport foglaltak el. Gondolni lehet, hány szerencsétlen végzé életét ez üldözés alatt. Ezenben a bal szárny is utánok sietvén, sokan elfogattak, úgy hogy azok számát ezren fölül tehetni.

Ezenben beállván az éj, felhagytak az üldözéssel. Nagy-Sándor serege jó messze haladt Debreczentől, hová az orosz sergek még az nap bevonultak. Hitelt érdemlő adatok szerint, ha az orosz bal szárny Görgei üldözésére siet, őt könnyen kényszerithette volna már ekkor letenni a fegyvert.

Ez legfényesebb diadaluk az oroszoknak az egész hadjáratban s legnagyobb veszteség, mit ekkorig a magyar sergek szenvedtek. Mindamellet, hogy a veszteség illy nagysága sok tekintetben a csatakerülő magyar tiszték hanyagságának tulajdonitható, magoknak az oroszoknak is tetemes veszteségük volt. Részükről elhullott s meg-

sebesült két tábornok, 27 tiszt s több mint 300 közember. A magyarok vesztesége azt sokkal fölülhaladta.

Mint említém, e csatát maga Paskiewics varsói herczeg rendezé, kinek főherczeg Konstantinon kívül, ki mindenütt elül állt s golyózápor közt buzdítá katonáit, tábornok Rüdiger tette a legnagyobb szolgálatot.

Nagy-Sándor a seregromokkal Várad-Püspökiig vonult. Görgei erről s a vesztett csatáról Kis-Máriánál, tehát jóval fenebb, értesült.

Nagy-Sándor seregének missiója volt, feltartani az orosz seregeket, miglen Görgei lehuzódhatandik. Nagyvárad felé. Daczára a roppant áldozatnak, roppant veszteségnek, mi a honvédek demoralizálása nagy befolyással volt, Görgei czélt is ért. Mert ő ezenben Debreczentől balra Nagyvárad felé levonult.

Egyesülvén Nagy-Sándor seregmaradékával, Nagyváradra ment, hol ő még magyar seregeket találni remélt.

Innen azonban pár nap mulva Világos s Arad felé folytatá utját.

Orosz tábornok Rüdiger, Görgeinek nyomában volt, augusztus 7-én megszállta Nagyváradot s még némi erősítéseket csatolván seregeihez, folytatá utját Arad felé.

Ez utban semmi csata, semmi ütközet nem történt. Görgei elül ment s az oroszok utána, mintha comitivái lettek volna.

III.

Bem a szászsebesi vesztett csata után néhány huszár kíséretében (ezek közt voltak azok is, kik őt a csatamezőn feltalálták) augusztus 2-án Maros-Vásárhelyre érkezett. Intézkedett, hogy az országból minden erő oda mint központba gyűljön, hogy az orosz seregek ellen a csatát folytathassa.

Rendeletet küldött Kolosvárra Kemény Farkasnak, hogy a keze alatti 4000 emberrel, 800 lovassal s 12 ágyuval aug. 4-ig oda menjen. Az ezt illető levelek elfogatván, tábornok Lüders Fogarashól kiindult és Segesvárnál tábornok Dick dandárjával egyesülvén, aug. 4-ikére Gálfalvára érkezett.

Bem ezenben már augusztus 3-kán Medgyesre ért, egyesült Keménynyel, miáltal serege 7000 emberre s 14 ágyura szaporodott s mielőtt az oroszok észrevették volna, Szeben felé utban volt.

Szebenben tábornok Haszford volt, kit Stein, (ugyanaz, ki Károlyfehérvárt cernirozá) Bem rendeletei nyomán e városból kicsalván, vele csatát küzdött s azt el is veszté.

Mig Lüders e híreket kapá s mig meggyőződheték, hogy Bem Szebent megtámadni s Haszfordot az országból kiszorítani akarja, ő már hegyenvölgyön túl volt, annyira, hogy Lüders tábornok az ő

üldözésére nem gondolhata, hanem meg kelle azzal elégednie, hogy 500 hadjáratára ügyelő kozákokat küldött ellene, bármilly világos vala, hogy Haszford Bem ellen Szebent védeni képes nem leend.

Ő maga tehát lehető leggyorsabban Medgyesén keresztül Vizakna felé sietett, úgy hogy 6-án már odaért.

Ezenben Bem 5-én Szeben alatt állt. Haszfordot már Vizakná-nál megtámadta s mérges csatával Szebenig üldözté. Szebenben utczaharcz kezdődött, melly Haszford részére igen roszul ütött ki. Ugyanis azonkívül, hogy töméntelen embert veszített el, kényteték Szebent odahagyni s Talmácsba vonulni.

Aug. 6-án azonban Lüders seregeivel már Szeben alatt állott. Mintegy 8 óra felé Bemet egész erejével megtámadta.

Bem e csatában csak 6 zászlóalj-, 500 lovas-, s 18 ágyuval vett részt. Többi emberei részint a várost fedezték, részint Haszfordot üldözték. Ő kezdetben az orosz bal szárnyat fenyegeté; azonban ez egy zászlóaljjal megerősítettén, a jobb szárnyat akarta megkerülni, mi azonban a kozákok előrohanása miatt füstbe ment.

Ezen előnyomulás Bem positióját bizonytalanná tevén, tábornok Lüders intézkedett, hogy a dzsidasok elegendő ágyuval a jobb szárny positiójából egy hegyet elfoglalva, onnan véletlenül nyomuljanak előre s támadják meg Bemnek bal szárnyát.

Ugy lón. A bal szárny e véletlen támadásra szaladásnak indult s a centrumot fedezetlen hagyá. A dzsidasok erre a centrumot támadták meg, de kemény tüzeléssel fogadtattak. Mindamellet a sokkal túlnyomó erőnek engedni kénytettek, s ezek is, valamint a jobb szárny, elhagyák a csatatért, Szerdahely felé vevén utjokat. A dzsidasok nyomban üldözvén, mintegy 10 ágyut s 1200 foglyot vesztenék.

Miután azonban a sereg az azelőtti napokban tett hosszas utazások miatt fáradt volt, az üldözéssel fel kellett hagynia.

Haszford tábornok az ágyuzásból észrevevén, hogy Szebennél a főszereg ütközik, támadólag lépett fel, de makacs ellenállás után is csak annyira mehetett, hogy üldözőit kényteté a szerdahelyi ut felé vonulni.

Ekközben a székelyföldön Gál Sándor volt a fővezér. Változó szerencsével néhány csatát küzdött Szentgyörgy-, Tasnád-, Kászon- és Nyergesen s elvégre is makacs ellenállás és igen sok veszteség után is nem maradt egyéb hátra, mint a gyergyói szorosokból Kolosvárra menekülni.

Clam-Gallas tábornok e csaták után, melyekben maga is felette sokat veszített, Maros-Vásárhely felé sietett, hogy e positio elfoglalása által mind a még folytonosan makacsul de páratlan elszánt-sággal is ellenálló székelyeket zablán tartsa, mind a Kolosvárt levő sereg ellen küldött csapatoknak reservája legyen.

Grottenhjelm rendeletet kapott hadtestével Tordán át Kolosvár ellen menni s elfoglalása iránt próbát tenni. Erősítésül mellé rendelék

rendelék Dick tábornok dandárát Medgyesről s az azelőtt Clam-Gallas alatt küzdött orosz csapatokat Udvarhelyről.

Dick tábornok Balásfalván, Tövisen át Tordára vette útját.

Mind a három hadtest olly mozdulatokat tett, hogy hacsak lehet, augusztus 15-kén, mint rendeltetése helyén, Kolozsvárt, Tordán, Maros-Vásárhelyt legyen.

Lüders tábornok pedig a fősereggel augusztus 11-kén Károly-Fehérvárnak ostrom alóli felszabadítását eszközölni kiindult Szebenből. Szerdahely és Szászsebes közt még az nap talált a magyar előőrsökre, kik rövid csata után ez utóbbi helyre húzódtak vissza.

Bem, ki a Szebennél szenvedett veszteség után is szokása szerint csakhamar rendbe tudta magát szedni, Szászsebesen a magasokon volt s ott várta s támadást mintegy 7 zászlóaljjal, 600 lovassal s 18 ágyúval.

Tábornok Lüders háromakkora erővel sietett ellene s a netalán Bem által teendő visszavonulás háborítására. Szászpián felé 500 kozákot küldött, kik észrevétlenül rendeltetésök helyére értek.

Daczára a túlnyomó erőnek Bem keményen tartotta magát. Az ellene küldött lovasságot ágyutüzzel olly ügyesen fel tudá tartóztatni, hogy az kezdetben visszavonult. A későbbi támadást azonban Bem nem tudta kiállani, és Szászsebesből a legjobb rendben visszavonulást kezdett, de már az Alvincz és Szászpián közti hegyeken positiót foglalt. Az ellene ment dzsidasokat visszanyomta, s csak akkor zavarodtak meg a huszárok, midőn a fenirt 500 kozák egészen véletlenül reájok rohant, a kik aztán Szászváros felé vették útjokat.

Veszteség e napról mindkét részről tetemes.

Bem seregeivel a legjobb rendben Dévára vonult.

E csata folyama alatt a károlyfehérvári várórség, melly öt havon át tábornok Stein által művészileg rendezett s páratlan kemény ostromot példátlan önmegadással türt, kirohanást tett Maros-Portus felé, hol egy vizsgáló csapat volt felállítva. Erélyes ellenállás után e kis számú vizsgáló sereg Borberekén át a zsibói csúcsokig nyomatott.

Aug. 14-én az orosz főtest Lüders vezénylete alatt Szászvárosra, az előőrsök pedig Piskiig mentek.

Utolsó fejezet.

A kormány Aradon. Uj-Szegedi, szőregi csaták. A kormány Uj-Aradon és Lugoson. Bem Lugosra érkezik. Temesvár ostroma. Kis-Becskei csata. A magyar seregek állása ezután. Görgei feladja a berettyóvonalt, alkudozása az oroszokkal, propagandája. Nagy-Sándor csatát vesz Uj-Aradnál. A magyar hadseregek állása. Kossuth lelépett a kormányról. Görgei dictátor. Görgei fegyverlerakása. Arad capitulál. Az erdélyi seregek fegyverletétele. Vécsey Boros-Jenőnél. Lugos odahagyása. Elvonulás Lugosról. Kmety hőstette. Kimenekülések. Munkács, Pétervárad, Komárom capitulálnak.

I.

Szegedi odahagyása előtt csak pár nappal is igen bizonytalan, legalább titok vala, hogy a kormány hová vonuland. Ez okozta, hogy mindazon tagjai a kormánynak s maga a Közlöny is, kik előbb elindultak, Arad kikerülésével Nagyváradnak vették útjokat. Innen származott az is, hogy a Közlönyből későbbig csak egy szám jelent meg, az is augusztus 5-én s egészen új alakban.

A kormány még jobban devalválódott, minden szükségfeletti tagjai elbocsáttattak, részint mert kevés pénz vala, részint mert az ezentúlra a hadsereggel akart menni, ő maga Aradra utazott.

A szegedi hidak elrontása s e városnak Haynau seregei által történt elfoglaltatása után a magyarok Uj-Szegeden foglaltak arriéregardájokkal positiót, a főerőt Szőreg felé utba indítván.

Haynau Jablonovszky s Benedek dandárainak egy részével és Paniutine hadosztálya egyik zászlóaljával Liechtenstein vezénylete alatt támadást intéztetett Uj-Szeged ellen.

A hátrahagyott magyar seregeknek rendelet volt ugyan hagyva, semmi derekas csatába nem ereszkedni, mindazáltal kezdetben a támadókat a sánczokig visszanyomták.

Később azonban heves de rövid csata után, mialatt Uj-Szeged egy része lángok áldozata lett, odahagyták e helyet, rendben vonulva a főerő után.

Tábornok Benedek, magyar származású, a legünnepeltebb bajnokok egyike, e csatában, midőn dandárosztálya a leghevesebb ágyutűzbe rohant, könnyű sebet kapott.

A magyar hadtestet Dembinszky, Mészáros, Guyon, Dessewffy és Visocky kormányozták. A lengyel és olasz legionariusokkal, melyek külön hadosztályként az utószor említett tábornok dandárát képezték, a sereg száma 25,000 ember lehetett.

E hadtest Szőregen és Ó-Szent-Iványon foglalt positiót s ott sánczoló el magát, az osztrák seregeknek átmehetését s illetőleg előnyomulását gátolandók.

Augustus 5-én délután tábornok herczeg Liechtenstein Ferencz vezénylete alatt az osztrák főerő nagy része, egyesülve Paniutine muszka csapatával, a magyar seregek ellen támadást intézett.

A herczeg jól combinált terve szerint a lovasság a magyar bal szárny megkerülésével előnyomult az ezek mögött felállított batteriák ellen, míg egy más osztály a Maros mentében Szőreg ellen vonult.

A forradalmi seregek kemény s kitartó ellenállása daczára estve felé Szőreg a tüzezek sikeres működése miatt be volt véve. A támadásban Benedek tábornok is részt vett sebe daczára, s most ismét kapott egy újat, de a melly hasonló nem volt veszélyes.

Üldözésről azonban szó sem lehetett s csak másnap 5-én nyomultak Makóig, hol töméntelen élelemszer s néhány osztrák fogoly jutott kezökbe.

Ugyanez időben Ramberg altábornagy, Baját fölégetve, Kani-zaánál heves csata után átment a Tiszán.

A magyar seregek Temesvár felé vették utjokat. S ez az, mit Görgei mentsége gyanánt s Dembinszky vádlásaul felhoz.

Ezalatt a kormánynak egy része Lugosra vonult, ezek közt Duschek, más része pedig Uj-Arad helységében s a Maros túlsópartján levő várban maradt, ezek közt maga Kossuth is, ki pár napig onnan bocsátá ki rendeleteit.

Lehangolt kedélyek közepett találta Lugost a menekültekkel Bem, ki a szászsebesi csata után hadát Lázár vezérlete alatt Déván hagyá. (Aug. 9-én.)

Alig egy pár órai ottmulatása után Temesvár alá idült, az ott történendő csatában részt veendő.

Ekkor a magyar seregek már meglehetősen kezdetek desorganizálódni. Nagyobb csapatok nem szökdösének ugyan még, a seregmozdulat rendét illető parancsok annyira mennyire megtartattak ugyan, de az elégtelenség minden nyomon látható volt.

Az élelem, miután dús raktáraikat Szegedről elszállítani nem volt idejük, nem szolgáltaték ki pontosan, pedig seregben mi sem képes oly hamar rendetlenséget hozni elő, mint épen ez.

Íly körülmények közt érkezének 9-én Kis-Becserekre, hová a

legtöbb rendelkezhető erőt összegyűjték, egyesülvén Vécseynek Temesvárt cernirozó csapatával.

A Kis-Becserek alá gyűlt serget Dembinszky és Mészáros kormányozák.

Állomásuk itten jó volt, azonban Haynau megérkezvén, abból csakhamar kicsalatni engedék magukat, s így egy mocsáros sáros helyre szorultak túl a patakon.

Azonban tüzéség s lovasság által itt is sok ügyességet s merész ellenállást fejtettek ki, s a Beregszó patakon túli erdőkbe rejtett huszárok által a császáriak bal szárnyát megkerülni ügyekvének.

Ennek bevételéhez annyi elhatározottsággal, olly sok ügyességgel fogtak, hogy a császáriaknak Paniutine osztályát s a reser-vaágyukat is csatarendbe kelle állitniok.

Ezen erő sem volt elegendő. A magyar sereg ennek ellenében is keményen tartotta magát, sőt a jobb szárnyat vissza is nyomta. Herczeg Liechtenstein Hodonyról e perczen érkezett meg tetemes tartaléksergeivel, hol egy kisebb csatában az arra tartó magyar serget visszanyomta. Rögtön a már visszanyomott jobb szárnyhoz csatlakozván Sz.-Endrénél a mármár elvesztett csata sorsát megfordítá.

Ugyanis a jobb szárnyról a felállított magyar huszárok, ujonczok, kik most először voltak csatában, megfelelkezve a huszárnév dicsőségéről s legyőzhetlenségéről, szaladni kezdettek, miáltal az ágyuk teljesen fedezetlen maradván, azok közül a legtöbb a tüzerek önfeláldozása által karddal mentetheték meg.

Azonkívül néhányan közülök a 3 órányira előnyomult bal szárnyat, hol Bem volt a parancsnok, „minden elveszett” kiáltásaikkal zavarba hozák, úgy hogy azok is szaladni kezdettek.

E visszafutásban, midőn Bem előre lovagolt volna, buzditandó, s ha lehet, rendbeszedendő a sergeket, leesett lóváról s megsérté karját.

E csata desorganizálta a magyar sergeket.

Rendetlen futásban kerestek menedéket, a harcban kevés verezett el, de teljesen szétszórattak. Nagy része a közeli erdőkbe menekült, a más pedig tömegestül megszökött, s ekkép igen sokan közülök elfogattak.

A nap diadalát herczeg Liechtenstein vívta ki, mint ki a csaknem elveszett csatát rögtöni megérkezésével annyira megfordítá.

A magyar sergek közül egyedül Vécseynek néhány zászlóaljja s Kmetynek egy dandára vonultak némileg rendben vissza, mennyiben az ütközet derekas folyamában alig vettek részt.

A császáriak részéről e diadalnak egyik igen nagy nyeresége volt Temesvárnak a cernirozás alóli felszabadítása.

Ugyanis Haynau tábornagy tetemes lovassággal a kapuk alá nyomult. Az ezt védő néhány zászlóalj azonban képtelen lévén

ezeket feltartóztatni, a vár az ostrom alól még az nap (aug. 6-kán) esti 9 órákor felszabadítottatott.

Ugyanez nap a fenirt csata folyama alatt gróf Schlick, ki Mezőhegyesre némi aerarialis lovak visszafoglalása végett küldetett, Vinga felől előnyomult.

Ez és a császáriaknak Temesvárból tett kirontása nagyon könnyíték a diadal kivívását.

E csata előtt a magyar sereg száma 40,000 lehetett, e nap alig 9000-re apasztá. A többiek részint hadi foglyokká lettek, részint elszöktek, részint elhányták fegyvereiket.

Néhány nap mulva is ezen esemény után szomorú volt a környék képe. Oláh falukban, ellenséges földön, kiéhezett honvédek jártak, kenyeret koldulva azoktól, kik által annyira gyűlöltetének, s kik bukásukat olly kárörömmel tekinték! Három négy emberből álló csapatokban jártak a szerencsétlenek, s keresték a zászlóaljakat, mellyek közül némelyik 30, 40 emberre apadt!

A magyar sereg ezután 3 osztályban foglaltak helyet.

Kmety 2500 emberrel Rékason állt.

Vécsey 4000-rel Kiszetónál foglalt positiót. E falvak a Temesvártól Lugosra vezető utban egymástól alig másfél órányira fekszenek.

Guyon és Bem Lugos előtt ütének táborát, melly nem egészen 3000 emberből állt. Ez utóbbi táborba még négy nap mulva is gyülekezének a honvédek.

II.

Nagyváradról Görgei Aradra sietett, miután már a berettyóvonal sem volt képes fedni, hogy ottan a déli magyar sereggel egyesüljön. Ha Dembinszky Temesvár helyett Aradra megy, (mit ez, miután Görgeinek azon szándoka, hogy fegyverét letegye s a magyar tábornokokat orosz-osztrák kezekre játssza, tudva volt előtte, nem tehetett) tán még tarthatták volna magukat, de ekkor bukásuk is nagyobb lett volna, mert az összes de meggyengült magyar erő a négyakkora orosz-osztrák had ellenében küzdött volna.

Augustus 11-kén Görgei seregének egy hadteste, az, mellyet Nagy-Sándor vezetett 9000 ember- és 42 ágyuval, Uj-Aradon találkozik tábornakszernagy Schlick hadtestével.

Még eznapi megütközének. Nagy-Sándor megveretett s a Maroson átkelni kényszeríték Ó-Aradra, azon városba, melly ez év alatt a bombáztatás által annyit szenvedett s melly ennyi serget és menekültet alig volt képes befogadni.

A magyar hadsereg már ekkor annyira demoralizálódva volt, Görgeinek orosz propagandája annyira elterjedt benne, hogy azon

hadtest, mely Budát szuronyyal vette be, hasonszámu de csak 12 ágyuval ellátott ellenség elől megszaladt.

Másnap egész nap Görgeit fekete sejtelmek kinozák, nem a csataért, melyet elvesztett, de mellynek kárát kipótolni még tudta volna. És sejtelmei nem csalák. Estve meghallá Dembinszky serge semmivétételének hírét.

Augustus 11-ike volt.

A forradalmi vezérek egymástól elvágott és csekélyre apadt sergeik állapota kétségbeesett volt.

Görgeinek erőtetett marcheroute-ok által kifárasztott hadai Körösnél, Dembinszkynek szétvert csapata Lugosnál, Vécsey táborra Kiszetónál álltak a nélkül, hogy (e két utóbbit kivéve) egymással közlekedhettek volna.

S mikép állt az egyesült orosz-osztrák erő?

Az orosz főerő s az eriwani gróf Nagy-Váradon.

Kiss-Jenő- és Remeténél gróf Rüdiger.

Uj-Aradon gróf Schlick az osztrák hadtesttel.

Temesvárt báró Haynau az osztrák főerővel.

Dévától két állomásra az Erdélybe nyomult s egyesült orosz-osztrák haderő.

Zámtól fölfelé a járhatlan havasok s mőczok sergei.

A töredécsapatok ellen legalább 15 akkora ellenség!

E napra viradólág vegyes hadi s ministeri tanács tartatott.

Az eredményt estve felé következő két plakát tudatá a néppel :

„A nemzethez!

A szerencsétlen harcok után, mellyekkel isten a legközelebbi napokban meglátogatta e nemzetet, nincs többé remény, hogy az egyesült osztrák és orosz nagy hatalmasságok ellen az önvédelem harcztát siker reményével folytathassuk.

Illy körülmények között a nemzet életének megmentése s jövőjének biztosítása egyedül a hadsereg élén álló vezértől levén várható, s lelkem tiszta meggyőződése szerint a mostani kormány további létezése a nemzetre nézve nemcsak haszontalanná de károossá is válván: ezennel tudtára adom a nemzetnek, hogy azon tiszta hazafiui érzéstől indittatva, mellyel minden lépteimet s egész életemet egyedül hazámnak szentelém, magam s a ministerium nevében ezennel a kormányról lelépek, s addig míg a nemzet hatósága szerint intézkednék, a legfőbb polgári s katonai kormányzati hatalmat Görgei Arthur tábornok urra ruházom.

Megvárom tőle s azért isten, a nemzet és historia előtt felelőssé teszem, hogy ezen hatalmat legjobb tehetsége szerint, szegény hazánk nemzeti statuséletének megmentésére, javára s jövőjének biztosítására fordítandja.

Szeresse hazáját olly önzéstelenül, mint én szerettem, és legyen a nemzet boldogságának biztosításában szerencsésebb nálamnál!

Cselekvéssel többé nem használhatok hazámnak; ha halálom valami jót eszközölhet számára, örömmel adandom életemet áldozatul.

Az igazság és kegyelem istene legyen a nemzettel!

Arad vára, augusztus 11-én 1849. Kossuth Lajos, kormányzó. Vukovics Sebő, igazságügyminister. Csányi László, közmunka- és közlekedési minister. Horváth Mihály, cultusminister.“

„Polgárok!

Magyarországnak eddigi ideiglenes kormánya nincs többé.

A kormányzó és a ministerek ma hivatalaikról s a kormányról önkényt lemondottak.

E körülmény által kényszerítve a katonai főparancsnokság mellett ma a polgári hatalmat is ideiglenesen átvettem.

Polgárok! Mindent, mit sulyos helyzetünkben hazánkért tenni lehet, megteszek, harcczal vagy békés uton, akkint, mint a szükség fogja parancsolni, mindenestre úgy, hogy a már annyira megfeszített áldozatok könnyíttessenek, az üldözések, kegyetlenkedések és gyilkolások megszüntetessenek.

Polgárok! Az események rendkívüliek és a sorsnak csapásai sulyosak, illy helyzetben előleges kiszámítás lehetetlen; egyedüli tanácsom s kívánságom, hogy lakjaitokban békésen megvonulván, ellenszegülésre vagy harczba még azon esetben se keveredjete, ha várostokat az ellenség megszállaná, mert a személy- és vagyonbiztosságot legtöbb valószínűséggel csak úgy fogjátok elérhetni, ha házi tűzhelyeiteknél polgári foglalatosságaitok mellett békén maradtok.

Polgárok! Mit Istennek megfejthetlen végzése reánk fog mérni, tűrni fogjuk férfias elszántsággal s az öntudatnak azon boldogító reményében, hogy az igaz ügy örökre vesztve nem lehet.

Polgárok! Isten velünk. Görgei Arthur.“

Kossuth még az nap Lugosra utazék, s az üldöző és nyomában vő osztrák lovasságtól csak akkép tudott menekülni, hogy kocsiját az erdőségbe vágatott.

Más nap, miután Görgeinek a Maroson Lippánáli átkelési szándoka az odament osztrák erő által meggátoltaték, megkezdődtek az alkudozások Rüdiger tábornok parlamentairei s Görgei közt és folytak a világosi kastélyban, melly alá ő húzódék.

Olly alku, melly egyik félnek föltétlen önfeladásával végződik, hamar megkötetik.

Görgei még az nap, aug. 12-én Szöllőstre ment, a helyre, hol fegyvereit lerakni határozá.

Szöllős és Világos közt hadi rendben állt a magyar sereg, kiéhezve, fáradtan s kevés töltenynyel ellátva. Azonkívül a gondolattól kinezva, hogy az orosz erőt legyőznie semmi áron sem lehetend.

Tábornok Rüdiger Kis-Jenő- és Simándról sergeivel hasonló Szöllőstre érkezett.

Augusztus 13-án délután, midőn mindkét sereg csatarendben ki

volt állítva, Görgei tábornokainak, ezek közt Kiss, Pöltenberg, Schweidel, Nagy-Sándor, Aulich, Leiningen, Lenkey, kíséretében Rüdigerhez megy s rövid párbeszéd után tábornokait visszaküldi.

Délután négy órakor bekövetkezett a fegyverlerakás.

Elül a gyalogok, hátul az ágyúk állottak, s kétoldalt a lovas-ság. Legelőbb általánosan tisztelkedtek, azután a honvédek tölténytáskájokat s fegyveröket egy csomóba rakták, a lovasság pedig kardját a nyeregbe akasztva, leszállt lováról.

Görgeinek ekkor 24,000 embere s 144 ágyuja volt.

A percz iszonyuságát, a bánatot, melyet minden honvéd arcza tükrözött, leirni hiában próbálnám.

A forradalom gordiusi göpének kettévágása, villámcsapás volt e lépés, melly ha a sokat szenvedett hazának békét ígért is, de egy-párnegyedéves művét semmivé s annyi véráldozatot hiábavalóvá tett!

Dushek egy félmilliónyi aranyat s ezüstöt s a banksajtot az osztrákok kezébe játszák.

Ezenkívül több millió értékű status- és magánvagyon kézbesítettet a császáriaknak.

Aug. 16-kán a bánnak déli serege egyesült Uj-Pécsnél a dunai sereggel.

Ez időtájban tétettek szabad lábra a magyarok kezébe esett foglyok, köztük Roth, Filippovics, Fligelli tábornokok.

Aradvárnak kormányzója Damjanics volt, ki lábtörése miatt az utolsó időbeni hadjáratokban részt nem vehetett.

Schlick tábornok cernirozá ugyan, de Damjanics Görgeinek mint dictátornak nyilvános parancsa szerint aug. 16-án az orosz seregeknek feladá magát, seregeinek szabad elvonulhatást kötve ki.

Az oroszok mindjárt másnap átadák az osztrákoknak. Damjanics serege is besoroztatott.

III.

Mik Erdélyben ezután történtek: seregeknek capitulatioi. A folytonos vesztesékek alatt a magyar hadak sokkal jobban el valának gyengülve, hogysem tarhatták volna magukat.

Egyetlen csata Szászsebes előtt volt, a helyt, melly márczius óta Bem kezében vala. De a magyar seregek, legyőzve a sokkal nagyobb erő által, Belamirra vonultak. (Aug. 12-én).

Augustus 14-én tábornok Grottenhjelm Kis-Czegéből Kolosvár felé nyomult. Egy csapat Mócsnál magyar sereggel találkozók, de ezek által megveretett. E csapat ezután a főerővel egyesülvén, a magyar sereget Várad felé kényszeríté vonulni. Másnap Kolosvárt kardcsapás nélkül vette be, honnan Urbán ezredes Bánffy-Hunyad felé indult az ottani magyar sereg ellen. Egy más csapat pedig Torda megszállására ment.

Aug. 17-én a kolosváriak a Gyalunál levő magyar serget felszólíták megadni magukat, mit ezek meg is tettek.

E tájon ezenkívül még két magyar tábor volt, egyik Dézs és Szamosujvár közt, a másik Bánffy-Hunyadnál. Ez első megadta magát az oroszoknak. Az utóbbi Urbán ellen ment.

Urbán felazólítá e csapatot letenni a fegyvert. A megtagadó feleletre megtámadta őket, de visszanyomtatott. A sereg parancsnokával tábornok Kazinczy Lajossal erre Sibóra ment, honnan parlamentaire által értesíté az oroszokat, hogy kész nekik föltétlenül letenni a fegyvert. S úgy lőn.

A tiszai magyar sereg, melly az utóbbi időben Bem parancsnoksága alatt állott s a Rékastól Lugosig terjedő vonalt foglalá el, két részre oszlék.

Egyiket, mintegy 7000 embert, Vécsey vezérlete alatt Soborsin irányában küldé, hogy az oroszoknak arrólí nyomulását gátolja meg s ha a szükség úgy kíváná, egyesüljön Görgeivel, kinek fegyverletételéről mit sem tudának.

El is indult e sereg, azonban Vécsey sokkal túlmént missióján: ágyuit Tót-Váradnál, szám szerint 72-öt, elfogák. Ő maga Boros-Jenőnél tette le a fegyvert, hasonlólag az oroszoknak. (aug. 19.)

Az éhség és folytonos visszavonulások által kifárasztott seregek állását lehetlen leírni. Napok, hetek óta nem kapva sem fizetést, sem eleséget, elvégre is requirálni kénytetének. S midőn a táj, részint mert ki volt élve, részint szívtelenségből, mert itt minden falu, minden ember ellenség vala, nem tudá kellőleg ellátni őket: tömegként szökdösni kezdenek.

Ekközben Kossuth, Dembinszky, Mészáros, Perczel, Hajnik, Batthyányi K. sat. különböző időben Lugosról Orsován át Oláhországba menekültek.

A Lugoson maradt erő Bem és Guyon vezénylete alatt Facseten át Erdélybe vette útát. Kmety 3000 emberrel Lugoson maradt, fedni azon seregnek elvonulását. (aug. 15.)

S valóban alig hogy Bem és Guyon sergei elindulának, az osztrákok több mint 80,000-ren két oldalról hatalmasan nyomulának előre.

E dolgot Kmety vállalta fel.

Kmety az ellenők nyomult orosz-osztrák erőt félnapon át kétségbeesett harczozal feltartá. Kezdetben Lugos előtt, utóbb ben a városban utcái harczot vívott, az osztrákokat kifárasztá s így az aznaponi tovább nyomulhatást lehetlenné tette nekik.

Kmety nem strategista, de a kivitelben páratlan, merész, katonáitól imádott vezér vala. Serge teljesen szétszórattott, ő maga Maderspach asszony segítségével, ki később e miatt egy osztrák százados által megkorbácsoltaték, polgárruhában Mehádián átmenekült.

sergei aznap Facsetre s másnap (aug. 16-kán) mentek. A magyarhoni fiak elválva tőlük, a hegyeken át igyekeztek hazájokba jutni. Itt azonban a mőczok által igen sokan meggyilkoltatának.

Sergeik száma alig egy pár ezerre apadván le, másnap (aug. 17.) ő maga is Guyonnal Oláhországba menekült.

E hadtest vezénylete Becker ezredesre maradt, ki Piskiben Lüdersnek ugyanazon föltételek alatt tette le a fegyvert, melyek alatt Görgei. Ennek következtében a hátszegi magyar sereg capitulált.

A Dévánáli Lázár vezénylete alatti magyar sereg Simbschen tábornoknak hódolt meg.

Az Orsovánál levő s a Törökhonnali közlekedést fentartó lengyel legio legutoljára hagyta el Magyarhont. (aug. 20-án.)

Mint gondolhatni, e capitulálások alkalmával töméntelen ágyu, fegyver és ló került az osztrákok kezébe. Sok ágyu azonban a hegyekről levettettet vagy beszegeztetett, sok fegyver széttörött, míg többen a huszárok közül lovaikat gyilkolák meg.

IV.

Még három vár vala a m	onaság kezében.
Munkács — inkább cittá	aug. 26-kán föladta magát az
oroszoknak.	

Péterváradnak a legnagyobb s legjelentékenyebb erősségek egyikének kapuit september 7-én az osztrákoknak föltétlenül fönyiták, még a betegekről sem gondoskodván.

Komárom, a szűz, roppant nagy s csak kiéheztetés által bevehető vár, miután néhány kicsapásaival fontosságát bizonyította, kilencz jelentéktelen önző föltétel alatt lerakta fegyvereit.

Komárom vára feladása következő pontok alatt :

1) Az őrség szabad elvonulása fegyvertelenül ; a tisztek kardjai sajátjaik maradnak.

Azon tiszteknek, kik azelőtt a cs. k. seregben szolgáltak, utlevelek adatnak a külföldre ; azoknak, kik olyant nem kérnek, hazájokba szabad elmegetés biztosittatik, azok kivételével, kik önként jelentik magokat.

A honvédtiszteknek, t. i. azoknak, kik előbb nem szolgáltak, hazájokbani szabad tartózkodás, jövőendő alkalmazások nélkül, megadatik.

A cs. k. ezredek közlegénysége amnestiát kap, s azon egyének is, kik azalatt tisztségre emelkedtek, hasonlóan szabadon eresztetnek, és az itt érintettek további törvényes üldözésnek kitéve nem lesznek.

2) Utlevelek külföldre mindazoknak adatnak, kik 30 nap alatt jelentik magukat.

3) A tisztek számára egy havi díj s 10 napi fizetés az őrségi községnek a cs. k. hadidíj szerint osztrák bankjegyekben kiadatik.

4) A különböző őrségi hadipénztári utalványokban kiadott kötelezvények kiegyenlítése végett osztrák bankjegyekben 500,000, mondd : ötszázezer ezüst frt fizettetik ki.

5) A Komárombani nyomorékok s kórházakbani beteg harczosok ápolása.

6) Ingó s ingatlan magánvagyon megtartatik.

7) A fegyverletétel ideje, helye s módja utólagosan fog meghatározatni.

8) Mindkét részről minden ellenségeskedés megszüntettetik.

9) A vár hadi szokás szerint s bekövetkezett mindkét részről ratificatio után átadatik.

Aláíratott Pusztá-Harkály, sept. 27-kén 1849. Haynau, m. p. F. Z. M. Takács m. p., kapitány. Gasparetz, kapitány. Mednyánszky, alezredes. Prágai Ján., alezredes. Gr. Zichy Otto, ezredes. Gr. Eszterházy Pál, ezredes. Janik János, ezredes. Kászonyi József, ezredes. Aschermann Ferencz, ezredes, várparancsnok. Klapka György, vár- és seregfőparancsnok.

Egy része a küzdőknek kibujdokolt.

Más része a gyalázat halálával bitófán végzé életét.

A harmadik börtönben senyved.

Az utolsó magyar függetlenségi harcz ekkép lőn befejezve, az olly sokáig hősileg küzdő seregek ekkép semmisültek meg.

A milly véletlenül, a milly villámgyorsan kezdődék, a gordiusi bögnek vége is akkép oldatott meg.

A mű által, mit alkotának, a megyei autonomia s municipalitások chinai fala, jövőre lehetlenek lőnek, de a befejezési catastropha chimaeralis fáradalmuk végezlját, a függetlenség elérését is lehetleníté.

Pedig épen e pont vala az, mi művöket, mi kimondott elveiket, mellyekért zászlót ragadtak, romba dönté, megtöré a 172,000 harczoló szuronyt a belviszály által, mellyet előidéze.

Sém a tárgy sem a személyek felett, kik ez utóbbi körülményt következményeivel okozák, ítéletet hozni nem akarok. Mert az idő nem rostálta még meg az eseményt, mert a körülmények nem ollyanok : nincs joga a historiának azt tenni.

S megvallom, ezt gyöngé erőm ismerete sem engedte volna. Én csak egy pár adatkával akartam azoknak szolgálni, kik, ha a viszonyok megtisztázódnak, megtehessék azt.

....Béke velünk s a szenvedett hazával!

48

0544

96/53

14 DAY USE
RETURN TO DESK FROM WHICH BORROWED
LOAN DEPT.

This book is due on the last date stamped below, or
on the date to which renewed.
Renewed books are subject to immediate recall.

2 Jun '64 VG	
REC'D LD	
MAR 6 '65-10 AM	
23 Apr '65 LC	
REC'D LD	
APR 28 '65-4 PM	

LD 21A-60m-4,'64
(E4555810)476B

General Library
University of California
Berkeley

YC 74354

201-77-301

